

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

TURSUN FAKİH

Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Prof. Dr. İsmet ÇETİN

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

TURSUN FAKİH

Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Prof. Dr. İsmet ÇETİN

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Kalkınma Ajansları Kùltür Yayınları

TURSUN FAKİH

Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri

Yazar

Prof. Dr. İsmet ÇETİN

Proje Yöneticisi

Ahmet ŞİMŞEK

Kalkınma Ajansları Genel Müdürü

Değerlendirme Kurulu

Deniz ŞAHİN CİNOĞLU

Daire Başkanı

Dr. Metin ÖZASLAN

Sanayi ve Teknoloji Uzmanı

Neslihan BAŞER

Sanayi ve Teknoloji Uzmanı

Proje Sorumlusu

Sabri BAYRAM

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı Genel Sekreter Vekili

Deniz ŞAHİN CİNOĞLU

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Daire Başkanı

Fatih AYDIN

Eskişehir Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü

Nigah ERTEKİN

Eskişehir Yatırım Destek Ofisi Uzmanı

Yayın Sahibi

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı

İşıktepe OSB Mah. Arıtma Cad. No: 22/1 16215

Nilüfer/Bursa TÜRKİYE

+90 (224) 211 13 27

www.bebka.org.tr

Grafik Tasarım

Hakan Cömert

ISBN

978-625-93770-4-9

Basım

Furkan Ofset Matbaacılık Kutu ve Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti

Panayır Mah. İstanbul Cad. No: 490 Osmangazi/Bursa

Sertifika Kodu

47936

Baskı Bilgisi

1. Baskı

Baskı Tarihi: Ağustos 2026

Baskı Adeti: 500

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında

Yönetmelik'in 5. maddesi 2. fıkrasına göre bandrol taşıması zorunlu değildir.

Yasal Bilgi

Bu kitap, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı tarafından yayına

hazırlanmış olup, kurumun ücretsiz kùltür hizmetidir.

Bütün hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla

yapılacak kısa alıntılar dışında, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı'nın

yazılı izni alınmaksızın çoğaltılamaz ve satılamaz.

İçindekiler

SÖZ BAŞI	09
GİRİŞ	13
13. -14. YÜZYILLARDA TÜRKİYE	13
A. Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Durumu	13
B. Türkiye'de Fakih/Fakılar ve Tarihî Roller	17
I. BÖLÜM	21
TURSUN FAKİH'İN HAYATI VE ESERLERİ	21
A. Tursun Fakih'in Yaşadığı Sosyal Çevre ve Toplumsal Yapı	21
B. Tursun Fakih'in Hayatı	23
C. Eserleri	27
1. Gazavât-ı Hazret-i Ali Kısası-ı Mukaffa	28
2. Gazavât-ı Hazret-i Ali Kısası-ı Ummân	30
3. Gazavât-ı Muhammed Hanefî	32
II. BÖLÜM	37
TURSUN FAKİH'İN ESERLERİNİN YAPI VE MUHTEVASI	37
A. 13.-14.yy. Mesnevi Edebiyatı ve Tursun Fakih'in Mesnevileri	37
B. Eserlerin İdeolojisi	40
C. Eserlerin Coğrafyası	42
D. Mesnevilerin Tertibi	43
E. Mesnevilerin Dil ve Üslûp Özellikleri	47
III. BÖLÜM	57
MESNEVİLERDE TİPLER VE ŞAHİS KADROSU	57
A. Tipler	57
B. Şahıs Kadrosu	59
1. Erkek Şahıs Kadrosu	59
2. Kadın Şahıs Kadrosu	71
IV. BÖLÜM	75
MESNEVİLERDE MOTİFLER	75
A. Dinî Motifler	75
B. Menkıbevî- Efsanevî Motifler	81
C. Hayvan Motifleri	89
D. Savaş ve Silahlar	90
E. Engel/İmtihan	93
F. Don/Kıyafet/Kimlik Değiştirme	93
G. Din Değiştirme	93
H. Formilistik Sayılar	94
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	96
MESNEVİLER	103
GAZÂVÂT-I HAZRET-İ ALİ KISSA-I UMMÂN	103
HİKÂYET-İ MUHAMMED HANEFİ	217
GAZAVÂT-I KISSA-İ MUKAFFA	273

SÖZ BAŞI

Prof. Dr. İsmet ÇETİN

Bu çalışmaya konu olan Tursun Fakih, Selçuklu Devleti'nden sonra beylikler dönemindeki bölünmüşlüğü birleşmeye doğru gittiği 13. yüzyılın son yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir şahsiyettir.

Tarikat, siyasî ve edebî çevre ile olan münasebetinden dolayı, tarihî bir şahsiyet olmanın yanında Türk edebiyat tarihi için de önemlidir. Türkiye sahası Türk edebiyatının teşekkülü döneminde yaşayan Tursun Fakih, 13.-14. yüzyıl Türkiye'sinde mensubu bulunduğu Vefailik tarikatı çevresinden edindiği bilgi ve tecrübe, sahip olduğu dinî bilgiler, devlet hayatına yakın olmasından dolayı edindiği devlet tecrübesi ile Türk sosyal hayatında önemli bir yer edinmiş olmalıdır. Bir yandan devlet adamlığı, bir yandan edebî yönü; Tursun Fakih'in etraflı bir şekilde incelenme gereğini ortaya koymuştur.

Tursun Fakih ile ilgili yapılan çalışmalar, daha çok Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşadığı için tarihçi bakış açısı ile ele alınmıştır. Onun edebî eserleriyle ilgili yeterli bilgi verilmediği gibi, eserlerinin incelenmesi yoluna da gidilmemiştir. Batı grubu Türk dili ve edebiyatının teşekkül ve tekâmülünde hizmetinin olduğuna inandığımız Tursun Fakih'in Mukaffa Gazavâtnamesi, Ummân Gazavâtnamesi

ve Muhammed Hanefî Gazavâtname'si adıyla üç mesnevisini olduğu bilinmektedir. Çalışmamızda, Tursun Fakih'in hayatı ve edebî şahsiyetinden başka, bu üç mesnevisi hakkında tahlilî çalışma yaptık.

Tursun Fakih ile ilgili bu çalışma; Giriş, Tursun Fakih'in Hayatı, Tursun Fakih'in Eserlerinin Yapı ve Muhtevası, Mesnevilerde Tipler ve Şahıs Kadrosu, Mesnevilerde Motifler anabâşlıkları almtında dört bölüm ve Tursun Fakih'in mesnevilerinin verildiği Mesneviler anabâşlıklarından oluşmaktadır.

Tursun Fakih'in mesnevileri bizim çalışmalarımız dâhil farklı zamanlarda birçok bilim insanı ve araştırmacı tarafından yayımlanmış, üzerinde çalışılmıştır. İlgili çalışmalardan birçoğu yeniden gözden geçirilmiş ve kaynakçada verilmiştir. Böylece Tursun Fakih ile ilgili bir bibliyografya da oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın hedef kitlesi genel okuyucudur. Okuyucu hedef kitlesi dikkate alınarak mesneviler sadeleştirilmeye çalışılmıştır. Mesnevilerin sadeleştirilme sürecinde eserlerin şiir yapısına mümkün olduğunca müdahale edilmemiş, özellikle ahengi sağlayan mısra sonu kelimeler mümkün olduğunca korunmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde yaşayıp günümüzde ağızlarda yaşayan bazı söz ve söz grupları da korunmuş, anlamları dipnotlarda gösterilmiştir. Metin içinde ahengin korunması için müdahale edilmeyen bazı söz ve söz gruplarının anlamları da yine dipnotlarda gösterilmiş, zaman zaman metin tamiri yoluna gidilmiştir.

Çalışmamıza aldığımız metinler, kütüphaneler ve arşivlerden tespit ettiğimiz en eski tarihli ve sağlam olduğunu tahmin ettiğimiz metinlerdir. Mutlaka tespit edemediğimiz metinler bulunacaktır. Ancak şimdilik kaydıyla bunların en eski tarihli metinler olduğunu kabul ediyoruz. Bir istisna ile ki, Tursun Fakih'in Ummân Gazavâtname'si'nin Millî Kütüphane nüshası (06 Mil. MFA.5069) eski tarihli olmakla birlikte, çok yıpranmış, yıpranmışlıktan dolayı eksilmiş, tamire muhtaç bir metin olduğu için sadece yararlanma yoluna gittik. Çalışmamıza yine Millî Kütüphane'de bulunan bir başka nüshayı (06 Mil. Yz. B.274) esas aldık. Muhammed Hanefî mesnevisinde, Türk Dil Kurumu (TDK-61)'nda bulunan nüshayı esas aldık. A.Ü. DTCF Kütüphanesi (Raif Yelkenci Kısmı 261/5) nüshasından da yararlandık. Mukaffa'da ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (T.311) bulunan nüshayı esas aldık. Tursun Fakih ile ilgili yaptığımız bu çalışmanın, kuruluş dönemini idrak eden bir eser sahibi ile dönemin gereği vücuda gelen edebî örnekler hakkında bilgi vermesi bakımından faydalı olacağı inancındayız.

Çalışmanın konusu olan Tursun Fakih, yaşadığı dönem olan 13.-14. yüzyıl Türk fikir ve edebî hayatı ile yeni bir Türk devletinin kuruluş sürecine ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Eserin Kültür Yayınları kapsamında yeniden okuyucuyla buluşmasına vesile olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğüne ve Bursa Es-kişehir Bilecik Kalkınma Ajansına, özellikle de Nigah Ertekin'e teşekkür ediyorum.

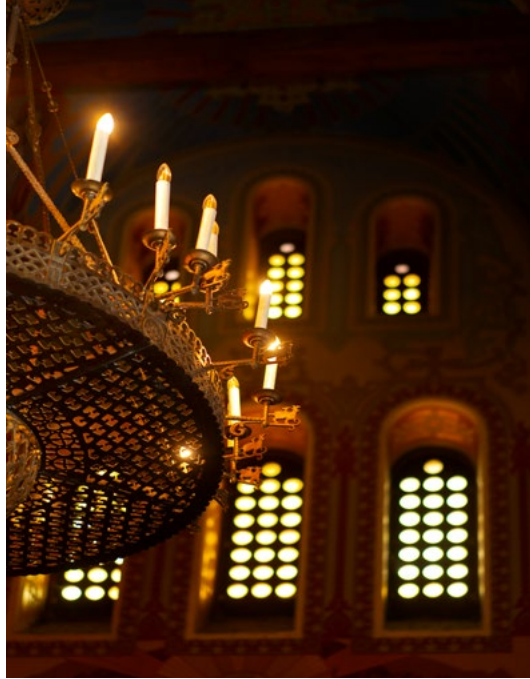
GİRİŞ

13.-14. YÜZYILLARDA TÜRKİYE

A. Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Durumu

Türk nüfusunun, kitleler halinde Türkiye'ye gelmeleri, Malazgirt zaferinden (1071) sonra hızlanmış, özellikle Sultan Melikşah'ın cülûsundan itibaren de daha sistematik bir hal almıştır. Bu sistemli göç ve yerleşim

hareketi özellikle Süleyman Şah'ın Orta-Anadolu bölgelerini Türk nüfusu ile meskûn hale getirmesi, Türkistan'da bulunan Oğuz Türklerinin de Türkiye'ye akmasını teşvik edici mahiyetteydi (Köprülü, 1988, s. 39-45). Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan (Ö. 1086) itibaren Türk yurdu olmaya başlayan Anadolu, I. Kılıç Arslan döneminde Haçlı seferleri ile karşı karşıya kaldı. Kendisinden başka diğer beylikleri de yanına alan Selçuklu Devleti, Haçlı ve Bizans orduları ile sürekli mücadele içindeydi. Bu mücadele, bir yandan Anadolu'da Türk birliğinin varlığını sağlamlaştı-

rırken, bir yandan da gazâ ruhunun hâkim olduğu savaşı bir toplum yaratıyordu. Sürekli savaşlar ile yaşayan Selçuklu Devleti, İznik’i kaybettikten sonra merkezini Konya’ya taşıdı (1116). Harezşahlılar Devleti’nin dağılmasından sonra Anadolu’ya gelen birçok Türk grubunu, Asya’dan, Moğol güçlerinin önünden kaçan başka gruplar takip etti. İlhanlılar, Çağatay ve Çuçi dönemlerinde birçok Türk-Moğol grubu da Anadolu’ya yerleştiler. Anadolu’ya Asya’dan gelerek yerleşen Türk gruplarından başka, Bizans İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan büyük bir Türk varlığı söz konusu idi. Bizans İmparatorluğu da, bir yandan Orta Asya’dan gelip Anadolu’da devlet kuran Selçuklulara, bir yandan da Moğol güçlerine karşı tampon bölge oluşturmaları için gayrimüslim Türkleri Balkanlardan getirerek, doğudaki sınır bölgelerine iskân etmeye başladılar. Bütün bunların sonucu olarak Anadolu, kesif bir Türk nüfus yerleşimine sahne oldu ve batılı kaynaklarda Türkiye adıyla anılmaya başlandı.

Fuad Köprülü, Türkiye’ye gelen ve burayı vatan kılan Türk toplumunu, göçebeler, köylüler ve şehir hayatını yaşayan kesim olarak üç grupta değerlendirmektedir. Göçebe unsur, yaylak ve kışlakları ayrı ayrı olan yarı göçebe topluluklardı ki, bunlar hayvancılıkla uğraşıp, çok azı tarımla meşgul olmaktaydı. At yetiştiriciliği, nakliyecilik ve halıcılıkla uğraşan bu gruptan bir kısmı da sınır bölgelerine iskân edilmişlerdi. Askerî teşkilat içinde zaman zaman görev almaktaydılar. “Türklüğün en temiz, en canlı bir unsurunu teşkil eden” bu grup, Müslüman olmakla birlikte eski inançların tesirinde bir hayat idame ettirmektedirler (Barkan, 1942, s. 19). Merkezî otorite gevşediği zaman, kendi aşiret kurallarına göre hareket ediyor, heteredoks/ gayrî-sünnî tesirlere kapılıyor, Türkmen babaların tesiri altına giriyorlardı. Nitekim Baba Resulullah’ın çevresinde toplanan bu grup mensupları Babai İsyanı diye bilinen isyanı çıkardılar.

Türkiye’de kurulan Selçuklu ve daha sonra beylikler döneminin politikasının sonucu olarak yerleşik hayata geçen, ziraatla uğraşan köylerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bu sayede bir yandan köylerde yaşayan gayrî Türk ve gayrimüslim olan grupların Türkleşmesi söz konusu olurken, bir yandan da Türkistan’dan gelen ziraatçı/köylü ve şehirli nüfus yerleşik hayatı tercih ediyordu. Köyler, devlet tarafından yapılması gerekli olan köprü yapımı, yol yapımı, maden işletmeciliği, karakolculuk gibi bazı faaliyetleri de yapmakla mükelleflerdi.

Fethin ilk dönemlerinden itibaren, çeşitli Türk grupları şehirlere iskân edilmekteydi. Bu iskân faaliyetleri 12. yüzyılda yoğunlaşarak 13. yüzyıldan itibaren hız kazanmaktadır. Ticaret ve sanayi merkezleri olarak kabul edilip ehemmiyeti anlaşılan şehirler, devletlerin merkezi otoriteleri tarafından Türk nüfusu ile doldurulmaya çalışılmaktaydı. Türk unsurun yanında farklı din ve ırka mensup gruplar da bulunmaktaydılar. Bu birlikte yaşama iradesi, aynı şehirde yaşayan farklı grupların karşılıklı olarak birbirlerinin kültürlerini yaşamalarını sağlıyordu. Gerek yerli unsur, gerekse Anadolu’nun Türkleşmesinden sonra gelen gayrî-Türk unsur, süratle Türk kültür dairesine giriyor, Türkçeyi öğreniyorlardı. İktisadî birer

merkez olan şehirler, daha çok memur, asker ve tacir kesimi ile zanaatkârların barındığı çevrelerdir. Şehirlerin bu inkişafı, bir yandan yeni sakinlerin fonksiyonları neticesinde olurken, bir yandan da yerli tacirlerin fonksiyonlarından bahsetmek mümkündür. Batı ülkeleri ve deniz aşırı ülkeler ile olan ticaretteki tecrübe bunlardan edinilmiş olmalı (Gordlevski, 1986, s. 226-236). Özellikle kısmen dinî-tasavvufî geleneğe bağlı ahlâkî prensipler üzerine kurulup gelişen hırfet teşkilatı, şehirlerdeki toplumu organize eden ve tesirleri günümüze kadar ulaşan kurumlar olarak görülmektedir. Medrese, tekke ve zaviyeler, bir yandan şehrin bilgi ve kültür edinmesini sağlarken, bir yandan da toplumun fikrî seviyesini yükseltmekteydi. Özellikle Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki ilmî, fikrî, edebî ve mimarî faaliyetler, kurumlaşmalar bir devletin inkişafı için gerekli olan bütün maddî ve manevî kuvvet unsurlarına işaret etmekteydi (Köp-rülü, 1988, s. 45-66).

13. yüzyıla kadar, Türkiye'nin fikrî yapısını belirleyen en güçlü unsur, dinî-tasavvufî unsurdur. Özellikle 13. yüzyıl Türkiye'sinde Maverâünnehr, Harezm, Horasan ve Azerbaycan bölgesinden gelen dinî-tasavvufî düşünceler ile bunlara katılan Mısır, Suriye ve Irak üzerinden gelen dinî-tasavvufî düşünceler, Türkiye'de dini yaşama ve algılama bakımından farklılıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Her birisi farklı kültürel çevrede ortaya çıkan bu dinî-tasavvufî düşünce temsilcisi şeyh, dede, baba, derviş ve bunların yakınları, popüler ve yüksek seviyede olmak üzere iki büyük çevre içinde mütalaa edilmektedir. Bunlardan bir kısmı Sivas, Kayseri, Konya, Amasya gibi büyük kültür merkezlerinde bulunan daha çok aydın kesim üzerinde tesirli olan Muhiyiddin Arabî, Şehabeddin Ebu Hafs Ömer Sührverdî, Necmeddin Kübra gibi mutasavvıfların müntesipleri ve muakkiplerinden müteşekkildi. Bir kısmı da daha çok göçebe veya yarı göçebe Türkmen gruplarının dinî hayatlarını yönlendiren eski kabilevî gelenekler ve İslam öncesi dinî-mistik kültürlerin izlerini aksettiren bir dinî anlayışa sahip Türkmen şeyhlerdir. Melamilik, Kalenderlik, Haydarilik, Vefailik bunlardan en önemlilerindendir. Özellikle Vefailik, Osmanlı topraklarında en çok tesirli olan tarikat olarak görülmektedir (Ocak, 1998, s. 121). Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Veli, Larende'de Şeyh Edebalı tarafından kurulan tekkeler, Vefailiğin Türkiye'deki en önemli iki merkezidir (Ocak, 1992, s. 65).

A. Yaşar Ocak, Vefailik tarikatının Osmanlı Devletinin kuruluş sürecinde çok müessir olduğu üzerinde dururken, fikrî altyapıyı belirleyen sufilik cereyanının iki koldan geliştiğini söylemektedir. Bunlardan birisi Ebu'l- Vefa'ya bağlanan Vefailik Tarikatı, diğeri ise Yeseviye'ye bağlanan Haydarîlik tarikatıdır.¹ Muhte-

¹ A.Y. Ocak, Din ve Düşünce adlı yazısında Yesevilğin devamı olan Haydariliğin Hacı Bektaş tarafından temsil edildiğini söylerken, Kalenderilerden bahsederken, hem Hacı Bektaş Veli'yi, hem de Şeyh Edebalı'yi Vefailik Tarikatının şeyhleri olarak görür ve Vefailiğin iki merkezinin bunlar tarafından kurulduğunu ifade eder. (Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, Ankara 1992, s.64.)

melen Orhan Gazi döneminde Haydarilik tarikatı Vefâîliği özümseyerek ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Ancak, 14. yüzyılın sonuna kadar müessir olan Vefâîlik Tarikatı, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında etkili olacaktır. Bunun en güzel örneğini Osman Gazi ile Şeyh Edebalı arasındaki ilişki göstermektedir. “Meğer Osman'ın halkı arasında bir şeyh-i azîz varidi. Edebalı dirlerdi. Gâyet sâhib-i kemâllerden idi. Velâyeti, kerâmeti zahir olmuşdı. Halkun mu'tekadi idi. Tamâm illerde meşhûr olmuşdu. İlm-i rüyâyı bilür idi... Gâh Osman Gâzi dahi anun zâviyesinde müsafir olırdı... Bu Şeyh Edebâli didüğümüz şeyh yüz yigirmi yaşında vefât itdi. Ömründe iki hatun aldı... Evvelki hatunun kızın Osman Gazi'ye virdi...” (Mehmed Neşrî, 1987, s. 84-85; Solakzâde, 1989, s. 25-28, Barkan, 1942, s. 25-28).

Osmanlı Devleti'nin teşekkül devresinde, Asya'dan Türkiye'ye gelen deriş-şeyhler, Türkiye'nin muhtelif bölgelerine yerleşip toprak işliyor ve dinî bilgileri ile toplumu irşat ediyorlardı. Bunun karşılığı olarak da içinde bulundukları toplum ve bağlı oldukları devletin verdiği imtiyazlardan istifade ediyorlardı. Devlet politikası halinde gelen bu yapılanma, Osmanlı Devleti döneminde de devam etmektedir. Ahiler, fakihler, şeyyadlar ve şeyhler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş anından itibaren varlıklarını, sahip oldukları imtiyazlarla sürdürmüşlerdir. Bunların varlığı bir yandan halkı dinî bakımdan bilgilendirmek iken, bir yandan da onlara yerleşik hayatın/tarım toplum hayatının gereklerini öğretmek, ticaret kuralları ve sosyal organizeyi öğretmek maksadına yönelik olmuştur (Barkan, 1942, s. 40-43). Merkezî otorite ile iç içe olan bu kurumlar, bir yandan kitabî anlamda dinî bilgilere sahip olmayan toplumu bilgilendirirken, bir yandan da henüz fethe-dilen beldelerin ilk sakinleri olup, adeta öncü kuvvet rolünü üstlenmekteydiler. Kaldı ki, 13. yüzyılda Türkiye'de tanınan ve Türk gruplarından meydana gelen dört taife bulunmaktadır. Kendilerine mahsus prensipleri ve üstlendikleri görevleri olan bu gruplar, Abdâlân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Ahıyân-ı Rûm ve Gazıyân-ı Rûm'dur.² 11. yüzyıldan itibaren Türkiye'ye gelen Türk grupları, iskân edildikleri bölgelerde, Asya'dan getirdikleri kültürel unsurlar ile çevre kültürlerden aldıkları diğer unsurları terkip haline getirerek adeta yeni bir canlanma sağladılar. Böylece Selçuklular döneminden başlayarak ilim, kültür ve fikir hareketleri bakımından, Türkiye'nin temellerini attılar. Moğol güçlerinin tesiriyle Türkiye'ye gelen gruplar içinde ilim adamları, mutasavvıflar, savaşçılar ve çeşitli meslek grubuna mensup insanlar vardı. Bunlar özellikle şehir merkezleri başta olmak üzere yerleştikleri her alanda kendi ihtisas alanlarında faaliyet göstermekteydiler. 13. yüzyıla kadar bir hazırlık dönemi geçiren Türkiye, bu yüzyıldan itibaren daha kalıcı ve bir gelenek kurmayı başaran edebî eserlerin teşekkül etmesine sahne olacaktır (Güzel, 1999, s. 7).

Edebî anlamda; “beylikler dönemi, Türk dilinin yeni evrensel Türk medeniyeti

² Daha geniş ilgi için bkz. Ocak, Kalenderiler, s.85; Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (6. Baskı); Aşık Paşazâde Târihi; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C:I, İstanbul 1971, s.295-298

içinde bir edebî dil olarak farsça ve Arapça karşısında her yere kendini egemen kıldığı ve bunda, anayurt üzerinde süreklilik tohumlarını ektiği çağdır” (Yıldırım, 2001, s. 75-122). Bu dönemde özgün eserler verilmekten başka, Arap ve Fars kültür hazinesinden seçilen, ancak Türk kabuller dünyasına uygun olan kimi eserler de tercüme veya telif yoluyla Türkçe’ye kazandırılmaktadır. Kazandırılan bu edebî eserler, Türkistan’dan getirilen sözlü kültür ürünleri ile beslenerek Türkiye sahasında yazılı edebiyat geleneğinin kurulmasını sağlamak bakımından önem arz eder.

Bu yüzyıllarda, yazılı edebiyat ortamı, tasavvufî akımlar ile beslenip dinî, ahlaki ve kahramanlık konuları üzerine yoğunlaşacaktır. Edebiyat ürünlerinin işlediği konu ne olursa olsun ve bu ürün kim tarafından yaratılırsa yaratılsın, eserlerin tamamı okuyucu/dinleyici alışkanlıklarını dikkate almışlardır. Türkistan’dan gelen yoğun Türk /Oğuz nüfusu, yeni coğrafyada yazı dili ihtiyacını doğurur. Yoğun nüfus içinde şehirli kimliğe sahip eğitilmiş grup yazı dili geleneğini başlattı. Özellikle dönemin özelliği olarak dinî-tasavvufî hareketlilik, toplumu kendi dili, Türkçe ile aydınlatmayı, bilgilendirmeyi zorunlu hale getirdi. Bunu yaparken Türkistan’dan getirilen Yesevî mektebi anlayışı ile Dede Korkut Oğuznameleri örneği gibi sözlü gelenekte yaşayan edebî veriler, bu dönemin edebiyatının temelini attı. Beylikler döneminde Türkçe eserlerin teşvik edilmesi sonraki dönemlerde zengin bir edebiyatı oluşmasına zemin hazırladı. (Ercilasun, 2004, s. 433-462). Tasavvufî akımı Âşık Paşa, Gülşehrî, Kadı Darîr, Seyyid Nesimî gibi şahsiyetler temsil ederken; Hoca Mes’ud, Yusuf-ı Meddah, Sulî Fakih, Kemaloğlu, Şeyhoğlu, Ahmedî Kadı Burhaneddin gibi şahsiyetler de zaman zaman yerli ve millî, zaman zaman Fars edebiyat modelini esas aldıkları edebî ürünler yaratırlarken; Tursun Fakih, Maazoğlu Hasan, Pir Mahmud, Şeyyad İsa gibi şahsiyetler de kahramanlık/alplik konulu Türk destan geleneğinin bir devamcısı olarak yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu edebiyat ürünleri yaratmışlardır (Yıldırım, 2001, s. 75-122).

B. Türkiye’de Fakih/Fakılar ve Tarihi Roller

Başlangıçta müctehid anlamında kullanılan fakih kavramı, Türkiye sahasında, 14 ve 15. yüzyıl Anadolu Beylikleri ve Osmanlı döneminde İran, Suriye ve Mısır’da fıkıh, tefsir vb alanlarda üst derece dinî eğitim alıp Anadolu’ya gelen şahsiyetler için kullanılmış. Dinî alan dışında dönemin yönetim ve uluslararası ilişkiler alanında da yetişen fakihler, devlet yönetiminde görev alırlar. Nizamiye medreselerinde yetişen fakihlerin devlet katında kabul görmeleri, dinî alan dışında gerektiğinde uluslararası ilişkilerde elçilik görevlerinde de bulunmaları, Beylikler döneminde kadılık ve danışmanlık görevlerinde bulunmaları (Şahin, 2024, s. 128-129) fakihlerin toplum nezdindeki değerine işaret eder.

Türkiye sahasında ilk dönemlerden itibaren varlığı bilinen fakih/fakılar, beylikler döneminde imamlık, tekke/zaviye görevlisi veya şeyh, din görevlisi, kadı, idarî görevli ve müderrislik görevlerinde bulunmuşlardır. Beylikler döneminde

üstlendikleri görevleri Osmanlı döneminde de devam ettiren fakih/fakı zümresi, bu görevlerinin yanında cüzhanlık (Kur'an cüzlerini okuyan), duacılık, devirhanlık (Kur'an okuyan, hatim indiren kişi), ser-mahfillik (çeşitli toplantılarda başkanlık yapan kişi), müezzinlik, kayyımlık (cami hizmetlisi), vaizlik ve cami görevlisi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Gel, 2024, s. 56-80).

Fakih/fakı lakabı "taşdıkları halde söz konusu eğitimden yoksun ya da bunun gereklerini yapamaz halde olanlar da vardır. Bu istisnai haller için iki faktör akla gelmektedir, s. Belki bazı fakih lakaplı kişiler, aslında söz konusu eğitimi aldıkları halde sonradan bu niteliklerini kaybetmiş olabilir. Bazı fakih lakaplı kişilere bu lakap, toplum tarafından babalarının fakih veya fakı lakaplı oluşlarına istinaden verilmiş olabilir. Diğer bir deyişle belki toplumda bazı kişilere babadan tevarüsen fakih lakabı verilmesi gibi ikinci bir pratik de vardı. Her ne olursa olsun son tahlilde 14 ve 15. yüzyıl Anadolu Beylikleri ve Osmanlı toplumunda fakih veya fakı lakabı, temelde ve genel olarak erken yaşlarda en az 'Kur'an kıraati ile ilmihâl bilgilerini içeren bir dinî eğitim olarak imamlık yapabilme niteliği kazanan, daha veciz bir ifadeyle "din görevlisi donanımlı" olup toplumda da bu özellikleriyle temayüz eden kişilere verilen bir lakap olarak tanımlanabilir. Öyle anlaşıyor ki fakih ya da fakı lakaplı kişiler, hayatlarının ilerleyen sürecinde kendine has bir lakaba sahip başka bir toplumsal aidiyet veya belli bir unvanı olan resmî bir görev edinmediği sürece bu lakabı taşımaya devam etmişlerdir" (Gel, 2024, s. 29-32).

Daha önce adlarından bahsettiğimiz Baciyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm ve Gazîyân-ı Rûm dışında, beylikler döneminden itibaren var olan Fakih grubu, hem Osmanlı'nın kuruluş döneminde, hem de daha önceki dönemlerden itibaren toprağın siyasallaşması, yani Anadolu'nun vatanlaşması sürecinde fonksiyoneldirler. Fakihler, toplum içinde örnek davranışları, bilgi birikim ve tecrübeleriyle baştan aşağıya, yeni bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağladıkları gibi kendileri de toplumu aydınlatan, dönüştüren yeni bir insan tipolojisini temsil etmektedirler. Bundan dolayı da çeşitli kaynaklarda adlarından zikredilmiştir.

Tursun Fakih örneğinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yeni bir toplumun oluşmasında fonksiyonel olan fakihler, eğitimleriyle edindikleri dinî bilgilerin topluma aktarılması suretiyle toplumsal yapının dönüşümünü sağlamışlardır. Toplumsal düzenin sağlanması, toplumun ahenkli bir hayata kavuşması için gereken adalet mekanizmasının içinde kadılık görevini de üstlenen fakihler, yeni yerleşim yerlerinin oluşumu ve toplumun yerleşik hayata geçmesi için rehberlik etmiş, gerektiğinde savaflara katılıp askerî sınıfta görev almışlardır. Dönemin gereği dinî-tasavvufî alanda da önemli zümrelerden olan fakihler, toplumun İslamî bilgilerle donatılması yanında, toplumda dinî bir vecibe gibi kabul edilen misafirperverlikte örnek davranışlarıyla takdir edilmişlerdir. Tekke ve zaviyeler çevresinde ihtiyaç sahiplerine yardım eden, ihtiyaç halinde topluma hizmet için vakıf kuran fakihler, zaman zaman da yaşadıkları çevrenin imarı için rehberlik yapıp yardımcı olmuşlardır. Fakihlerin devlet ve Türk toplumundaki fonksiyon,

gösterdikleri yararlılık ve katkıları devlet tarafından takdir edilmiş, genellikle kurdukları vakıflara yardım edilmiş, gerektiğinde ihtiyaçları oranında arazi tahsis edilmiş, vergiden muaf tutulmuşlardır. Fakihlere devletin yardımları, hizmetleri süresince kesintisiz devam etmiş, hatta kendinden sonra da ailesine intikal etmiştir. Ancak rolleri dışında davranan, suç işleyen fakihlerin cezalandırılması ve devlet yardımının kesilmesi, tahsis edilen arazilerin ellerinden alınması da söz konusudur.³

³ Fakihlerin rolleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Mehmet Gel, Fakihler Yahut Fakılar/ Osmanlı Kuruluşunun Sessiz, İddiasız, Unutulmuş Hizmetkârları, Konya 2024, 81-113.

ادملك كلتي بلند انبیا
انبیاءك بري سلطان كرم
هم خلیك ایکی او علی و ابره
بري امما حیل اسخافد بري
اون ایکی دما و خلوصت كرم
هم برن ایکی او علی و ابره
یوسف الیه اسع یا من ان برا
اولا ایکی جانا ده ملوفدیلر
ابنت اموي قلاتینك اموي
بري شمعون صر بهوراد بري
بري بنیو بری الاو بریدیلر
بوي رادان اول بري حرمادی
بري یامن چون یوسف کچی ابره
قامون یوسفی یاک سورادی
قاهر او غلبه یی اول حلم من
صحت عام رانم آتله قیلر
یوسفك دوه یی قوتی چو شوی
هر صاد علیه و یی برانم كرم
اول حصد ییلر یی حرم من بر

بی شمام و حساب بری ریا
اول خلیل اند شاه محترم
ایکسین بجه بیرغم ایکی
یعتوب اسحاق او ذیلر او یی
التي صور آن نلفیدر ای هم
ایک یی یولانان طرغر ایدی
بر انا دن طوغری ابره
اتا انا بر قرغاش او لیلیار
کیم بو ابره یی یوسفك رادنی
بري الیون بری حمران یولادی
بري دوشان بری سالون آلر
اول بری یوسف کغان ایدی
الابوسف باسنك ایچی ایدی
الاعلم او کو تخله ابره ایدی
او کو رنیا الا یوسفك کون
آمو دینلر چو حسد کون
کیسیده هم احتیای یوسفی
یوسفه دیر مشك الی یوسفك قول
بل حسد دینجه خود باش یار

I. BÖLÜM

TURSUN FAKİH'İN HAYATI VE ESERLERİ

A. Tursun Fakih'in Yaşadığı Sosyal Çevre ve Toplumsal Yapı

O smanlı Uç Beyliği'nin içinde bulunduğu toplum yapısı ve kültürel yapısını izah eden Halil İnalcık, bu münasebetle Tursun Fakih'in yaşadığı çevre hakkında tespitlerini şu cümleler ile izah etmektedir: "Savaş, şeyhlerin destek-

lediği gazi liderler etrafında, çoğu zaman bu liderlerin adını taşıyan grupların teşekkülünü sağlar. Gaziler, başarı gösteren ünlü liderler, beyler, etraflarına toplanırlar, onun bayrağı altına koşarlar... Uç hayatı büyük tehlikelerle dolu olup şahsi teşebbüsü ister. Zira serhaddin öte tarafında aynı ruhla hareket eden Hristiyan serhad teşkilatı, batı ucunda Bizanslı akritai vardır. Etnik bakımdan uç cemiyeti çok karışıktır. Buraya hareket kabiliyeti büyük göçebelerle merkezden kaçan siyasi muhallifler, rafiziler, maceracılar kaçıp sığınmışlardır. Hinterlandda hakim muhafazakâr yüksek medeniyet şekilleri (te-

oloji, saray edebiyatı, şer'î hukuk) karşısında uçta mistik ve eklektik henüz kalıplaşmamış bir halk kültürü (rafîzî tarikatlar, mistik ve epik bir edebiyat, örfî ve millî hukuk) hâkimdir" (İnalcık, 2002, s. 129).

Türk toplumunun İslamiyet'i kabul etmesi, yeni bir medeniyetin kapısını da aralamaktadır. İslam dünyasından gelen bilgiler, özellikle Samanîler döneminde Türkistan içlerine kadar yayılıyor, şehir merkezlerinde Türk medreseleri kuruluyor, Türk sufiliği teşekkül ediyordu. Türkistan sahasında Farabî (870-950), İbn-i Sinâ (980-1038), Şahabeddin Sühreverdî (1158-1191), Nizamü'l-Mülk (1018-1092), Yusuf Has Hacib (1017-1077) ve Ahmed Yesevî (1093-1166) gibi önder Türk bilgeleri ile bunların düşünce dünyası, bilgi alanı, fikirleri Türk akınlarıyla yüz yıllarca Türkiye topraklarına akıyordu.

Türkistan'dan Türkiye'ye sürekli akınların, göçlerin olduğu bu dönemde nüfus hareketliliği, aynı zamanda bilgi ve kültürel hareketlilik ile fikir hareketliliğini getirir. Karahanlılar'dan beri var olan başta medrese olmak üzere çeşitli eğitim kurumlarının Türkiye'ye taşınması, her beyliğin kendi hâkimiyet alanını merkezî birleşme alanı olarak görmesi ve görülmesine çalışılması; sağlık ve eğitim kurumları başta olmak üzere çeşitli imar çalışmalarına önem verilmesini sağlar. Özellikle medreselerin yaygınlaşması dikkate değer bir faaliyet alanıdır. Zira İslam medeniyetinin temel eğitim müesseseleri medreselerdir. (Güngör, 1987, s. 186). Bu dönem eğitim kurumlarının, özellikle medrese, tekke ve zaviyelerin Türkistan'dan başlayıp Bağdat, Mısır ve Türkiye'ye kadar olan coğrafyalarda bulunan benzer eğitim kurumlarıyla koordineli çalışması da dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'deki eğitim kurumları döneminde çok üst düzey sayılabilecek bir beynelmilî bilgi alanına sahiptir.

Türkiye, manevî besin kaynağı olarak hem ilmi alanda, hem tarikat, hem eğitim kurumları olarak teşkilatlanıyordu. Kur'an tercümeleri, tefsir ve fıkıh çalışmaları, Ahi zaviyelerinden çeşitli tarikat merkezlerine kadar her yerde toplumun aydınlanması sağlanıyordu. Tapduk Emre, Mahmud Hayrani (Ö. 1269), Sarı Saltuk (?), Barak Baba (13.yy), Tapduk Emre (13. yy), Hacı Bektaş Veli (1281-1338) ve Mevlana Celaleddin-i Rumi (1207-1273) gibi mutasavvıf, ilim ve fikir adamları Türkiye'nin muhtelif yerlerinde dergâhlarını kurmuşlar, toplumu eğitmekte, aydınlatmakta ve özellikle Bozkır medeniyetinden yerleşik /tarım medeniyetine geçiş önderlik etmekte, toplumu buna yönlendirmektedirler.

Türkiye'de 13. Yüzyıl kültür ikliminde yetişen şahsiyetler Türkistan'dan gelen zengin bilgi ve fikir ışığıyla donanacaktır. Larende'de (Karaman) bulunan tekkesini Söğüt'e taşıyan ve kendini orada hizmete adan Şeyh Edebalı, Konya'da Mevlana Celaleddin Rumi'nin, Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Veli'nin üstlendiği hizmeti üstlenecektir. Bir yandan mensubu bulunduğu Vefailiğin gereklerini yerine getirip Türk sufiliğinin yaşamasını sağlarken, bir yandan uçtaki ahi zaviyelerinin kuruluşunu temin edecektir. Zira Şeyh Edebalı'nın dergâhında Vefâî dervişlerinin yanında ahiler ve fakihler de bulunmaktadır.

Tursun Fakih, Türkistan'dan akıp gelen, İslâmî umdeler üzerine bina edilmiş Arabî bilgiler, Fars ikliminden alınan bilgi ve tecrübeleri içinde bulunduğu eğitim kurumları ve yetiştiği çevre vasıtasıyla alarak yetişen bir şahsiyet olarak Türk kültür tarihi içindeki yerini alır.

Özellikle hem kayın babası, hem şeyhi olan Şeyh Edebalı'nın terbiyesinden geçmiş olması, verdiği eserlerden ve Osmanlı'nın kuruluşundaki fonksiyonundan anlaşılmaktadır ki, döneminin bilgilerine vakıf önemli şahsiyetlerinden biridir.

Kendi döneminin yüksek bilgi ve tecrübesine sahip olan Türkiye, sahip olduğu aydınlanma hareketini batı yönüne doğru kaydırmaktadır. Dönemin aydınları Türkiye'nin muhtelif yerlerinde yurt tutuyor, buna bağlı olarak batı bölgelerine de yerleşiyorlardı. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, yurt edinmek ve fütuhât yapmakla, bir kısmı تنها yerlere yerleşip ziraatla ve hayvan yetiştirmekle meşgul oluyorlardı. Hem fetih, hem yurt edinme, hem de o bölgede yaşamının örnek ve önderliğini yapıyorlardı... Bir kent grubu olan, yani şehirlerde, kasabalarda./ köylerde yaşayan, çarşı-pazar töresinin temsilinin önde gelenlerinden Şeyh Edebalı'nın neden bu uç bölgeye, Söğüt'e yerleştiği daha iyi anlaşılmaktadır (Sakallı, 1999- 2000, s. 50-56). Halil İnalçık da Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde fakihlerin önemine ve devlet yönetimindeki fonksiyonlarına dikkat çekerek: "Osman bir bölgeyi ele geçirdikten sonra bu ülkeyi nasıl örgütleyeceğini, dinî kuralları fakılardan sormaktadır... İleri gelen fakılar, Sünnî İslâm hukukunu bilen insanlar olarak idarede önemli rol oynamışlardır... Osman Gazi zamanında İslâm hukukunu bilen kişilerle devlet kuran bey arasında sıkı ilişkiler, vakfiyeleri yazan bir çeşit bürokrat vardı. Beyliği teşkilatlandırdırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından bu fakılar ve ahiler son derece önemli bir rol oynamışlardır. Din adamlarının ilk dönemlerde devletin örgütlenmesi ve beylere danışmanlık yapmış olmaları, ilk vezirlerin de onlar arasından seçilmiş olması olayını açıklar Osman'ın son zamanlarında Alâeddin Paşa vezir durumunda idi (Aspurca Hatun Vakfiyesi). Orhan ve Murad dönemlerinde Çandarlı Kara Halil (Hayreddin Paşa), ulema menşeinden vezirlerin en ünlüsüdür" (İnalçık, 2010, s. 133-134).

B. Tursun Fakih'in Hayatı

Hayatı hakkında teferruatlı bilgilerimizin bulunmadığı Tursun Fakih, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşamış, âlim, şair ve devlet adamıdır. Şeyh Edebalı'nın damadı olan Tursun Fakih, Şeyh'ten tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almış, Osman Gazi'nin imamlığını yapmış, kadılık mevkiine yükselmiş bir devlet adamıdır. Osman Gazi ile bacanak olan Tursun Fakih, onun kâtiplik görevinde de bulunmuştur.

Osman Gazi dönemine ait bilgileri aktaran tarihî kaynaklarda ismi geçen Tursun Fakih'in Karamanlı olduğuna dair bilgiler ileri sürülmekle beraber, bizim gördüğümüz kaynaklarda onun Karamanlı olduğuna dair bilgilere rastlanmamıştır. Saadetin Buluç tarafından sunulan bir bildiride, aynı cenknamede geçen Karamanlı Pîr-i Fakih-zâde isminden hareketle onun Karamanlı olduğu ileri sürülmüştür (1963, s. 11-12). Ancak bizim kanaatimiz odur ki, 15. yüzyılda Karamanoğulları sarayında

yaşayan Hoca Fakih Karamanî¹ ile Tursun Fakih isimleri aynı şahıs olarak mütalaa edilmiştir. Şeyh Edebalı'nın Karamanlı olduğu, Tursun Fakih'in de şeyh Edebalı'nın damadı olduğu ve hem şeyhi, hem kayın babası olan Edebalı ile Karaman'dan Osmanlı mülküne geldiği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerek.

Anonim Tevârih-i Ali Osman'da; "Dursun Fakih dirlerdi bir er vardı. Cum'a ve bayram namazını Karahisar'da ol kılı verdi. Hutbe Osman Gazi adına ol okudu" (Giese, 1922, s. 6'dan Gel 2009), Oruç Bey Tarihinde, "Osman Gazi evvel cuma namazını Karahisar'ı aldıktā Tursun Fakih dirlerdi bir kişi vardı ol kıldı evvel Osman adına" (Babinger, 1925, s. 11-12'den Gel 2009); Kitâb-ı Cihannümâ'da Mehmed Neşri Tursun Fakih'ten söz ederken, onun aziz bir kişi olduğundan bahsetmektedir. "Zira bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imâmet ederdi, Edebalı'ye dahi âşinâ idi..." (Mehmed Neşri, 1987, s. 109). Solakzâde de Târihi'nde Tursun Fakih'in "...Tursun Fakih adında bir faziletli adam..." olduğunu ifade ederek, bu faziletinden dolayı kâtip tayin edildiğini ve bu tayinin Osman Gazi'nin han olmasına vesile olduğunu söylemektedir (Solakzâde, 1989, s. 18). Tursun Fakih, Ahmed Yesevî ile başlayan Türk tasavvuf geleneğinin içinde, Şeyh Edebalı'nın himaye ve terbiyesinde yetişmiş, ondan dinî, manevî ve ahlakî eğitim almış; hem tasavvuf, hem de fıkıh konusunda yetişmiş bir şahsiyettir. Din bilgini sıfatının verildiği Tursun Fakih, "Mecdi Mehmed Efendi'nin Hadaikuş-Şakaik adlı kitabında Dursun Fakih'in tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm ilminde derinleştiği anlatılır." (Ecer 1999, s. 181-189).

Tursun Fakih, Şeyh Edebalı'dan tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almış, Onun müridi olmuştur. Tursun Fakih'in Şeyh Edebalı'ya mürit olması aynı zamanda Onun bir tarikata intisabını da sağlamış olur. Dolayısıyla O, Ebu'l Vefa el-Bağdadî'ye nispet edilen Vefaiye tarikatına mensup olur.² Vefaiye Tarikatı, Irak, Suriye ve Türkiye sahası Türkleri arasında oldukça yaygın olan bir tarikattır. Ebu'l-Vefa el-Bağdadî'nin (Ebu'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifin Seyyid Muhammed b. Muhammed Arîz el-Bağdadî) Türk olması, Boğa b. Batu, Muhammed et-Türkmanî, Turhan, Tekin gibi halifelerinin bulunması, bu tarikatın Türkler arasında kabul görmesine sebep olmuştur. Tursun Fakih'in yaşadığı 13.-14. Yüzyılda, Dede Karkın ve Geyikli Baba gibi Rum abdallarının Vefaiye Tarikatına mensup olmaları, özellikle Şeyh Edebalı'nın Vefaiye tarikatına mensubiyeti ve Osman Gazi'nin yanında olması, bu tarikatın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gösterdiği fonksiyon açısından önemlidir (Ocak, 1994, s. 347-348). Zira kaynaklar, Şeyh Edebalı başta olmak üzere Osman Gazi'nin çevresinde bulunan ilim adamı ve mutasavvıflardan bahsetmektedirler. "O zaman Gazi zamanında-Ulemâdan Tursun Fakih vardı ve fukaradan Baba Muhlis ve Osman Gazi'nin kayın atası Edebâlî vardı,

¹ Bu konudan birçok kaynak bahsetmekle birlikte daha geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Âşık Paşa-Zâde, Âşık Paşa-Zâde Târihi (Haz. Nihal Atsız), İstanbul 1977, s.18; Hasan Aksoy, Dursun Fakih, İslam Ansiklopedisi (TDV), C:10, İstanbul 1994, s.7-8; Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1981, s.372; Mertol Tulum, Tarih-i Ebu'l-Feth Tursun Bey, İstanbul 1977 Ercilasun, Ahmet B. (2004), Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları.

² Daha geniş bilgi için bkz. Terceme-i Menakıb-ı Tacü'l Arifin, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Nu:2427; Kamil Şahin, Edebalı, TDVİA C:10, s.393-394

bunlar duaları makbul azizlerdi” (Barkan, 1942, s. 31). Uzunçarşılı, Şeyh Edebalı’nın mürid/öğrencilerinden Şeyh Edebalı’nın oğlu Şeyh Mahmud, Tursun Fakih ve Ahi Şemsiddün ile oğlu Hasan gibi ahiler, Osmanlı Devleti’nin kurulmasında önemli hizmetler gördüklerini ifade etmektedir (1988, s. 561).

Sürekli Osman Gazi’nin yanında bulunan, Onunla savaflara katılan, orduda imamlık yapan Tursun Fakih, Karacahisar’ın fethinden sonra (1288/1289) fetihle birlikte kiliseden çevrilen camide Osman Gazi adına ilk cuma hutbesini okur. Burada hem kadı, hem hatip olarak bulunur; “Osman anı işidüp el-hükmü lillâh il-aliyy il kebir diyüb hemandem buyurdu: Karaca Hisar’a Tursun Fakih’i hem kadı ve hem hatib itdiler. Zira bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imamet iderdi. Edebalı’ye dahi âşinâ idi. Ve Karaca-Hisar’a dahi Germiyan’dan ve gayriden hayli Müslümanlar gelüp şenlenmişdi. Evvel hutbe Osman Gazi adına ki okundu...” (Mehmed Neşri, 110, s. 111) Tursun Fakih ile ilgili Âşık Paşa-Zâde’de şu ifadeler yer almaktadır: “Karaca Hisar’ı alınca evler boş kaldı. Germiyan ilinden ve başka yerden hayli adamlar geldi. Osman Gazi’den ev istediler. Osman Gazi de verdi. Az zamanda mamur oldu. Birçok kiliseleri mescit yaptılar. Pazar da kurdular. Halk toplanıp “Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim” dediler. Dursun Fakı derler bir aziz kişi vardı. O halka imamlık ederdi. Hal-lerini ona söylediler. O da gelip Osman Gazi’nin kayınatası Edebalı’ya söyledi. Daha söz bitmeden Osma Gazi geldi. Sorup isteklerini bildi. “Size ne lazımsa onu yapın”-dedi. Dursun Fakı: Hanım! Sultan’dan izin gerektir.” dedi. Osman Gazi dedi ki: Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kâfirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk hanedanındanım derse ben de Gök Alp oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse dedem Süleyman Şah dedem de ondan evvel geldi”. Halk razı oldu Kadılığı ve hatip-liği Tursun Fakı’ya verdi. Cuma hutbesi ilk önce Karaca Hisar’da okundu. Bayram namazını da orada kıldılar. Bunu tarihi hicretin 699’nda (Miladî 28 Eylül 1299-15 Eylül 1300) vâki oldu” (Âşık Paşaoğlu, 1985, s. 27-28). Buradan anlaşılan, Tursun Fakih’in Şeyh Edebalı ile münasebetlerinin iyi olduğu, Şeyh Edebalı’nın Osman Gazi üzerinde tesirli olduğu ve bu üçlünün devlet meselelerini konuşabilecek kadar birbirlerine yakın oldukları konusudur. Âşık Paşazâde’nin ifadesinden anlaşıldığına göre bu hutbe, Osmanlı’nın istikbâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir (Ecer 1995).

Bir müddet Karacahisar’da kadılık yapan Tursun Fakih, aynı yıl Eskişehir’de Osman Gazi adına bayram hutbesi okur (Mehmed Neşri, 1949, s. 109-111; Solakzâde, 1989, s. 18). Osman Gazi Bilecik’i kayın babası Edebalı’nın idaresine bıraktı. Tursun Fakih de şeyhi ve kayın babası ile burada kaldı. Tursun Fakih, şeyhi ve kayın babası olan Şeyh Edebalı’nın ölümünden sonra onun makamına geçerek Osmanlı Devleti’nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur. Şemseddin Sami, Tursun Fakih’in, Şeyh Edebalı’nın ölümünden sonra Onun üstlendiği görevi üstlendiğini; “(Tursun Fakih), Osman Gazi devr-i meşahiri-i ulemasından olup, Edebalı’nın damadı ve şakirdi idi. Tefsir, hadis ve fıkıh müşarunileyhden tedris edip, O’nun vefatında umur-ı fetva ve tedris kendisine ihale olunmuşdu. Âlim, zahid bir zat idi” (Ecer 1995). Ancak, Şeyhinden kısa

bir zaman sonra ölmüştür. Kaynaklardan bazıları ölümü ile ilgili farklı tarih verirler. Ancak onun ölüm tarihi 1326'dan sonra olmalı. Zira Türk Ansiklopedisi Tursun Fakih'in ölüm tarihi olarak 1325'i verir. Oysa Tursun Fakih'in Şeyh Edebalı'dan sonra fetva makamına geçmesi ve ölümüne kadar bu görevi yürüttüğü dikkate alındığı zaman Onun ölümünün 1326'dan sonra olması muhtemeldir.³

Şeyhinden kısa bir zaman sonra ölen Tursun Fakih, yaşadığı dönemin ihtiyaçları gereği, iyi bir tahsil görmüş, döneminin bilgilerine vâkıf, devlet ve siyaset adamı. Sadece imam, kadı, asker, müşavir veya devletin kuruluşundan itibaren sıradan bir bürokrat olmayıp, edebî eser verebilecek kadar aydın bir şahsiyettir. Özellikle Arap edebiyat geleneğinden Türk edebiyatına gelen mesnevi tarzı, aruzun böyle uzun soluklu bir türde kullanılmış olması Batı sahası Oğuz grubu Türkçesinin edebî alanda işlenmesine önemli örnek teşkil eder. Bir yandan örnek insan tipini sunmak için başta Hz. Muhammed olmak üzere İslam ululuklarının maceralarının anlatıldığı edebî bir metin, edebî metinlerde kullanılan işlek bir Türkçe ve bunların 'mevzûn ve mukaffâ' bir biçimde ifade edilmesi Türkiye sahası Türk edebiyatının temellendirilmesinde önemlidir. Bunun yanında Anadolu'nun vatanlaştırılması ve vatanlaştırma sürecinde gaza ruhunun canlandırılması, canlı tutulması ve bu ruhun gazi tipiyle cenknamelelerinde işlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Tursun Fakih'in mezarının Bilecik ilinde, Şeyh Edebalı zaviyesinde ve Söğüt ilçesinin Küre beldesi yakınlarında olduğuna ilişkin kabuller bulunmaktadır. Tursun Fakih'e bir de makam isnat edilir ki, bu makam Karacahisar'da bir tepededir (Aksoy 1994). Tursun Fakih'in mezarıyla ilgili iki güçlü iddia bulunmakta ki, bunlardan birisi Söğüt'e bağlı Küre kasabasında, yüksek bir tepe üzerinde bulunan türbeyle ilgilidir. A. Vehbi Ecer'e göre Tursun Fakih, burada bulunan Türbede metfundur (Ecer 1995). Aksoy ise Tursun Fakih'in mezarının Şeyh Edebalı Zaviyesinde olduğu, Küre'de bulunan türbenin makam olduğu kanaatinde (1994). Biz de Tursun Fakih'in mezarının Bilecik'te Şeyh Edebalı Zaviyesinde bulunduğu kanaatindeyiz.

Yunus Emre, Âşık Paşa, Gülşehri, Yahşi Fakih, Şeyh Edebalı, Şeyh Edebalı Oğlu Mahmut Paşa gibi şahsiyetlerin yetiştiği bir dönemde, devrin Vefaiye şeyhi ve aynı zamanda ahî şeyhi olan Şeyh Edebalı'nın terbiyesinden geçen Tursun Fakih, Anadolu Türk sahasının en hareketli dönemlerinden birini idrak etmiştir. Böylesi hareketli bir dönemde ve bu hareketin dinamik güçleri aydınların bulunduğu bir çevrede yaşayan Tursun Fakih'in çevresinde olup bitene duyarsız kalması da beklenmez. Sürekli mücadele eden bir toplum hayatında kendisine biçilen asker, imam, kadı gibi resmî görevlerin yanında, ilmi ve ferasetiyle bir moral kaynağı olarak bahsettiğimiz çevrede yer aldığını söylemek mümkündür.

³ Daha geniş bilgi için bkz. Türk Ansiklopedisi, C:XIV, s.148; Şahabettin Tekindağ, *Tursun Fakih*, İA, C:XII, s.123; Süheyl Ünver, Osmanlıların İlk İstiklâl Hutbesini Okuyan Dursun Fakih, Tarih Dünyası Dergisi, S:12 (1950), s.495-497

Tursun Fakih adına kayıtlı dört eserin varlığından söz edilmektedir. Eldeki bilgiler Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Mukaffa, Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân ve Gazavât-ı Muhammed Hanefî başlıklı mesnevilerin Tursun Fakih'e ait olduğunu yönünde. Farklı kaynaklarda Tursun Fakih'e ait olduğu kabul edilen “Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğu” başlıklı mesnevinin Tursun Fakih'e ait olmadığı kanaatindeyiz.

Kaynaklar yeterli bilgiyi vermeseler de Çelebioğlu “Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğudur” başlıklı mesnevinin Tursun Fakih'e ait olduğunu ifade eder (1999, s. 72-74). Altaylı, ilk siret kitaplarından biri olduğu iddiasında bulunduğu İzzeddin Hasanoğlu’nun “Kitâb-ı Siretü’n-Nebî” adlı eser, Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile güreş tuttuğuna dair mesnevi konusundaki tereddütlerimizi doğrulamaktadır. Altaylı’nın çalıştığı eser İzzeddin Hasanoğlu’na aitse –ki şimdilik aksi yönde bir bilgi bulunmamakta- Tursun Fakih’ten başka bir müstensih “Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğudur” başlıklı mesneviyi bu siyer kitabından sonraki dönemde istinsah etmiş, sonraki dönemlerde de farklı müstensihler tarafından istinsah edilmiş olmalı. Daha sonraki dönemlerde ise mesnevinin okunurluğunun artırılması maksadıyla Tursun Fakih adına kaydedilmiş olması güçlü ihtimaldir. Biz Tursun Fakih’in Altaylı’nın çalışmasında; “710. beyitten başlayarak Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in ölümü, amcası Ebu Talib’in onu sahiplenmesi, Hz. Ebubekir, Ammâr ve Zübeyr ibn Avvam ile çocukluğundan itibaren dost olması, Ebu Cehl’in kendisini çekememesi, Peygamberimizin bazı mucizeler göstermesi, Ebu Cehil ile Mekke halkının karşısında güreşerek onu yenmesi 1038. beyte varıncaya kadar anlatılmıştır” (Altaylı 2024, s. 37) ifadeleri ve mesnevinin söz konusu siyerdeki yeri itibarıyla Arapçadan İzzeddin Hasanoğlu tarafından tercüme edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Altaylı’nın çalışmasına esas olan metin, XIII. yüzyılın Türkçesi ile Hasan Şükrü tarafından 1802 yılında istinsah edilmiş (Altaylı 2024, s. 16) manzum bir eser olup, söz konusu hikâye yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mesnevinin bir bölümüdür. Uyanıker (2018), Şahin (2024, s. 137) ve İçli (2021) ile başka araştırmacılar da “Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğudur” başlıklı mesnevinin Tursun Fakih'e ait olduğunu ifade etmektedirler. Ancak bizim kanaatimiz İzzeddin Hasanoğlu’nun Siyer-i Nebi ve Muhammed Efendi’nin Siretü’n-Nebî (Özfirat 2019, s. 256-287) eserleri örneklerinde olduğu gibi bu hikâyenin yazmalarda Tursun Fakih adına kayıtlı olmasına rağmen siyer kitaplarında, siyerlerin bir bölümü olarak yer alması bunun Tursun Fakih'e ait olmadığına işaret ediyor.

C. Eserleri

Tursun Fakih adına kayıtlı, tespit edebildiğimiz üç eser bulunmaktadır. Bunlar;

1. Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Mukaffa
2. Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân
3. Gazavât-ı Muhammed Hanefî

1. Gazavât-ı Hazret-i Ali Kısası Mukaffa

Kanaatimizce, Tursun Fakih tarafından tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan Mukaffa Cenknemesi, manzum olarak kaleme alınmıştır. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbı ile yazılmış olan bu mesnevi, Anadolu sahası yazılı Türk edebiyatının teşekkül döneminin eseri olması münasebetiyle vezin aksaklıkları ile dikkati çeker. Aruz ile yazılmış olmakla beraber, eserlerin sürekli kopyalanmaları sonucunda vezin kusurları had safhaya ulaşmıştır. Bundan dolayı da nüshaların çoğu hece veznine daha kolay uymaktadır. Zira o dönemde yazılan bu tür eserlerin hemen tamamında aynı yapıyı görmek mümkündür (Öztelli, 1961, s. 2492-2494; Özdemir, 1975, s. 123-129).

Mukafa Cenknemesi, kaynağını İslâm tarihinden alan bir hikâyedir. Cenkname, Yemen'de olan bir savaşı konu edinmektedir. Kaynaklar, Yemen ahalisinin savaş sonucunda İslamiyet'i kabul etmediğini, İslamiyet'in intişarından sonra İslam dünyası ile iyi ilişkiler içinde bulunduklarını, bunun sonucu olarak da tebliğ yolu ile Müslümanlaştıklarını haber vermektedirler (El-Belezûrî, 1987, s. 99-100; Büyük İslâm Tarihi C: I, s. 42). Ancak, Yemen'in geniş coğrafyasının olması ve idari olarak on bölgeye ayrılmış olması, (Büyük İslâm Tarihi C: II) hangi bölgelerin tebliğ yolu ile Müslümanlaştıkları konusunda kesin bilgilere ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Zira Yemen coğrafyasında Put-perest, Ateş-perest, Yahudi ve Müslümanların bir arada yaşadıkları da yine tarihî kaynakların bize aktardığı bilgiler arasındadır. Bir arada yaşayan bu insanların bir yandan kabile hayatını sürdürmeleri, bir yandan ayrı inançlara/ dinlere sahip olmaları, kendi aralarında mevzii savaşların olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Kinde, Sakîf ve Himyerî'lerin Yemen sınırında bulundukları düşünülür, Sakîf ve Kinde kabileleri ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar dikkate alınırsa Yemen halkı ile Müslümanlar arasında savaş olması ihtimali güçlüdür (El-Belâzurî, 1997, s. 100-103).

Yemen'de Müslümanların giriştiği fetih hareketleri ve yaptıkları savaşlar ile ilgili teferruatlı bilgi olmamasından, Mukaffa Cenknemesi'nin hangi savaşı konu edindiği hakkında kesin kanaat belirtmek mümkün değildir. Ancak, Mukafa Mesnevi'sinin konu itibarıyla Yemen'de yapılan bir savaşı anlattığı anlaşılmaktadır.

Gazavât-ı Kısası Mukaffa Hazret-i 'Alî Kerremallâhu Vecheh Cengidür (Mukaffa) adlı mesnevi nüshalarının bulunduğu bazı arşivler şunlardır: Gazavât-ı Kısası Mukaffa Hazret-i 'Alî Kerremallâhu Vecheh Cengidür: İ.Ü.Ktp. T. 311; Gazavât-ı Resûlallah Aleyhi ve Sellem, Fatih Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu, Mensur Eserler: 1222/3 (970); Zikr-i Gazâ-ı Mukaffa Muhammed Mustafâ ve Cehar Yâr-ı Güzîn: 06 mil. Yz. A.37.

Gazavât-ı Kısası Mukaffa'nın Özeti

Hz. Muhammed, çadırının önünde sahabeler ile otururken birden ağlamaya başlar. Abbas neden ağladığını sorduğunda Hz. Muhammed; Cebrâil'in gelerek; Yemen

İli'nde zulüm olduğunu, bu zulmün bir Yemenli tarafından kendisine söyleneceğini ve bu zulümlerden dolayı işrette olunamayacağını söylediğini, anlatır.

Yemen meselesini Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a anlatıp onların bu işi halletmesini isteyen Hz. Muhammed sonunda Hz. Ali'yi bu iş için görevlendirir.

Hz. Muhammed, Fatıma'dan Ali için izin ister. Fatıma izin verir. Hz. Aişe'den izin alacakları zaman onu bulamazlar Aişe, Tanrı huzurunda secdeye gittiğinde yere gömülmüştür. Cebrail'in mârifeti ile Aişe kurtarılır.

Hz. Muhammed ve sahabeleri otururlarken Hâlid gelerek, babasının Müslüman olduğunu, bundan dolayı beyleri Mukaffa tarafından öldürüldüğünü söyler. Hâlid babasını rüyâsında görmüş onun rüyâdaki isteği ile yardım istemek için Hz. Muhammed'in yanına gelmiştir. Mukaffa güçlü bir pâdişah olup, kızı da cengâverlikte mâhirdir. Hâlid ise kıza âşık olmuştur.

Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye bir mektup yazdırarak Hâlid ile Mukaffa'ya gönderir. Hz. Muhammed'in davet mektubuna karşı Mukaffa, Hz. Muhammed'ten mucize göstermesini isteyen bir mektup gönderir.

Cebrail gelerek, Hz. Muhammed'e Mukaffa İli'ne gitmesi gerektiğini söyler. Hz. Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali ile birlikte, bunlara birer alem vererek Mukaffa İli'ne giderler.

Konakladıkları bir yerde Hz. Muhammed'in huzuruna bir deve gelir ve kelime-i şahadet getirir. Bunun üzerine deve sahipleri Müslüman olurlar.

Bir müddet sonra Müslüman askerleri susarlar. Hz. Muhammed'in mucizesi ile askerlerin susuzluğu giderilir.

Hz. Muhammed'in mucizesi ile geçit vermeyen bir dağ ikiye ayrılır.

Hz. Muhammed'in komutasındaki İslam askerleri Mukaffa kalesi önüne gelirler ve savaş düzeni alırlar. Savaş başlar ve akşama kadar devam eder. Sabah olunca Mukaffa'nın yeğeni meydana çıkarak er diler. Maksudı Mukaffa'nın kızını almaktır. Bunun karşısına çıkan Hâşim, Mukaffa'nın yeğenini öldürür. Hâşim'in karşısına Mukaffa'nın kızı çıkar ve Hâşim'i yener. Arkasında Ömer ibn Habib'i de yenen Mukaffa kızının karşısına Hâlid çıkar ve kızı yener, kız Müslüman olur. Bunu gören Mukaffa meydana girer.

Meydana giren Mukaffa, Hâlid'i karşısına ister. Yeni güveyi olan Hâlid'in savaş girmesini istemeyen Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin meydana girmesini ister. Ancak Hâlid önce davranarak Mukaffa'nın karşısına çıkar. Mukaffa tarafından öldürüleceği zaman Hz. Ali yetişir ve Hâlid'i kurtarır. Mukaffa'yı da yakalayarak Hz. Muhammed'in huzuruna getirir. Hz. Muhammed'in mucizesini ve sırtındaki peygamberlik mührünü gören Mukaffa, Müslüman olur. Maiyetinin de İslamiyeti kabul etmesinden

sonra zaten yaşlı olan Mukaffa ölür.

Hız. Muhammed, Medine'ye gelir, Mukaffa kalesinde şehit olan bir askerin anasının oğlunun akıbetini öğrenmek istemesi ile sıkıntıya düşer. Tanrı bu gencin canını bağışlar.

2. Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân

Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân isimli cenkname, mesnevî tarzında, aruzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fa'ilün kalıbı ile kaleme alınmıştır. Bu dönemde kaleme alınan dinî, dinî/kahramanlık hikâyelerinin Arap ve Fars geleneklerine bağlı olarak, daha çok Fars hikâyecilik geleneğinin tesiri ve divan edebiyatı anlayışı ile yazıldığını biliyoruz (Levend, 1973, s. 123-127). Fuad Köprülü, 14. ve 15. Yüzyılda kaleme alınan, halk arasında dinî ve ahlaki propagandaya yönelik didaktik-kahramanlık hikâyelerinin 11'li hece veznine uyan aruz kalıpları ile yazıldığını ve bunun sebebinin de aruzun tamamen yerleşmemiş olduğu noktasına işaret ederken (Köprülü 1979) Cahit Öztelli, bu tür eserlerin hece ölçüsü ile yazıldığını iddia etmektedir (1961, s. 2492-2494). Bunlardan hareketle, Ummân Cenknemesi'nin aruzla yazıldığını ancak birçok aruz kusurunu da beraberinde taşıdığını, bunların kusur olmaktan çok aruzun yeni yerleşmeye başladığı dönemin bir özelliği olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ummân Cenknemesi, yazıldığı 13.yüzyıldan sonra istinsah edilmesine rağmen, tespit ettiğimiz nüshalar, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini muhafaza etmiştir.

Aldo Galotta, bu tür hikâyelerden bir kısmının kaynağını Eski Arap ve İran kahramanlık hikâyelerine bağlamakta, bunların 13. ve 14. yüzyılda teşekkül eden dinî-kahramanlık konulu hikâyeler olduğunu ifade etmektedir (1981-II). Şeyyâd İsa'nın Salsal-Nâme isimli hikâyesini incelediği bir yazısında, halk arasında yaygın olan efsanevi bir hikâyeye Hız. Ali'nin dindarlık ve kahramanlığının katılarak gerçekmiş görüntüsü verilmiş bir hâle getirildiğini söylemektedir (Galotta 1981-I). Ummân Cenknemesi, Galotta'nın bu ölçülerine uyması bakımından bizim kanaatimizce olağanüstü özellikleri itibarıyla Arap masal/ efsane geleneğine bağlanabilir. Zira Tursun Fakih'in kaleme aldığı bu cenknemenin dışında incelediğimiz başka cenknemelerde de aynı yapıyı tespit ettiğimizi belirtmek gerek (Çetin, 2025).

Bu mesnevinin Tursun Fakih'e ait olduğunu gösteren ibâre, mesnevinin başka bir nüshasında şu beyitler ile yer almaktadır:

Bin iki yüz beyt oldı iy şakı

Kim işitdürsin sana Tursun Fakı

Gazavât-ı Bahr-ı 'Ummân adlı mesnevi nüshalarının bulunduğu bazı arşivler şunlardır: Gazavât-ı Bahr-ı 'Ummân ve Sunduk, 06 Mil. Yz. A. 3801; Kıssa-ı 'Ummân, Cönk 06 Mil Yz A 4914; Kıssa-ı 'Ummân, 06 Mil.Yz.B.274; Kıssa-ı 'Ummân, Cönk 06 Hk 1172; Menâkıbname, 06 Mil Yz A 7004; Zikr-i Gazâ-ı Bahr-ı 'Ummân Şeca'at-ı Şâh-ı Merdân, 06 Mil. Yz. A. 2266; Gazavât-ı Bahr-i 'Ummân ve Sandık, 06 Mil Yz A 3801.

Gazavât-I Bahr-I ‘Ummân’ın Özeti

Hız. Muhammed’in ‘Abdullah isminde bir konuğu vardır ve mâcerâsını Hız. Muhammed’e anlatır. Kendiler İsfahanlı olup kırk bezirgân ticâret için Bahr-ı ‘Ummân’a varırlar. İki ay da deniz yolculuğundan sonra yolculuğun üçüncü ayında bir fırtına çıkar. Bin geminin hepsi kaybolur, ‘Abdullah’ın duası ile kendi gemisi kurtulur. Yedi gün sonra bir adaya ulaşır, burası ‘Ummân şehridir.

‘Ummân Şehri’nin pâdişâhı Cumhur isminde birisi olup Sandık’a tapar. Sandık dininin meziyetlerini anlatan Cumhur, Sandık Tanrı’nın da isteği ile bu dini Hız. Muhammed’e anlatmak üzere serbest bırakılır. ‘Abdullah, kendisi ile Cumhur’un eline düşen diğer bezirgânların kâfir olduklarına da şahit olmuştur.

Hız. Muhammed, ‘Abdullah’ın anlattıklarını dinledikten sonra sahabeleri ile meşverette iken Cebrail gelir ve Tanrı’nın selâmını da söyleyerek, Cumhur’a bir mektup yazılmasını ister. Hız. Muhammed, Osman’a bir mektup yazdırarak Sa’d Vakkas ve Zübeyr İbn ‘Avâm ile gönderir. Bir ay sonra ‘Anika’nın Sarsar Şehri’ndeki kalesine gelirler. ‘Anika, Müslümandır ve bunlar Sarsar şehrinin ahalisini de Müslüman ederler, daha sonra Bahr-ı ‘Ummân’a giderler.

Cumhur, Müslümanların geldiğini görünce, onlara karşı asker gönderir. Ancak askerler Müslümanlar tarafından öldürülür. Sonunda otuz bin askerle gelerek bunları esir eder. Cumhur’a yakalanan Hâlid, Sa’d ve Zübeyr, Cumhûr tarafından Sandık’un huzuruna getirilir. Bunlar Sandık’ı Tanrı kabul etmediklerinden dolayı cezalandırılarak elleri kesilir, Hâlid ise bir sandığa konularak denize atılır. Diğerleri ise kuyuya hepsedilir.

Cebrail, Hız. Muhammed’e gelerek ‘Ummân’daki durumu haber verir ve oraya Hız. Ali’nin gitmesi gerektiğini söyler. Hız. Muhammed bunun için Hız. Ali’nin evine gitğinde onun da aynı hadiseyi rüyâsında gördüğünü öğrenir. Cebrail gelerek ‘Abdullah’ın Ali’ye kılavuzluk yapmasını ister. Hız. Ali, ‘Abdullah, Hasan ve Hüseyin, ‘Ummân’a gitmek üzere yola çıkarlar. İki meleğin kanatları üzerinde yol alan Hız. Ali ve arkadaşları Sarsar Kalesi’ne varırlar. Hâlid, Sa’d ve Zübeyr’i ‘Ummân’a götüren gemici de Sarsar Kalesi’ne gelir ve orada olup biteni anlatır. Bulduğu bir sandığı da getirir ve içinden Hâlid çıkar. Orada üç gün kaldıktan sonra ‘Ummân’a hareket edilir. Önce Maltamas Adası’na varılır. Maltamas’ın melikinin ismi Sencigil’dir. Cumhur’un kardeşi olan Sencigil, Ateş-peresttir. Ali ve yanındakiler bunlarla savaşırlarken denizden çıkan bir atlı Müslümanlara yardım eder ve Sencigil’in askerleri kaçarlar. Bu atlı aslında Şeytan’dır. Şeytân, Ali’yi kandırarak götürür.

Hız. Ali’nin Şeytan tarafından kandırılıp götürülmesinden sonra Sencigil’in askerleri yeniden saldırır ve Hâlid’i esir ederler. ‘Abdullah, Hasan ve Hüseyin bunlarla yalnız savaşırlar. Mühelhil Pehlîvân, Müslüman olur ve kardeşi Malkam tarafından öldürülür. Malkam da Gemici Hacı Beşir tarafından öldürülür. Bunlar Hız. Ali’nin kıyafetine bürünüp savaşırlar, ancak Şeytan gelerek Ali’nin olmadığını söyler ve Hasan

esir edilir. Hz. Ali gelerek üçünü de kurtarır. Sencigil'in askerleri kaleye çekilirler. Ali meleklerin kanatlarında kale etrafındaki suyu geçerek kaleye girer ve kale fethedilir. Kalede Sencigil'in kızı Mekkin'e'yi bulurlar. Mekkin'e, Müslüman olup Züleyhâ ismini alır. Sencigil ise Cumhur'un yanına kaçmış ve Hâlid'i de armağan olarak götürmüştür.

Sencigil, Hâlid'i de alarak Cumhur'un yanına gitmiştir. Sandık Tanrı'ya biat etmeyen Hâlid'i de hapsederler. Hâlid, Zübeyr ve Sa'd'la orada buluşurlar.

Hz. Ali, 'Ummân Adası'na gelir ve savaş başlar. Züleyhâ babası Sencigil tarafından yakalanır. Ali'ye sihir yapmak isterler, Ali sihirden kurtulur, Sandık Tanrı kaçır, kâfir bozulur ve zindandaki Müslümanlar kurtarılır. Sandık ile Sencigil, 'Aynel Katar Adası'na kaçarlar; Cumhur, Müslüman olur. Aslında sihir olan Sandık'un cennet ve cehennemini yıkılır. Bundan sonra Hz. Ali, Züleyhâ'yı kurtarmak için kötülüklerle dolu olan kuyuya girer. Ali kuyuya indiği zaman Kaf Dağı'ndan Sandık ve Sencigil tarafından getirilen ifritler Müslümanlara saldırırlar ve onları esir ederler.

'Ummân'da esir edilen Müslümanların durumu Hz. Muhammed'in sarığı sayesinde Fatıma'ya ma'lum olur. Fatıma, Hz. Muhammed'e durumu anlattığı zaman Cebrail gelerek bunların kurtulacağını söyler.

Hz. Ali kuyuya inince Cinni Yusuf ile karşılaşır. Yusuf, Sandık ile savaşmış ve yaralanmıştır. Yusuf'u sağaltan Ali, Züleyhâ'yı da kurtarır ve Yusuf'un üzerine binerek Maşırık'a gelirler, orada Sandık ile savaşır. Sandık'a bu işleri yaptıran Hz. Süleyman'ın hizmetçisi Alkaka'dır. Alkaka yakalanıp orda cezalandırılır. Cinniler başı 'Abidân, Züleyhâ ve Ali, Cinni Yusuf'un sırtına binerek Bahr-ı 'Ummân'a gelirler. Hz. Ali Yusuf ile Sandık ve Züleyhâ'yı Medine'ye gönderir. Emanetleri Medine'ye ulaştıran Yusuf, 'Abidan ile 'Ummân'a gelir ve savaşır. Kaçan Sencigil yerine Cumhur'a 'Ummân Şehri bağışlanır. 'Abidân'a ise Aynel-Katar verilir. Buralara mescidler yapılır, Medine'ye gidilir. 'Abdullah'ın oğlu ile Züleyhâ evlendirilir, 'Abdullah (İsfahanlı) İsfahan'a gider.

3. Gazavât-ı Muhammed Hanefi

Tursun Fakih tarafından tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan Muhammed Hanefi Cenknemesi, manzum olarak kaleme alınmıştır. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbı ile yazılmış olan bu mesnevi, Anadolu sahası yazılı Türk edebiyatının teşekkül döneminin eseri olması münasebetiyle diğer mesnevilerde olduğu gibi vezin aksaklıkları ile dikkati çeker.

Muhammed Hanefi Mesnevisi, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi'nin gençlik dönemindeki kahramanlıkları ile Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatan bir mesnevidir. Mesnevi, Tâbut adlı bir gayrimüslimin memleketi ve bunlarla olan mücadeleyi anlatmaktadır. Mesnevide hikâye edilen Tabût ve bunun memleketi ile bunlarla olan mücadele/ savaşa ait herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Muhtemeldir ki, El-Hanifiyâ'nın Hz. Ali'nin oğlu olması münasebetiyle, -çalışmamızın ileriki bölümlerinde

de üzerinde durulduğu gibi- toplumda Onun yer edinmesini sağlamak, zaman zaman iktidara ortak olma iddiasında haklı sebepleri okuyucu/ dinleyiciye kabul ettirmek endişesi ve çabası olsun.

Gazavât-ı Muhammed Hanefî adlı mesnevi nüshalarının bulunduğu bazı arşivler şunlardır: Dâsitân-ı Muhammed Hanefî, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz Cönk 76 kayıtlı (1248/1831); Dasitân-ı Muhammed Hanefî Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 6818 (Müst. Muhammed Efendi); Dasitân-ı Muhammed Hanefî Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7837/2 (28 Safer 1259); Dasitân-ı Muhammed Hanefî Ankara Milli Kütüphane, Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, 50 Ür 423/2; Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4053/3; Dasitân-ı Muhammed Hanefî, Fatih Millet Kütüphanesi Yz. No 311; Dasitân-ı Muhammed Hanefî, Malatya'da Bayram Karaca özel kitaplığı (Şirin 1989, s. 13); Dâstân-ı Muhammed Hanefî 06 Mil Yz A 8253/1; Dâstân-ı Muhammed Hanefî 06 Hk 3953/2 Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi Koleksiyonu'na kayıtlı. (Müst. Seyit Ahmet Ağa); Dâstân-ı Muhammed Hanefî, 06 Mil Yz A 1454/1 (1175 (1761); Dâstân-ı Muhammed Hanefî 06 Mil Yz A 3538/6; Dâstân-ı Muhammed Hanefî- 06 Mil Yz A 3881/9; Dâstân-ı Muhammed Hanefî 06 Mil Yz A 4736/3; Dâstân-ı Muhammed Hanefî 06 Mil Yz A 5799 (Ömeroğlu); Dâstân-ı Muhammed Hanefî, 06 Mil Yz A 7070/3; Dâstân-ı Muhammed Hanefî, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Y 187/2numarada, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonuna kayıtlı, (1262 /1846); Dâstân-ı Muhammed Hanefî, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Y 183/5 (1203/1788, Müst. Hüseyin b. Mehmed); Dâstân-ı Muhammed Hanefî, Bibliothek Deutschland, Türkische Handschriften Ms.or.oct.2508 (Tursun Fakih, Derviş Fakih olarak kaydedilmiş); Dâstân-ı Muhammed Hanefî, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 8096; Destân-ı Muhammed Hanefî, Konya İzzet Koyunoğlu No:11851; Hikâye-i Manzûme Muhammed Hanefî 06 Mil Yz A 9260/1(1165 (1751) Müst. Hüseyin b. İbrahim); Hikâye-i Muhammed Hânefi Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yapı Kredi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 301/4 (1235 /1820); Hikâye-i Muhammed Hânefi, Bibliothek Deutschland, Türkische Handschriften Ms.or.oct.2508; Menâkıb-ı Muhammed Hanefî, 06 Mil Yz A 7120/1 (1275/1858); Menâkıb-ı Muhammed Hânefi, Mili Kütüphane Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 55 Vezirköprü 547/3; Menâkıb-ı Muhammed Hanefî, 06 Mil Yz A 9489/3; Menâkıb-name 06 Mil Yz A 7004; Muhammed Hanefî Cengi 06 Mil Yz A 1521 (1296 /1878); Muhammed Hanefî Cengi 06 Mil Yz A 2175; Muhammed Hanefî'nin Tâbût Korusu Cengi Kıssası 06 Mil Yz A 7059/3; Bakü El Yazmaları Enstitüsü, Muhammed Hanefî Hikâyesi: M-69/4318, B-4635/6260, B4839/6464, B-1853/13618, B-2457/4082, B-4329/5954, B-4456/6081, B-5217/6842, B-3172/4797, B-6642/8267, B-5709/7334, B-6593/8218, B-6030/7655, B-5793/7418, B-5275/6900, A-858/1305, B-3204/4829, B-2457/4082, B-5710/7335, B-98/1716.

Gazavât-ı Muhammed Hanefî'nin Özeti

Hız. Muhammed'in vefatından sonra Hız. Ali rüyasında Muhammed Hanefî adlı

bir oğlunun olacağı müjdesini alır. Muhammed Hanefi yetişkin bur delikanlı olduktan sonra yalnız başına ava gider. Avda bir ceylanın peşine düşer ve Tabut'un bağına girer. Burada uyuya kalan Muhammed Hanefi'yi yakalamak için alınırlar. Ancak Muhammed Hanefi iki yüz askerin hepsini kılıçtan geçirir, Tabut'un başpehlivanın da başını kesip Medine meydanında bir direğe asar. Avda Tabut'un askerleriyle savaşan Muhammed Hanefi, Hz. Ali'nin takdirine mazhar olur. Hz. Ali'nin sefere çıktığı bir başka gün Muhammed Hanefi yeniden ceylanın peşi sıra Tabut'un bağına gider. Tabut'un askerleriyle yeniden savaşa tutuşur, yaralanır ve bir tepeye çekilir. Yeniden savaşan Muhammed Hanefi, Rüstem adlı bir pehlivanın komuta ettiği askerler tarafından yakalanarak Tabut'a götürülür.

Muhammed Hanefi'yi asmaya karar veren Tabut, onun Hz. Ali'nin oğlu olduğunu öğrenince korkar ve din değiştirirse Tabut'un kızı Mine'yi kendisine vereceğini söylerler. Bunu kabul etmeyen Muhammed Hanefi'yi zindana atarlar. Tabut'un kızı Mine ilk görüşte Muhammed Hanefi'ye âşık olmuştur. Zindana giden Mine onu kurtarır ve Müslüman olur. İkisi birlikte kaçarlar. Tabut askerleriyle peşlerine düşer. Mine ve Muhammed Hanefi ile yüz bin asker savaşır. Tabut'un, Muhammed Hanefi'yi yakalaması halinde kızını vermeyi vadettiği Rüstem Pehlivan, Mine tarafından öldürülür. Muhammed Hanefi esir düşer. Olanları Hz. Muhammed'in rüyasına girmesiyle öğrenen Hz. Ali, Tabut'un ülkesine gidip Muhammed Hanefi'yi kurtarır, Tabut'u vergiye bağlar, Mine ile Muhammed Hanefi'yi evlendirirler.

بسم الله الرحمن الرحيم

اول رسول اولين و آخري
حدود اكا كلوي دولت عرك
اول در اول يار شاه متقاي
اولا يکيني ياري عمر در تمام
بر يعني عثاه سفار و با حيا
که جوړ دي کلا سند خدا
ياغي اولاد يله اصحاب کرام
من رتي و يار اميد و احي صفا
المر سعد قل قسک ميرز بد
چون استبداد اول از نار و آبي
بيليم مشکري خدا و حق جهان
اول کو تيلد يلبايضا و اوين لوم
و کلید ناکه بولسم يلبايضا
سوزد کويز يله و الله غول و ار
چون بکرمي زشتاي فرضه
يبل بر لند و غول و ايلکل
که بد اليک کوهرمي کوهر نفا
سواه و لاه و اتم دکه مر زمان

اول فخر و مدد عيني سالارين
هم يار نازيد و ناکه پش و راه
اول ابو بکر صفا سلطان دين
فلا و ايني اول صاحب کرام
اول يکيني شامي جيليمه تقى
که امک حقد و کلاي ملاتي
المر قلاي شرف رب الامام
کيم صفات يبله يارب و صفا
خرف بزي و ليس و سوي صفا
مرضا الله دي بول دين و ادني
سوي يبله بول يلبايضا و اتم
فقهه يوسته بنياد ايلکل
اکيندر جاني کلاي اوله خاد
اول د کوه کوهر مشاي مشاوار
اول و يلمه يبله هم يکيني
اول د کون اشکي اوز اليکل
کوهر يبله يبله ايلکل و شاه
مرضا الله بول يلبايضا و اتم

II. BÖLÜM

TURSUN FAKİH'İN ESERLERİNİN YAPI VE MUHTEVASI

A. 13.-14.yy. Mesnevi Edebiyatı ve Tursun Fakih'in Mesnevileri

13. -15. yüzyıllar, Osmanlı sahası Türk edebiyatının terkip ve tekâmül ettiği bir dönem olması bakımından önemlidir. Zira edebiyat sahasında Arap ve Fars kaynaklı edebiyat anlayışı, 11. yüzyıldan itibaren Türkiye sahasına gelmeye

başlamış, 13. yüzyıldan itibaren de Türkiye sahası Türk edebiyatı içinde yerli ve millî unsurlarla birleşmek suretiyle Türk edebiyat geleneği içinde özümsemiş, Türkiye sahası Türk edebiyatının teşekkül ve tekâmülüne doğru bir gidişe kaynaklık etmiştir.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı ahlakî- siyâsî muhtevalı eseri ile başlayan Türk mesnevî edebiyatı, Türkiye sahasında Mevlana Celaleddin Rumi ile zirveye çıkmış, Sultan Veled'in İbtidânâme ve Rebabnâme; Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha, Dâsitân-ı Sultan Mahmud; Ahmed Fakih'in Efsâfû'l-Mesâcid;

Şeyyâd İsa'nın Ahvâl-i Kıyâmet⁴ ve Salsal-Nâme⁵ (Köprülü, 1986; Köprülü, 1981, s. 253-254; Korkmaz, 1973, s. 58); Kirdeci Ali'nin Dâsitân-ı Hamâme, Dâsitân-ı Kesikbaş, Dâsitân-ı Ejderhâ, Hikâyet-i Delletü'l- Muhtel, Dâsitân-ı Geyik ve Dâsitân-ı İsmail (Ocak, 1989, s.12-13; Elçin, 1995, s. 64-68) adlı mesnevî tarzında kaleme alınan ürünleri ile bir gelenek oluşturulmaya başlanmıştır.

14 yüzyıl daha çok dinî mesnevîlerin yazıldığı bir dönemdir. Agah Sırrı Levend'in ümmet çağı Türk edebiyatı olarak adlandırdığı ilk dönem mesnevîler, kaynağını Kur'an'daki kıssalar, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ulularının hayatları etrafında teşekkül eden efsanevî anlatımlar, dinî inanç ve ondan kaynaklanan cihat fikri ile gazilik ve şehitlik inancı üzerine bina edilmiştir. Bu tür eserler daha çok, dinî, tasavvufî ve ahlaki umdeleri bünyelerinde taşırlar (1964, s. 89-115.122) ve dinî-didaktik konulu, telif, tercüme (Ertaylan, 1946, s. 12) ve adapte karakteri gösterirler. Bu dönem mesnevîlerinin dinî kıssalar ve menkıbelerden başka İslâm tarihi destan, efsane ve masallarla da beslendiğini söylemek mümkündür (Çetin, 2025, s. 75-98).

Bu dönemde, dinî mesnevîlere Mûcizâtü'l-Nebî, Şefaâtname, Mahşernâme, Dâsitân-ı İblis; ahlakî mesnevîlere Risâletü'n-Nushiyye, Hikâye ve Kimya Risâleleri, Nâsihatname, Kadı ve Uğru; kahramanlık/gaza mesnevîlerine Güvercin Destanı, Gazavât-ı Bahr-ı Ummân, Gazavât-ı Mikdâd, Salsal-Nâme; tasavvufî mesnevîlere Mantu-ku't-Tayr, Fakrname, Garibname; aşk ve mâcera konulu mesnevîlere Yusuf u Züleyhâ, Yiğit Destanı ve İşkname gibi örnekler gösterilebilir. Bu dönem mesnevî edebiyatının belli başlı temsilcileri ise; Yunus Emre, Gülşehrî Âşık Paşa, Hoca Mes'ud, İzzeddin, Elvan Çelebi, Kastamonulu Şazî, Erzurumlu Darîr, Ümmî İsa, İbrahim, Şeyhoğlu Mustafa, Kemâloğlu İsmail, Ahmedî, İşkname yazarı Mehmed, Tursun Fakih, Kirdeci Ali, İzzetoğlu, Sadreddin, Kayserili İsa, Ömeroğlu, Yusuf-ı Meddah, Begbazarlı Maazoğlu Hasan, Davud, Nakiboğlu, Sultan Veled, Niyazi Kadimî, Süleyman, Sule Fakı, Pîr Mahmud bin Ali adları tespit edilemeyen başka mesnevî müellifleridir (Çelebioğlu, 1999, s. 47-98).

14. yüzyılda kaleme alınan mesnevîler, Amil Çelebioğlu tarafından edebî-ilmî mesnevîler ve halk tipi mesnevîler olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Kısmen beyit sayısı fazla olan, genellikle tek vezin kullanılmakla birlikte değişik vezinde şiir ihtiva eden, kafiye ve vezin kusurları az olan, tertip hususiyetleri itibariyle; tevhid, na'at, sebeb-i te'lif, medh-i sultân, hatimetü'l-kitab bölümleri düzenli ve belirli olan ve dinlenmekten çok okunmak maksadıyla kaleme alınan mesnevîler, edebî-ilmî mesnevîler grubunda mütalaa edilmiştir. Telif ve tercüme mesnevîler ile adapte mesne-

⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy.'a kadar), İstanbul 1999, s.34-40

⁵ Ayrıca Özdemir Nutku, Şeyyâd İsa'nın 14. yüzyılda yaşamış bir kıssahan olduğunu söylerken (Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri) Aldo GalottA, Şeyyâd İsa'nın Sal-Sal-Nâme'sini İran edebiyatından tercüme olduğunu söyler ve yaşadığı dönem hakkında bilgi vermez (II Salsal-Nâme, Turcica Revue D'etudes Turques, T:XXI-XXIII, s.175-179)

viler bulunmakta olup, tercüme mesnevilerde daha çok vaka alınmış, bunların dil, ifade ve üslûp özellikleri, çeşitli ilaveler, mevzulardaki tasarruflar ile tercüme olmaktan çok nakil/adapte özelliğini haizdirler.⁶ Bu tür mesnevilere Mantıku't-Tayr, İşknâme, Risâletü'n-Nushiyye, Menâkıbü'l-Kudsiyye, Dâsitân-ı Ahmed Haramî, Garibnâme gibi mesneviler örnek gösterilebilir.

Halk Tipi Mesneviler ise genellikle; beyit sayısının az olması, tek vezin kullanılması (genellikle fâilâtün/ fâilâtün/fâilün vezni), kafiye, vezin bakımından kusurlu olmaları, tertip hususiyetleri itibarıyla daha basit yazılmaları (çok kere tevhid, na'at, sebeb-i te'lif, medh-i sultân, hatimetü'l-kitab, vb. bölümlerin bulunmaması veya bunlardan birkaçının bulunması, ya da düzenli olarak bulunmamaları söz konusudur), dinlenmek veya şifahi olarak okundukları için daha basit anlatımlı, tasannudan uzak, konuları dinî-ahlaki ve hamasî unsurların teşkil ettiği, başlangıçta 'dinle, kulak tut, işit' gibi hitap edatları ile başlamaktadır. Mucizat-ı Nebi, Şazi'nin Maktel-i Hüseyin, Tursun Fakih'in Gazavât-ı Ummman, Muhammed Hanefi adlı mesnevileri, halk tipi mesnevilere örnek teşkil eder (Çelebioğlu, 1999, s. 45-46).

Mesneviler üzerinde müstakil çalışmaları olan Ünver (1986, s. 430-563) ve Kartal (2001, s. 69-117) mesnevileri, yazılış amaçlarına göre dört grupta toplamışlardır. Bunlar; a) Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden dinî, tasavvufî, ahlâkî konulu mesneviler, eski bilimlerle ilgili mesneviler ve ansiklopedik bilgiler veren mesneviler; b) Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbelerden ya da tarihten alan, kahramanlık konulu mesneviler; c) Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler; d) Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevilerdir.

Köprülü, halk edebiyatı içinde değerlendirdiği Meddah ve Meddah Hikâyelerini tasnif ederken, onların kaynakları itibarıyla üç grupta toplanması gerektiğine işaret eder. Bunlar; a) Eski Türk an'anesinden geçen mevzular, b) İslâm an'anesinden geçen mevzular, c) İran an'anesinden geçen mevzular'dır. Şükrü Elçin bu tasnifi Türk hikâyecilik geleneğine teşmil eder (Köprülü, 1986, s. 361-412; Elçin, 1993, s. 444-445).

Mesneviler hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevileri, yazılış amaçları bakımından "Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbeler ya da tarihten alan, kahramanlık konulu mesneviler içinde, Amil Çelebioğlu'nun yaptığı, tasnifte olduğu gibi (mesnevilerin tertip özellikleri, vezni ve konuları bakımından) "Halk tipi mesneviler" ve aynı yazarın adlandırması ile "Destanî Mesnevi"ler içinde (Çelebioğlu, 1982, s. 30-37), kaynakları itibarıyla da İslam kaynağından gelen dinî konulu mesneviler olarak değerlendirilebiliriz.

⁶ Çelebioğlu'nun tercüme mesneviler dediği ve buraya aldığımız ifadelerle ilgili olarak bizim kanaatimiz, bu tür mesnevilerin adapte mesneviler olarak adlandırılması şeklindedir. Bkz: Çelebioğlu, age, s.46-47

B. Eserlerin İdeolojisi

Mesnevi konusunu çalışan araştırmacılar, Türk edebiyatının ilk mesnevi örneklerini incelerken, onların çeşitli biçimlerde tasnif edilmesi gereğine işaret ederler ve bu tür mesnevilerin tasniflerin tamamında, “Kahramanlık/gaza, okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, kahramanlık konulu mesneviler (Çelebioğlu, 1999, s. 47-98; Ünver, 1986 Kartal, 2001) olarak kabul edilmektedir. Mesnevilerin fikrî yapısını belirlerken, sadece metinden hareketle değil, metnin yazıldığı dönemin şartları, mesnevilerin yazılma sebepleri, mesnevinin yazarı ve dinleyici/okuyucu ilişkisi, eser-yazar-okuyucu/dinleyici kesimin içinde yaşadığı siyasî yapılanma, vb. unsurlar mutlaka göz önünde bulundurulması gereken kıstaslar olmalıdır. Bu hususlar dikkate alındığı zaman mesnevilerin ideolojisini belirlemek daha isabetli olur kanaatindeyiz.

Köprülü, Tursun Fakih’in yaşadığı Anadolu Sahası Türk Edebiyatı eserlerinin amaçlarını; “İslamiyet’i kabul etmiş basit zihniyetlerin ihtiyacını karşılayacak mahiyetteki” (1981, s. 286-287) eserler olarak ifade eder. Ümmet Çağı diye adlandırılan bu dönem hikâye türünün kaynağını teşkil eden Kur’an kıssaları, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ulularının hayatları çevresinde teşekkül eden efsanevî anlatımlar, dinî inanç ve bundan kaynaklanan cihat fikri ile gazilik ve şehitlik inancı (Levend, 1964, s. 89-115; Levend, 1973, s. 122) halk muhayyilesinde oluşan hikâye geleneğinde yeni bir şekil almıştır. Zira hangi millette, hangi zaman ve yerde olursa olsun, halk muhayyilesi hiçbir zaman, benimsediği dinin resmî çerçevesine popüler mahiyette ikinci bir çevre daha eklemektedir (Ocak, 1992, s. 30).

Anadolu sahasında yaşayan Türk insanının sürekli hareket halinde olması, dönemin şartları icabıydı. Bu hareket hem fikrî, hem siyasî, hem de ilmî ve fizikî hareketlilikti. Henüz yeni kabul edilen ve halk arasında yayılan İslamiyet, aydın kesim tarafından kitabi bilgilerden öğreniliyor, edinilen bilgi halk kesimine aktarılıyordu. Bu bilgiler kimi zaman Yesevî tarzında hikmet/ilahilerle, kimi zaman Kutadgu Bilig örneğinde olduğu gibi siyasetname/ ahlak kitapları ile kimi zaman Hacı Bektaş Velî’nin Makalat’ı gibi tefsir kitapları; siyer ve çeşitli dinî kitaplar, Kur’an tercümeleri ve başka dinî kaynaklar, tarikat çatısı altında tarikat mensupları tarafından, medreselerde medreseye mensup ulema tarafından ya da devlette merkezî otorite tarafından halk kesimine çeşitli yollarla aktarılmaktaydı.

Ulema ve veliler, özellikle dinî bilgilenme ve bilinçlenme ile bu yöndeki hareketliliği temin ederken, aktardıkları bilgiler ile yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasını sağlamaktadırlar. İslamiyet’ten önce var olan ve o dönemde Türkiye’de de kullanılmakta olan Alp Tipi, yerini dinî bilgiler ile donatılmış ve mensup olduğu İslamiyet adına savaşmayı gaye edinen Gazi Tipine bırakıyordu. İslamî idealler için savaşan, cihan hâkimiyetini, hâkimiyet idealindeki adalet duygusunu din ile birleştiren gazi, içinde yaşadığı şartlardan dolayı savaş, yaşayış tarzı olarak benimsemiştir. Bir taraftan dinî idealleri uğruna savaşan gazi, bir taraftan da dünyevî nimetleri elde etmek için gayret eder (Kaplan, 1985, s. 112-119). Türkistan kaynaklı Alp Tipi’nden gazi tipine

geçişte, kandaş olma arzusu, beraberinde sosyal organize ve kişiler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı getirmektedir. Yeni vatan kılınan bir yerde yaşayan insanlar, fikrî ve fizikî yönden güç birliğine gitmek zorundadırlar. Osman Gazi-Şeyh Edebalı, Sultan Mehmed (Fatih)- Akşemseddin, Alaeddin Gaybî- Abdal Musa münasebeti, devlet yönetimi ve bilgin ilişkisini gösteren ve günümüze kadar gelen dayanışma ve işbirliği örnekleridir. Tursun Fakih'in mesnevileri ve benzer mesnevilerde de görülen bu yapı ayrı fonksiyonları olan kuvvetlerin bir araya gelmesi, mesnevilerin ideolojik temelini oluşturduğuna dair örneklerdir.

Kuruluş döneminde yazılan dinî-kahramanlık konulu edebî ürünlerin gayesi, yüzyıllar boyunca halkın ruhunda gerek din, kahramanlık yolunda etkiler yaratmak (Öztelli 1976, s. 346-347), insanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edindirmek (Levend, 1964, s. 89-115), maddî güç ile manevî gücün birleşmesini sağlamak (Köksal, 1984, s. 16), tarih bilgisi ve tarih şuuru kazandırmak (Galotta, 1981-I; Yurdaydın, 1962) olarak belirlenebilir.

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan üç mesnevî ideolojisinin, dinî-ahlaki bilgi, tarih bilgisi ve şuuru ile topluma moral vermek olduğu söylenebilir. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gerektiği fikirlerinin işlendiği cenknameler, birinci derecede topluma İslâmî bir ahlâk sistemi öğütlemektedir. Cenknameler, doğrudan doğruya ahlakî bilgilerin verilmesinden başka, dolaylı olarak çeşitli örnekler ve insanî davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler taşımaktadır. İdeal örnek insan tipi ile bunların anlayış, düşünüş ve davranışları, toplum hayatına örnek olarak sunulmak suretiyle, dönemin fikrî yapısına uygun ve fikrî yapıyı güçlendirici ideal insan tipi yakalanmaya çalışılmaktadır.

Cenknamelerden bazılarının kaynak itibarıyla İslam tarihine dayandığı bilinmektedir. Sadece burada bahsettiğimiz Tursun Fakih'in eserlerinde değil, başka şahıslar tarafından, değişik dönemlerde kaleme alınan cenknamelerde de tarih bilgisinin verildiğini görmekteyiz. Zira tarih bilgisi vermenin yanında, bu tür eserlerin bir başka fonksiyonu da toplumda tarih bilincinin uyanması ve onun ayakta kalmasını sağlamasıdır.

Cenknamelerde başta Hz. Muhammed olmak üzere Hz. Ali ve diğer Müslüman gaziler, kendilerini çepre çevre kuşatan İslâm imanı ile dolu, onun verdiği kudret ve kuvvetle yaşayan, bu kıymet hükümleri için savaşan ideal insan örnekleridir. Yeni bir kuruluş döneminin eserleri olan cenknameler, ideal insanı işlerken, toplumun örnek insan arayışına cevap vermesi yanında toplumun moral kaynağı olarak önemli bir fonksiyonu da yerine getirir.

Tursun Fakih'in mesnevilerinin de içinde bulunduğu ödünçleme türlerden olan bu tür mesneviler, yeni evrensel Türk medeniyetinde, eski kahramanlık/alplık ürünlerini yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu bir çizgiye taşımışlardır. Bu tür eserlerde olduğu gibi Tursun Fakih'in mesnevilerinde de dini yayma yolunda yapılan mücadele ve gösterilen kahramanlıkları anlatan dinî/hamasî hikâyelerdir (Yıldırım, 1998).

C. Eserlerin Coğrafyası

Mesnevilerde anlatılan hikâyelerin coğrafyasını tespit etmeye çalıştığımızda, bunu iki döneme ayırmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönem, ikincisi ise Hz. Muhammed'ten sonraki dönem. Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönemde, İslâm coğrafyası; Basra Körfezi ile Kızıl Deniz'in bitimi, Akabe Körfezi'nin keşiştikleri, yaklaşık 30. enlemin güney kesiminden Yemen'e kadar olan bütün Arap Yarımadası'nı içine almaktaydı.⁷ Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Muhammed Hanefi'nin hayatta olduğu dönemi de dikkate alarak tayin edebileceğimiz İslâm coğrafyası ise; Hz. Ali'nin ölümüne kadar olan sürede, güneyde Yemen, batıda Trablusgarp, Kuzeyde Antakya'dan Azerbaycan ve Hazar Denizi'nin güney kıyılarından Seyhun, doğuda Belucistan-Amuderya (Ceyhun) bölgesinde bir genişliğe sahiptir. Bu coğrafi alan dikkate alındığı zaman, Hz. Muhammed'in hikâyelerin merkezinde olduğu Ummân ve Mukaffanın Arap Yarımadası sınırları içinde; Muhammed Hanefi mesnevisinin ise Hz. Ali'nin ölümüne kadar olan dönemde çizilen geniş bir coğrafyada geçmiş olması gerek.

Hz. Muhammed'in hayatta olduğu ifade olunan Mukaffa ve Ummân mesnevilerinde, yer ve kişi adları zaman zaman gerçek dışıdır. Mukaffa mesnevisinde hikâye edilen savaş, Yemen'de geçmektedir. Ancak Yemen ahalisinin savaşla Müslüman olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakta. Bilgiler bunun aksine, İslamiyet'in intişarından itibaren Yemen ahalisinin Müslümanlarla sürekli iyi diyalog içinde olduklarını göstermektedir. Ancak, geniş bir saha olan Yemen, on bölgeye ayrılmış, her bölgeye bir vali tayin edilmiştir. Bu kadar geniş bir bölgede çeşitli dine mensup toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Farklı dinlere mensup bu topluluklar arasında tarihi önemi olmayan mevzii savaşlar olabilir. Ancak, Sakîfîler ile Kinde kabilesi ve Himyerler'in Yemen sınırında bulundukları ve bunların Müslümanlarla savaştıkları bilinmektedir (Büyük İslâm Tarihi, C:I, s. 572 ve C:II, s. 42; El-Belâzûrî, 1987, s. 99-100). Mukaffa mesnevisinde anlatılan savaşın bu saydığımız kabileler ile Müslümanlar arasında yapılan bir savaş olduğu düşünülebilir.

Hayli cenk oldu hele sındı harbi

Başın aldı kaçdı gitdi her biri

Biz dahı kalkduk andan ya Resûl

Tutduk andan hem Yemen semtine yol

mısralarından Yemen olduğu anlaşılmakla beraber, hangi savaş olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Ummân mesnevisinde anlatılan savaş hikâyesinde, gerçekten çok, muhayyel/fantastik unsurlar yer almaktadır. Zaman zaman gerçek şahıslar olmakla beraber, özellikle Ummân ahalisine mensup olanların adları tarihî adlar değildir. Ummân ve Bahr-ı

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Büyük İslâm Tarihi, C:I, s.572 vd.

Ummân tabirleri bize Ummân'ı hatırlatsa bile, burada bulunan Abdu'l-Kays, Maskat, Mehre gibi yer ve kabile adlarının hikâyede geçmemesi, bu hikâyenin muhayyel olduğu izlenimini vermektedir. Aynı şeyleri Muhammed Hanefi'nin macerasının anlatıldığı mesnevi için de söylemek mümkündür. Kaldı ki, Aldo Galotta, bu tür hikâyelerin kaynaklarının eski Arap ve Fars efsanelerine dayandığını söylemektedir. Galotta, Sal-sal-Nâme ile ilgili çalışmasında Eski Arap ve Fars kaynaklarından gelen bu efsanelerin, Hz. Ali'nin kahramanlığı yanına dinin de katılarak gerçekleşmiş gibi verildiği kanaatindedir (1981, s. I). Bizim kanaatimiz, Hz. Ali çevresinde teşekkül eden Havarname örneğinde olduğu bazı cenk hikâyelerinin Fars kültüründen kaynaklanmış olsa bile Tursun Fakih'in olduğunu kabul ettiğimiz cenknameler Arap-İslam kaynağından gelmiş olan anlatılardır.

Mesnevilerin coğrafyası, gerçek ve muhayyel şahısların kahramanlıkları ile örülmüş, okuyucu/dinleyici kesimi heyecanlandıran, dinî ve dinden kaynaklanan heyecan unsurunun çok olduğu mesnevilerde merak uyandırmak için muhayyel belde ve şahısların çok olduğu, bunların gerçekmiş gibi anlatıldığı beldelerdir.

D. Mesnevilerin Tertibi

Metnin kendi içinde konu bütünlüğü olan, başka metinlerden bağımsız kitap niteliğinde kaleme alınan mesnevilerin tertibinde üç ana bölüm bulunmaktadır. Bunlar, a) Giriş bölümü, b) Konunun işlendiği bölüm, c) Bitiş bölümüdür. Ancak, 13. ve 14. yüzyıllarda yazılan mesnevilerde, bu bölümler, kesin çizgilerle ayrılmazlar (Ünver, 1986; Kartal, 2001).

Mesnevilerin giriş bölümünde, besmele, tahmid, tevhid, münacaat, na't, mi'râc, mu'cizât, din ulularına ve dönemin idarecilerine övgü yer almaktadır. Tursun Fakih'in kaleme aldığı mesnevilerde giriş bölümü itibarıyla Türk mesnevi geleneğindeki plana uyulmadığı görülmektedir. Bunun sebebi ise mesnevi geleneğinin henüz teşekkül dönemini yaşadığıdır. Muhammed Hanefi'de "Besmele"den sonra tahmid, tevhid, münacaat ve na't bölümleri birbirinin içinde verilmekte, mi'râc ve mu'cizât ile din ulularına övgü bölümleri bulunmamaktadır.

Allah adıdur dilümüzde yine
 Allah'undur ne ki var hamd ü senâ
 ...
 Vir salavât Mustafâ'ya şevkile
 Dinle imdi bir gazâvat zevkile

Ummân mesnevisinde, bu bölümlerin bulunmadığı, mesneviye nasihat niteliğinde ifadeler ile başladığı görülmektedir;

Nâle kıl iy andelîb sühâne-i dîl
 Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil

Gitmedin bundan yaragun eyle sen

Tâ ki müflîs gitmeyesin şöyle sen

...

Sen gidersin kalur iş bu rûzigâr

Söyle bir söz kala senden yâdigâr

Mukaffa mesnevisinde de durum aynıdır. Burada da plan gereği olan bölümler bulunmaz. Sadece bir nasihatname yer alır.

Nale kıl iş andemi itil neva

Derdine senden durur çünkü deva

Dahi yardan özge derman isteme

Özince yardan merhem ottan isteme

...

Anı bilmez kim fenadır kâinat

Pes hayatından nedir hâsıl memat

Buradan anlaşılan, ilk bakışta mesnevilerin dinî-kahramanlık konulu olmayıp, ahlaki öğütler veren bir ahlâk kitabı niteliğinde olmasıdır. Mesnevilerdeki başlangıç ifadelerinin birbirine benzemesi, yazılışlarından sonra çok istinsah edilmeleri, ezberden söylenmeleri, ya da okunuşundan dinlenmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz (Kaya, 1991, s. 146-160; Özön, 1985, s. 103-107).

Mesnevilerin ikinci bölümünü Konunun İşlendiği Bölüm teşkil eder. Mesnevilerde anlatılan hikâyelerin başlangıç noktası, Hz. Muhammed'in huzuru, ya da Muhammed Hanefî'de olduğu gibi Hz. Muhammed'in mezarıdır. Ummân'da hikâyenin başlangıç yeri Hz. Muhammed'in huzurudur;

Tut kulağın aç gözün uyanık

Mustafa'ya gör ki ne dire bir konuk

Böyle bildim bu haberi iş dede

Konuk almış bir kişi Muhammed'e

Ol konuk birkaç hikâye eyledi

Kâfir elinden çok şikâyet eyledi

Mukaffa 'da' da merkez Hz. Muhammed'in huzurudur;

Rafî ey dürr bir gün ol Sultân-ı Dîn

Fahr-i âlem rahmetenlil-âlemîn

Haymesi öninde oturmuşdı ol
 Geldi ensâr-ı muhacîr sağ sol
 Pes karâr dutdı meclîs ol zamân
 Pes kığırdı haymeye Şâh-ı cihân

Muhammed Hanefî’de, hikâyesinin konusu Hz. Muhammed’in ölümünden sonra cereyan eder. Zira târîh bilgisi, Hz. Ali’nin Fatıma’nın ölümünden sonra yaptığı evlilikten Muhammed Hanefî’nin doğduğunu haber vermektedir. Mesnevinin yazıldığı veya dinlendiği toplum tarafından kabul görmesi için Hz. Muhammed’e bağlanmış olması gerekli görülmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki, hikâyedeki vakanın başlangıç yeri Hz. Muhammed’in mezarıdır;

Beklemişdi Mustafâ’nun ravzasın
 Yaslanup yaturdı da’im kabasın
 Türbeden çıkmazdı da’im nevm ile
 Da’ima meşgûl idi anun ile
 Ravza-i şerîfe kaçmışdı Ali
 Düşde gördi Mustafâ’yı ol velî

Konunun işlendiği bölümde, önce problem ortaya konur. Problem, ya bir şikâyet sonucunda, ya da tesadüfî olarak ortaya çıkar. Ummân’da;

Didi Cumhûr kulum beni dinlenüz
 Bu garîbe sizler iyi söylenüz
 Salunuz gide buni kim ol vara
 Haberümi ol Muhammed’e vire
 Ol benüm âsi kuluma söylesün
 Her ne gördüyse kamu şerh eylasün

ifadeleri ile ortaya konan problem, Mukaffa’da;

Ol yigit turdı hemân zarı kılup
 Aglar inler derdile çok yakılır
 Didi Peygamber kim ana iy yigit
 Ne durur ahvâlünü sen bana eyit

....

Bir gice ben vak'ada nâgahân
 Atamı gördüm gelür bana hemân
 Eydür oğlum var Muhammet katına
 Benden ilet çok selâm hazretine

ifadeleri ile başlamaktadır. Problemin ortaya konması, vakanın akışını sağlar. Mukaffa'da olduğu gibi Hz. Muhammed'in İslamiyet'e davet mektubunun reddedilmesi ya da Muhammed Hanefi'de olduğu gibi kâfir ülkesinde bulunulması ve saldırıya uğranılması, ya da Ummân'da olduğu gibi davet mektubunun reddi ve elçiye zulmedilmesi, savaş sebebi olarak görülür ve Müslüman kuvvetler, gayrimüslimler ile savaşa mecbur kalır. Hikâyelerin tamamında problem savaş yoluyla çözülür. Problemin savaş yoluyla çözülmesi, mesnevilerin kaleme alındığı dönemin gereği olarak düşünülmelidir. Savaşın sonunda Müslüman olanlar bağışlanıp ödüllendirilir, olmayanlar öldürülür.

Mesnevilerin bitiş bölümü, mesnevinin yazılış sebebi (sebeb-i telif), beyit sayısını bildiren ifade, yazıldığı yer, mesnevinin vezni ve Hz. Muhammed'e salât ve selâm ile sonlanır. Tursun Fakih'in mesnevileri, bu plana uygunluk göstermektedir. Bir farkla ki, bu fark da mesnevilerin sadece okunmak için değil, aynı zamanda dinlenmek için de yazıldığının belirtilmesidir. Ummân mesnevisi şu beytle sonlanır:

Vir salavât Mustafâ'nun cânına
 İki cihân şâhınınun sultânına
 Mustafâ'nun magrifeti bî-hisâb
 Yazarısam yetmeye bu kitâb
 Hem bular kıldı din yolını ayân
 Biz de bildük vasfını bellü beyân
 İş bu kıssa sözleri oldu tamam
 Okıyana yazana Hakk'dan selâm

Mukaffada mesnevilerin okuma ve dinleme amaçlı olduğu da şu beyitlerden anlaşılmaktadır:

Hem bu meclîs burada oldu tamâm
 Ol Resûl'ün rûhına yüz bin selâm
 Okıyanı dinleyeni yazanı(yazduranı)
 Rahmetinle yarlıgagıl ya Gani
 Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât (Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât)
 Bin günâhı afv ider bir selavât

Muhammed Hanefi’de ise sadece Hz. Muhammed’e salavat ile mesnevinin vezni yer almaktadır:

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilât
Bin günâhı afvider bir salavât

E. Mesnevilerin Dil ve Üslûp Özellikleri

Dil Özellikleri

Tursun Fakih’in mesnevileri, 13. –15.yüzyılda kaleme alınan mesneviler ile benzer özelliklere sahiptir. Bahsi geçen dönemde kaleme alınan Tursun Fakih’in mesnevileri ile Şeyyâd İsa, Maazoğlu Hasan, Kirdecî Ali, Meddâh Yusuf’un ve müellifi belli olmayan başka mesnevilerin Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine sahip oldukları araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Köprülü, 1981, s. 253; Karahan, 1994, s. 25- 26; Levend, 1949; Buluç, 1963; Özkan, 1995, s. 34, 71).

13. yüzyıldan 16.yüzyıla kadar olan devreyi içine alan Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Selçuklu Devleti’nin son devirlerini, beylikler dönemini ve Osmanlı Devletinin imparatorluk haline gelmeden önceki Osmanlı Hanlığı dönemindeki Türkiye Türkçesi’dir (Özkan 1995, s. 34). Bu devrede Türkçede Arapça ve Farsça gibi yabancı unsurlar fazla görülmemektedir. Yazı dili ile konuşma dili paralel gitmekte iken, 15. yüzyıldan sonra yazı dili (edebî dil) konuşma dilinden farklılaştı. Özellikle beylikler dönemindeki edebiyat eserleri, Türkiye Selçukluları döneminde yazılan edebiyat eserlerine göre daha Türkçeydi. Kur’an tercümeleri, menakıpnameler, nasihatnameler ile dinî-manzum ve mensur eserler, tasavvufî ve romantik mesneviler, divanlar gibi birçok eser meydana geldi ve bu eserlerde Türkçe, edebî bir dil olarak işlendi. Bu eserlerin birçoğu da Osmanlı Beyliği sınırları içinde yazıldı.

Tursun Fakih’in mesnevileri, 13.-15. yüzyıllar arasında yazılı kaynaklarda işlenen ve konuşma dili ile yazı dilinin henüz ayrılmadığı Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Eyü, eşit-, gey-, tanla-, nice, Çalab, tamu, tap-,varusır, katı, kirpük, ayağının, niçün, barmak, yavlak, kendü, kendüzi, vb. mesnevilerde kullanılan kelimeler, buna işaret eder.

Mesnevilerin giriş ve sonuç bölümlerindeki dua, dinî nasihat nitelikli ifadeler ile metin içindeki âyet ve sûreler, şahıs adları ve sıfatlar bir yana bırakılırsa, Arapça, Farsça ifadeler çok azdır. Özellikle Arapça ifadelerin kullanılması, mesnevilerin, bir yandan kahramanlık duygularını işlerken, bir yandan da dinî bilgiler ile ilgili ipuçları vermesinden dolayıdır.

Sıfatlar ve Sıfat Kullanımı

Sıfat tamlamaları; şairle eşya, varlık, hadise ve kavramların, durum, vasıf ve hareketleri arasındaki idrak şeklini veya bunlarla ilgili imaj ve tasavvurları göstermesi bakımından önemlidir (Özbay,1993, s. 194). Tursun Fakih, yaşadığı sosyal çevre, mensu-

bu olduğu tarikat geleneği, kuruluş aşamasında olan bir devlet hayatında aldığı görev ve üstlendiği sorumluluklar gereği, dinî esasları bilen ve bu bilgilerini çevreye aktarma görevini sürdüren bir şahsiyettir. Bu yapısı ile dinî ve sosyal hayatın prensiplerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu özelliği, Tursun Fakih'in şiirlerinde iki zıt unsuru veya tasavvuru bir arada; iyi-kötü veya olumlu-olumsuz taraflar karşısında kesin tavır sergilemesini sağlar.

Dinî inanç ve bu inancı yaymayı kendine ideal edinen Müslüman bir kesim ile bunlara sunulan olumlu şeyler iyi/güzel/kutsal sıfatlarla, olumsuz olanlar; inkâr/kâfir/şeytan gibi kavramlarla, diğer unsurlar ise kötü/çirkin/olumsuz/kutsal olmayan sıfatlarla ifade edilmektedir. Bu ifade tarzı bir yandan Tursun Fakih'in "biz"i öne çıkaran "ben" veya "biz" ile sübjektif bir biçimde dile getirilmektedir. Genel kullanım olarak "ilahî" kaynaklı olan Tanrı'nın Allah, Hâlik, Hakk, Kâdir, Şâh gibi ad ve sıfatları bir yana bırakılırsa genellikle şu kullanımlar görülmektedir:

Hz. Muhammed'i ifade için kullanılan sıfatlar;

Ki Mustafâ yolın döndürdi Hakk'a

Dünyâsın değıştürdi ol kân-i safâ

Ol Emirü'l-Mü'minîn kân-ı safâ

Katı aglardı Alîyyü'l-Murtazâ

Râvi eydür bir gün Sultân-ı Dîn

Fahr-i âlem rahmetü'l-âlemîn

Cebrail'i ifade için kullanılan sıfatlar:

Mustafâ'ya geldi Cebrâil emîn

Didi Hakk sana selâm itdi hemîn

Hak bilürdi bunların hâlin hemîn

Gökden indi ol sâ'at yek-i emîn

Hz. Aişe için kullanılan sıfat:

Didi işitgil ya Ali yûri hemîn

Görelüm kandadur Ummü'l-Mü'minîn

Hz. Fatıma için kullanılan sıfat:

Geldi anda ol nigâr-ı dil- firîb

Didi bana ne buyurdun ya Habîb

Muhammed Hanefi'nin savaşa gitmemesi anlatılırken, kahramanlığının ifâdesi için savaş durumu güzel gösterilir ve yazar bu güzelliğe bir ifade tarzı bulur;

Çün Muhammed Hanefî evde kalur
Ol gazâlî nakşî gönlinde kalır

Müslümanlara sunulan şeyler de güzel/olumlu sıfatlarla anlatılır. Onların güzel-likler/olumluluklar karşısındaki tavırlarının vurgulanması için, yazıldığı dönemde hayret ve hayranlık uyandıracak sıfatlar kullanılır. Muhammed Hanefî'nin din değış-tirmeye zorlanması anlatılırken, ona yapılan ikramlar ve bunların güzelliğı şu beyit-lerle ifade edilir;

Sâki getürdi tolu zerrin kadeh
Tâbut anı içüben oldı ferâh
Çün ayagın turdı hâs u âm
Sâki getürdi tolu zerrin câm

Ummân mesnevisinde, Sanduk Tanrı'nın yalancı cenneti anlatılırken, bu güzelli-ler karşısında Müslümanların sağlam duruşları vurgulanır. Seçilen sıfatlar cezbedici bir anlatımla kaleme alınır;

Göğî gümüş za'ferândur topragı
Budagı altun zeberced yapragı
Ol ağaç altında bir Sanduk turur
Anun içi tolu cazuluk durur

Bunun gibi örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Olumsuz/ kötü olanlar kötü ve olumsuz sıfatlarla anılmaktadır. Nasihat nitelikli söyleyişte, Şeytan ve Şey-tan'a uymak ifade edilirken, pişmanlık beraberinde gelmektedir;

Şeytâna uyan kişi büşmân olur
Az sevündürür çok büşmân olur

Olumsuzluklardan birisi kâfir askeridir. Bunların yüzü kara kandır. Hepsi kara be-nizli/ zengi olarak ifade olunur. Kimi sarı arslan yiyecek kadar vahşi, kimi sarı öküz-e benzer. İmansızlıkları kara kelimesi ile ifade olunur ve işaretleri çekilen kara âlemdir. Olumsuzluk kavramı, özellikle kara kelimesi ile çok sık bir arada kullanılarak berki-tilir.

Mesnevilerde renkler ayırt edici, belirleyici özellik olarak dikkat çeker. Hz. Ali'nin taşıdığı alem sarı renkli olmakla birlikte, bu renge her hangi bir anlam yüklenmez. Ancak, stilistik bakımdan sarı renk, benizin sararmasında kullanılır. Bu da korkunun ifadesidir.

Kaçdı sanduk Ummân'a girdi girü
Cumhûr'un Sencigil'ün benzi saru

Korku ifadesi olan benizin sararması, kan çekilmesi olarak da ifade edilmektedir.

Sağ yanumda geldi bir ün nâgehân
Şöyle korkdum kalmadı benzümde kan

Renkler bazen mübalağa unsuru olarak da kullanılmaktadır.

Âh (u) feryâd eyledi dizin çöküp
Ol mübârek gözlerinden kan döküp

Kırmızı veya kızıl renkleri de kara kadar kötü çağrışımlar yaptırabilmektedir. Gözün kan bürümesi, aynı zamanda kızgınlık ve intikam duygusunun belirtisi olarak ifade edilmektedir.

Ol Sencigil çünkü gördi kızını
Kakımkandan kan büridi gözünü

Olumsuzluğun ifadesi olan kara renk, aynı zamanda kahramanları yenilgiye hazırlayan ve götüren unsurlardan biridir. Yazar- dinleyici/ okuyucu ilişkisindeki bilinçaltı, iyiyi temsil eden olumlu tipleri veya davranışları başarılı kılmak için ortaya bir problem atar ve çözülmesini sağlar. Karanlık, bu bakımdan problemin başlangıcıdır. Aydınlığa çıkmak ise, problemin çözümü, kahramanın başarıya ulaşmasının ifadesidir;

Karanuluk oldu Ali üstüne
Zengiler dirildi anun kaskına

Karanlıklarda, kara benizli varlıklar yaşar ve bunlar kötülüğü sembolize ederler.

Otuz arşun boylu bir ‘ifrit imiş
Kara yüzli heybetli bir it imiş

Kara, savaş hallerinin dışında da olumlu tip veya olayların engelleyicisidir;

Kara bulut çöküben oldu tamâm
Yıl üşidir gemiye virmez amân

Fiil Kullanımı

Tursun Fakih’in yalın üslubunu genellikle fiil kullanımı sağlar. Vazgeçilmez, zorunlu fiiller dışında Tursun Fakih’in “bil-“, “gör-“, “söyle-“, “di-“, “göster-“, “ah it-“, “feryad eyle-“, “bul-“ gibi ipuçları veren fiilleri daha çok kullanması dikkat çekicidir. Genellikle “ad+yardımcı fiil” biçiminde kullanılan birleşik fiiller Tursun Fakih’in düşünce aksiyonunun ifade araçları olarak görülür.

Feryâd idüp Tâbut’a çağrışdılar
Yalvaruban ayagına düşdiler

Tanrı’yı bir bilüben getür îmân
Cazulukdur Sanduk’a itme gümân

Tursun Fakih'te vasıf fiilleri ve aksiyon fiilleri tabir edebileceğimiz fiiller yüklem teşkil eder. Sonuçlanmış yargı dışında Eski Anadolu Türkçesi'nin işlek eki alan uban/üben ile yapılan zarf fiillerle daha çok sağlanıyor. Aşağıdaki örneklerde, hem sonuçlanmış yargı ifadelerinde fiilleri, hem de adı geçen eklerle biçimlenen zarf-fiilleri görüyoruz.

Sancag-ı İslâm götürüp yürüdi
Gâziler nusret bizümdür diridi

Hun bıraktı yidiler içdiler
Ol yârenler dönüben söz açdılar

Anı esenleyüben gönderdiler
Bindiler zevrâk gemiye girdiler

Tursun Fakih'in yalın anlatımı ve tasavvufi çağrışımları kendine özgü duyuş ve duyarlılık dünyası, seçtiği fiillerin kullanımında da özel bir yer tutar. Bir anlamda sözü tamamlayan yargı elemanları, yazarın genel tahkiye üslubu ile birlikte hususi-mecâzî anlayışının da ipuçlarını verir. Yukarıda "vasıf fiilleri" dediğimiz bir anlam yüklemesinin, zaman zaman tahkiyenin kendi gelişimi içindeki tabii bir anlatım aracı olarak, zaman zaman da tasavvufi bir imaj ve remiz olarak ortaya koyulduğunu söyleyebiliriz. Yalvararak ayaga düşmek, sancag-ı İslâmı götürmek, bahr-ı ummâna girmek, develer yüklemek, hun bırakmak, anı esenlemek, zevrak gemüye binmek, ah itmek, yüzi topraga urmak gibi örnekler, mesneviler boyunca kullanılan vasfî fiillerle birlikte dinî duyarlılığın göstergeleridir.

Tursun Fakih, "sonuçlanmış yargı elemanları- yüklem- içinde bolca zarf kullanmaktadır. Burada dikkat çeken husus yargı bildiren fiillerin vasıf bildiren fiillerle bolca tasvir edilmeleridir. Aşağıdaki birkaç örnek mesneviler boyunca hâkim görülmektedir.

Hun bıraktı yidiler içdüler
Ol yârenler dönüben söz açdılar

Ben sana nusret idüben saklayam
Atuna bin çeriyle götür 'alem

Anı esenleyüben gönderdiler
Hamle Bindiler zevrak gemiye girdiler

Kıldı kuyrugın kakdı hemân
Ögreyüp sürdü bana virmez amân

Çünkü babam işidür iş bu sözi
Ah idüben topraga urdı yüzi

Hitap ve Emir Cümleleri

Emir cümleleri, okuyucu/ dinleyici grubuna dinî bilgileri veren, dini telkin eden, İslâmiyet'in esaslarını, dünyanın geçiciliğini anlatan; mesnevilerin girişindeki nasihat

karakterli ifadelerdir. Bunun dışında emir cümleleri, destanî üsluba uygun, peygamber/komutan /melik tarafından verilen emirlerin, daha gür bir eda ile söylenilmesini sağlayan, kahramanların birbirlerini savaşa teşvik etmelerini kuvvetlendiren ifadelerdir.

Dünyâda ne isterisen beka

Aklunun yönini döndür Hakk'a

Dahi yirden özüne dermân isteme

Özine yirden merhem otan isteme

...

Nâle kıl ey andelîb-i sühâne-i dil

Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil

Mesnevilerin giriş bölümlerindeki bu tür ifade tarzlarından başka, bir kahramanın ağzından çıkan emir cümleleri, kahramanın kendi çevresinin gerçekleriyle karşılaşmasını sağlar. Hz. Muhammed, Cebrail ve Hz. Ali'nin ifadeleri, emir cümlesi tarzında olup kesin doğruların ifadesi amacıyla kullanılır;

Pes çağurdı didi kim ya Fatıma

Bir sözüm var tiz irişgil katuma

Geldi anda ol nigâr-ı dil girîb

Didi baña ne buyurdun ya Habîb

Tursun Fakih, işlediği konuya dikkat çekmek, okuyucu/ dinleyici grubunu hikâye dünyasında tutmak için hitap cümlelerini de sık sık kullanmaktadır;

İşde Muhammed Hanefî ol pehlivân

Eyitdi ne herze söyler bu kalatabân

Tanrı arslanı Alî oğlu benem

Fâtîmâtü'z-Zehradur benüm anam

Didi gelsün Muhammed yahud Ali

Anlar için gelmişim bugün beli

Edebî Sanatlar

Tursun Fakih'in kaleme aldığı mesnevilerde, mesnevilerin yazıldığı dönemdeki edebî ortam gereği, yok denecek kadar az sanata başvurulmuştur. Mesnevilerde bir vakanın hikâye edilmesi, destan geleneğinin devamı olması münasebetiyle olağanüstü unsurları anlatsa bile realist çizgide bir anlatımın benimsenmiş olması hasebiyle doğrudan anlatım tercih edilmiştir. Ancak, sanat yapmak için olmadığını tahmin ettiğimiz bazı edebî sanatların kullanılması da söz konusudur. Bu edebî sanatların başında teşhis gelmektedir.

Tursun Fakih, müşahhas kavramları başka müşahhas kavramlar ile ifade ederek anlattığı kavramları güçlendirmek yolunu seçmektedir. Özellikle din adına savaşan kahramanlara yüklediği ilahî sıfatların yanında gerçek hayatta var olan varlık/kavramları

vermesinde maksat, onların daha fazla güçlenmesi, okuyucu/dinleyici kesimi üzerinde etkisinin devamlı olmasını sağlamayı amaç edinmektedir. Zira bu yolla, bir yandan dinî kavramların kullanılması, bir yandan kavramların yüklendiği varlık veya olaylar, bu mesnevilerin hem yazılı, hem de sözlü gelenekte sürekliliğini korumasını sağlamıştır.

Hız. Ali'nin toplumda iyilik ve kahramanlıkları ile öne çıkması, şeme benzetilerek ifade edilmiştir.

Gâziler cümle yanında cem olur
Cümlenün içinde kendü şem' olur

Hız. Ali'nin süngüsü de yıldırıma teşbih edilir.

Yıldırımdan darb elinde sünüsü
Ol kâfirler hamle kıldı kamusu

Müslümân askerler, düşmana saldırdıkları zaman arslana benzetilirler.

Her birisi ögürür arslan gibi
Hamle kılur od saçar evrân gibi

Müslüman olmayanlar ise domuza benzetilir.

Nâgehân kâfir çerisi kaçdılar
Tonuz gibi hörleşüben akdılar

Akıl, insana benzetilerek teşhis sanatına başvurulur.

Akl ayagundan bu nefsin bağın gider
Hâb-ı gafletten uyanasın meger

Kimi zaman İskender'e telmihte bulunulması gibi örneklerle telmih sanatına yer verilir.

Kâfirün önince gelenün akdarur
Sedd-i İskender gibi şöyle durur

Mecâz-ı Mürsel sanatına yer verildiği de olur.

Kakımış bir dive dönmiş ol la'in
Kanına girdi atamun ol la'in

Mesnevilerde en çok başvurulanan sanat mübalağadır. Kişi, varlık ve olaylar destanî bir anlatımın gereği olarak mübalağalı bir tarzda anlatılmıştır. Mübalağa unsurunun çok kullanılması, Türk destan geleneğinin bir gereği olarak düşünülmelidir. Zira mübalağa, eseri gerçekçilikten uzaklaştırmaz aksine onu açarak ve büyütürken ortaya kor (Yıldırım 1998, s. 155). Böylece okuyucu/dinleyici okunan/dinlenen metnin çevresinden ayrılmaz.

Hep figân u âh u zâr ile hemân
San kıyamet kopdı anda ol zamân

Ol Mukaffa bir aca'ib kişidür
Günde bir arslan yimeklik işidür

...

İfritün begini bir demde gâzi
Kırı virdi ileşle toldı yazı

Meclis ile ayak, eğlence meclisi ile kadehi hatırlatmaktadır. Bir eğlence toplantısından bahsedilirken.

Bakdı Tâbut sagına hem solına
Meclis ehli tururlar ayagına

iham-ı tenâsüb sanatına başvurulur.

Mesnevilerde, okuyucu/dinleyicinin dikkatini çekmek, heyecan uyandırmak için zaman zaman nida sanatına başvurulduğu da olur.

Nâle kıl iy andelîb sühane-i dîl
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil

Tursun Fakih'in zaman zaman da mecâz-ı mursel sanatına müracaat ettiği görülmektedir.

Çeşmi nergis zülfi sünbül yüzi gül
Kâmeti servi perçemi mül

Dili tatlu sözi şirin bir melek
Görmemişdür mislini anun felek

Ahenk- Vezin ve Kafiye

Çalışmaya esas aldığımız mesnevi nüshalarında, çok istinsah edilmekten dolayı olsa gerek ki, zaman zaman vezin bozuklukları görülmektedir. Zira sadece Tursun Fakih'in mesnevileri değil, o dönemde yazılan aruza dayalı türler-özellikle mesnevilerde, aruzun tam olarak yerleşmemesinden dolayı vezin kusurları olduğu bilinmektedir. Fuad Köprülü, 14. ve 15. yüzyıllar ve daha sonraki dönemlerde halk arasında dinî ve ahlaki propagandaya yönelik olarak kaleme alınan didaktik-kahramanlık hikâyelerinin 11'li hece veznine uygun olan aruz kalıpları ile yazıldığını, bunu da aruzun tamamen yerleşmediğine bağlamaktadır (1979, s. 625-653). Hasibe Mazıoğlu da, aruzun tamamen yerleşmemesinden dolayı bu dönem mesnevilerinin genellikle fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün vezni ile yazıldığını ifade etmektedir (1983, s. 19-34). Cahit Öztelli Tursun Fakih'in eser verdiği dönemde telif/tercüme/adapte olunan eserleri toplu değerlendirdikten sonra; "Bu dinî hikâyelerin hepsi mesnevî biçiminde olup, aruz vezni ne uygulanınca çok bozuk oldukları görülür. İş böyle olunca, hece ölçüsü ile yazılmış olduklarını kabul etmek daha doğru olur" diyerek, bu tür eserlerin hepsinin hece vezni ile yazılmış olduğu kanaatini belirtir (1976, s. 346-347).

Araştırmacıların ittifakla kabul ettikleri gibi, henüz teşekkül dönemini yaşayan 13.-14. yüzyıl mesnevilerinin genellikle 11'li hece veznine uyan fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılmış olduklarını söylemek mümkündür. Kaldı ki, mesnevilerin

sonunda hangi vezinle yazıldıklarına dair bilgi de müellif/mastensih tarafından verilmektedir.

Muhammed Hanefi mesnevisinde geçen;

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Bin günâhı afvider bir salavât

beyti, mesnevinin veznini belirtirken, Mukaffa'da geçen;

Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât
Bin günâhı afv ider bir selavât

beytindeki Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât vezni ne hecenin 11'li kalıbına uymakta, ne de mesnevinin Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât kalıbını ifade etmektedir. Burada yazılı olan vezin, sözlü gelenekte kolay ezberlenmesinden dolayı konulmuş bir ifade yolu olmalıdır.

Sonuç olarak, beyit sayısında bir sınırlama olmaması münasebetiyle aruzun Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât vezniyle yazılan Tursun Fakih'in mesnevileri, yazıldıkları dönem itibarıyla aruz vezninin tam olarak yerleşmemesinden, müstensihlerin şahsî tasarruflarından ve sözlü gelenek yoluyla da aktarılmasından dolayı aruz kusurları çok sık görülmektedir. Eserlerdeki aruz kusurlarından dolayı bu eserler zaman zaman 11'li hece vezninde bir yapı arz etmektedir.

Mesnevilerde zengin, tam ve yarım kâfiye kullanılmıştır. Zaman zaman da ahengi sağlamak için redifin tercih edildiği görülmektedir.

Zengin kâfiye

Çün vefâsıdır bu çarh-ı bî-amân
Söyle bir söz yâdigâr olsun hemân

Tam Kâfiye

Vardım Allah diye çaldım arslanı
Ortasından iki böldüm pes anı

Yarım Kafiye

Vardı köprinün başını gözled*ı*
Gördi dahı gelmemişler izled*ı*

Ahengi sağlamak için kafiye başı başka redifi de kullanılmaktadır. Kimi zaman ahenk unsuru olarak yalnız kullanılan redif, çoğu kez kafiye sonra kullanılmaktadır.

Durdı Hâlid ya Resûlu'l-lah **did**i
Görürem ol yiri bilirem **did**i

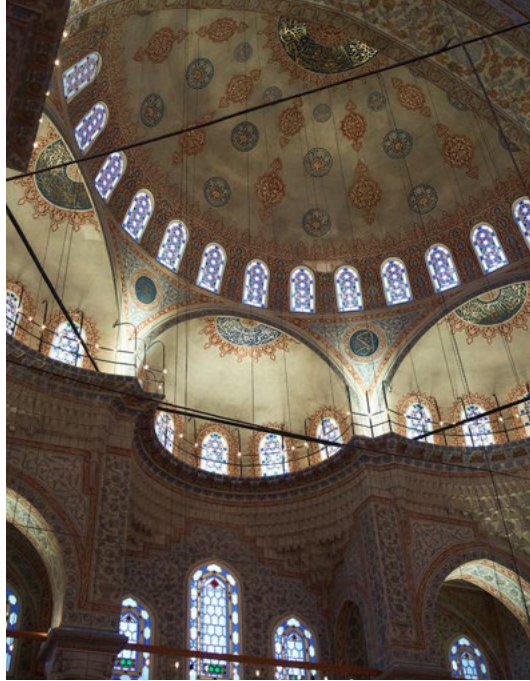
III. BÖLÜM

MESNEVİLERDE TİPLER VE ŞAHIS KADROSU

A. Tipler

Her edebî eser, teşekkül ettiği dönemin dünya görüşü ve dünya görüşü paralelinde oluşan hayat tarzına bağlı olarak tip idealize eder. Edebî eserde yer alan kahraman, sadece eserin kahramanı olarak kalmaz, toplumun bütün özellik-

lerini üzerinde taşıyan veya taşıma iddiasında bulunan temsili bir tip haline gelir. Dolayısıyla, edebî eserden toplum içine taşınan tip, bir inancın temsilcisi, toplumun bir üyesi, ulaşılması gereken idealize edilmiş şahıs, örnek insan olarak karşımıza çıkar. Hal böyle olunca tip, eserin meydana geldiği dönemin insan telakkisini temsil eder. Necip El-Keylanî İslâmî edebiyattaki tip ve kahramanı tarif ederken şunları söyler: “Belli bir düşüncüyü, idealin insan şeklinde temsil edilmesinden ibaretti, ya da hayatın özellik ve önem taşıyan bir devresini sembolize eder” (1988, s. 45). Mehmet Kaplan Türk edebiyatında tipi tarif

ederken; “Bizim edebiyatımızda her medeniyet devresi ve her sosyal tabakanın kendisini temsil eden belli tipler meydana getirdiği, bu tiplerin bir medeniyet devresinden başka bir medeniyet devresine geçince” değişikliklerini söylemektedir (1985, s. 5-28). İslâmî dönemden önceki dönemde var olan ve dünyayı fethetmede gerekli olan akıncılık, kuvvet, hareketlilik gibi unsurları muhafaza eden Alp Tipi, aynı idealleri paylaşan ve Müslüman olan Gazi Tipi’ne dönüşür.

İslâmiyet’in kabulünden sonra, bu dine ait değerleri ve kıymet hükümlerini taşıyan, yayan ve bunların devamını sağlamak iddiasında olan Veli tipi, özellikle halkın üzerinde manevî nüfuzları bulunan, gerektiği zaman devlet yöneticileri ile birlikte olan, onları yönlendiren tipler olarak görülür. Döneminin bilgili ve aydın insanı olarak kabul edilen ve ayrıcalıklı/dokunulmazlık sahibi olan bu tipler, Anadolu’yu fütühat döneminde, dönem ve şartların gereği, savaşçılık, hareket, akıncılık, kuvvet gibi unsurları da bünyelerinde toplamışlardır. Gazi-Veli tipi olarak karşımıza çıkan bu tip, teşekkülünde, başta Hz. Muhammed olmak üzere, dört halife ve İslâm tarihinde adları anılan kahramanları örnek almışlardır. Bunlar için savaş bir hadise değil, bir yaşayış biçimine dönüşmüştür. Savaş gazine hayatına öyle hâkimdir ki, onun tabiata bakış tarzını, hayallerini bile tayin eder. Dünyayı algılaması ve var olması bu şekilde oluşur.

Tursun Fakih’in yaşadığı dönem ve dönemin şartları gereği, İslâmî bir anlayışla düzenlenen hayat tarzı, dinin prensiplerine göre belirlenir. Prensiplerin merkezinde Tanrı rızası için O’nun yolunda hayır işlemek yer alır. İman etmiş bir gazi, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah’ın lütfu ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rehberleri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar”⁸ hükmünce şehitlik isterler.

Kadın, yaşanan medeniyet dönemlerine göre üç şekilde değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi İslâmiyet’ten önce göçebelik devrinde ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşan savaşçı kadın tipi; ikincisi, yerleşik medeniyete ve İslâm kültür çevresine girildikten sonra teşekkül eden pasif karakterli kadın tipi; üçüncüsü ise batı medeniyeti dairesine girilmesinden sonra erkek ile eşit haklara ve içtimaî mevkîe sahip kadın tipi olarak tasnif edilebilir (Kaplan, 1976, s. 41-54).

Tursun Fakih’in mesnevilerinde geçen kadın tipini iki kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, alp tipine yaklaşan savaşçı/cengâver kadın tipi; ikincisi ise yerleşik hayatın pasif kadın tipi. Savaşçı/cengâver kadın tipi, ya mesnevilerde baştan itibaren Müslüman olan kadın tipi, ya da sonradan İslâmiyet’i kabul eden kadın tipidir. Pasif olanlar ise Müslüman çevrede yaşamayan tiplerdir.

Pehlivanlıkda nâziri yogıdı

Kahraman gibi eseri çoğıdı

mısralarında geçen ve Mukaffa Kızı’nda;

⁸ Kur’an, Al-İmrân, â:196

Çekdi kılıç Züleyha çok kâfir biçer
Zengileri öldürür kanın saçar

mırsalarnıda örneği görülen kadın tipi, Dede Korkut'ta Banı Çiçek ve Selcen Hatun'un kahramanlıklarından geri kalmaz.

Tursun Fakih'in mesnevilerinde merkezde bulunan Müslüman olan erkek tipler, adı, sıfatı veya temsil ettiği tip ne olursa olsun âdil, cesur, imanlı, bilgili, emin ve ahlaklıdır. Bu tipler, gazi tipinin belirleyici özelliklerini bünyelerinde taşımaktadırlar. Müslümanların karşısında olanlardan cesur ve iyi niyetli olan tipler de hikâyenin akışı içinde İslâmiyet'i kabul ederler. Dönemin Türk toplum ve siyasî hayatında idealize edilen kadın tipi, akıncı, atak, sürekli hareket halinde, sevdiklerine bağlı tipler olarak mesnevilerde yerini alır.

B. Şahıs Kadrosu

1. Erkek Şahıs Kadrosu

a. Müslüman Şahıslar

1. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, İsmail Peygamber neslinden Kureyş Kabilesi'nin Abd-i Menaf Oğulları koluna mensuptur. Büyük dedesi Haşim, Kureyş'in yabancı devlet nezdindeki temsilcisi ve elçisi olup aynı zamanda ticaret kervanlarının güvenliğinden sorumludur. Haşim'in Medineli olan bir kadınla evliliğinden Şeybe adlı bir oğlu olur. Haşim'in ölümünden sonra amcası Muttalib'in himayesine giren Şeybe, onun kölesi zannedildiğinden dolayı Abdulmuttalib diye anılmaya başlanır. Abdulmuttalib, Mekke'ye gelen hacıların su ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirilir. Abdulmuttalib'in on oğlundan biri olan Abdullah, kurbanlık olarak seçilmiş, daha sonra babasının ödediği fidye sonucu kurtulmuş ve bundan dolayı büyük şöhret kazanmış birisidir.

Abdulmuttalib, Abdullah'ı Âmine binti Vehb ile evlendirdi. Amine binti Vehb ibn Abdi Menaf b. Zühre olarak bilinen Amine, Kureyş içinde soyca ve şerefçe en erdemli kadın olarak tanınırdı.

Abdullah, ticaret kervanı için gittiği Şam yolunda öldüğü zaman, Amine Hz. Muhammed'e hamileydi. M.571 yılında Mekke'de Kâbe yakınlarında bir evde Hz. Muhammed dünyaya geldi. Hz. Muhammed altı yaşına geldiği zaman annesini kaybeder ve dedesi Abdulmuttalib'in himayesine girer. 579 yılında Abdulmuttalib'in ölümü üzerine de amcası Ebu Talib'in himayesine giren Hz. Muhammed, küçük yaştan itibaren amcasının ticarî işlerine yardımcı olmaya başladı. Kureyşliler ile Hevâzın kabileleri arasında çıkan savaşa katılan Hz. Muhammed, bu esnada Hatice binti Huveylid'in kervanı ile ticaret yapmaya başladı. Tahminen 596 yılında Hatice ile evlendi. Hz. Muhammed güzel ahlakı ve güvenilirliği ile saygı duyulan bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Bundan dolayı kendisine El-Emin lakabı verilir. Putperest bir dönemde yaşayıp

buna inanmayan Hz. Muhammed, Hanef (Hz. İbrahim'in dini) dinini kabul etmiş ve bu dinin esaslarına göre ibadet etmektedir.

Hz. Muhammed Hatice ile evlendikten sonra hayatı daha da kolaylaşmıştır. Böylece sık sık Hira Dağı'na giderek tefekküre dalıyor ve daha fazla ibadet ediyordu. Hz. Muhammed'e ilk vahiy de yine Hira'da gelecektir (610). Alâk Sûresi 1-5 ayetlerle kendisine peygamberliği tebliğ edilen Hz. Muhammed, Müdessir Sûresi 1-7 ayetleri ile de İslâmiyet'i tebliğe başlar. İlk davetini ailesi ve yakınlarına yapan Hz. Muhammed, Hz. Ali, Zeyd, Hz. Ebu Bekir, Osman, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas gibi Kureyş'in ileri gelenlerinin İslâmiyet'i kabul etmelerini sağladı. Hicr Sûresi'nin 214. ayeti gereği bütün insanlığa İslâmiyet'i tebliğ eden Hz. Muhammed, Kureyşlilerin tepkisi ile karşılaştı. Kureyşliler, kimsesiz ve güçsüz olan Müslümanlara eziyet etmeye başlayınca bu Müslümanlar, Hz. Muhammed tarafından Habeşistan'a gönderildi.

Hz. Muhammed, peygamberliğin onuncu yılında eşi Hatice ve amcası Ebu Talib'i kaybetti.

İslâmiyet'i yaymak için bir müddet Taif'te kalan Hz. Muhammed yeniden Mekke'ye döndü ve burada Kâbe'ye hacca gelenleri İslâmiyet'e davet etmeye başladı. 622 yılında Medine'ye hicret etti. Hz. Muhammed'in Medine'ye gitmesi, yeni bir dönemin başlamasına sebep olacaktır. İslâm inkılabının başlamasına sebep olan muhaceret, şehrin imarından başlayıp eğitim kurumlarına kadar birçok faaliyetin yapılmasını sağlayacak, asker ve ilim adamı yetiştirmesine vesile olacaktır. İlk İslâm devletini kurularak Medine anayasası hazırlanacaktır.

Hicretin birinci yılında Hz. Ebu Bekir'in kızı Aişe ile evlenen Hz. Muhammed, İslâmiyet'in süratle yayılmasını sağladı ve müşriklerin tepkisini çekti, ilk büyük savaşa katıldı (Bedir-624). Uhud (625), Hendek (627) savaşları sonunda Hz. Muhammed'in Mekke'ye girmesini sağlayan Hudeybiye antlaşması yapıldı ve Mekke ile Medine'de bulunan Müslümanlar arasındaki irtibat sağlandı. Hayber'in fethinden sonra girdikleri Muta savaşı, Müslümanların mağlup oldukları ilk savaş olarak yaşandı ve bundan sonra Mekke fetholundu (630). Mekke'nin fethinden sonra Huneyn savaşı oldu. Bu savaştan sonra Arap Yarımadası tamamen Müslümanların hâkimiyetine girdi. Bizans'ın Müslümanların güçlendiğini görüp engellemek istemesi üzerine Tebuk seferine çıkıldı. Ancak savaş olmadan dönüldü.

632 yılında hac görevini ifa eden Hz. Muhammed, burada veda hutbesi diye bilinen hutbesini okudu. Aynı yıl, 8 Haziran Pazartesi günü imamlık görevini Hz. Ebu Bekir'e devreden Hz. Muhammed hayata gözlerini yumdu.⁹

Üstün bir kudrete, parlak bir zekâyâ, ıslahatçı bir karaktere sahip olan Hz. Mu-

⁹ Bu bölüm; Büyük İslâm Tarihi, C:I, s.187-553; Muhammed İbn İshak, Siyer (Haz.:Muhammed Hamdullah, Çev. Sezai Özel), İstanbul 1991, s.71-390; Ahmed Cevdet, Kıssası'l-Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, C:I-Kısım I, C:II (2. Basım), (Haz. Mahir İz), İstanbul 1985; Şeyh Muhammed Yusuf Kandehlevî, Hayatü's- Sahabe, C:I-VI, (Tercüme: Sıtkı Güllü), İstanbul 1991 adlı eserlerden faydalanılarak yazılmıştır.

hammed , ideal insan olması münasebetiyle sadece dinî kaynaklardan başka, İslâmiyet'i kabul eden bütün toplumların hayatlarını çpe çevre kuşatan hayatın her yanında görülür. Dolayısıyla edebî sahada da varlığını gösteren Hz. Muhammed, İslâmiyet'i kabul eden Türk toplumun edebî hayatında da yerini alacaktır. Özellikle ümmet çağı diye adlandırılan 10-13. yüzyıl edebiyat eserlerinde; bir yandan dinî bilgileri öğütlemek, bir yandan ahlaki umdeleri toplum hayatına şamil kılmak, bir yandan iman ve itikat esaslarının toplumca bilinmesini sağlamak ve özellikle savaşlarla geçen bu dönemde gaza ve gazilik ruhunun fertlere verilmesini sağlamak maksadıyla kaleme alınan eserlerin tamamında Hz. Muhammed yer almaktadır.

Edebiyatımızda, On sekiz bin âlemin Sultanı, Evliya ve Enbiyalar Hatemi, Seyyid-i Sahib-i Kur'an, Hafız-ı Kur'an, Şah-i Seyyid-i Sultân, Bedr-i Safa, Seyyid-i Salâr, Ser-ver-i Rû-yı Cihân, Hak Resûlî, Nebiler Hatemi gibi adlarla anılan Hz. Muhammed, Tursun Fakih'in mesnevilerinde çeşitli münasebetlerle ya bizzat kendisi sahneye çıkar, ya da başka bir vasıta ile görülür.

Hz. Muhammed'in, henüz dünyaya gelmeden önce geleceğinin kutsal kitaplarda haber verildiği;

Pes Mukaffa didi seni bilmişem
Hem kitâblarda nişânun bulmuşam
Kim Medine'den kopısar bir Resûl
Varısar nesliyle İbrahim ol

Savaşları yönlendiren, savaş emirleri veren Hz. Muhammed, Mukaffa mesnevisinde savaş meydanına çıkar.

Evvela çıkdı Resûlullah hemân
Turdı anlar kim gelince bir zamân

Ummân mesnevisinde mücadelenin başlangıç yeri, Hz. Muhammed'in huzurudur. Savaş kararı orada alınır.

Ol konuk birkaç hikâyet eyledi
Kâfir elinden şikâyet eyledi
Ya Muhammed dinlegil şu hâlûmi
Şerh ideyim hem dahî ahvâlûmi

Muhammed Hanefi'de ise Hz. Muhammed bizzat yer almaz. Hz. Ali'nin rüyasına girer, onun ne yapması gerektiğini tayin eder.

Ravza-i şerife kaçmışdı Ali
Düşinde gördi Mustafâ'yı ol veli

Şöyle şâd olmuşdu Muhammed kim güler

Geldi Ali'nün gözün yaşın siler

2. Hz. Ali

Adı, Ali b. Ebî Tâlib b. Abdumuttalib b. Haşim b. Abdi Menaf'tır. Babası Ebî Tâlib, annesi Fatıma binti Esed b. Haşim'dir. 597 (Güzel, 1972), 598 (Huart, 1944), 599 veya 600 (Gölpınarlı, 1978, s. 12) yıllarından birinde doğmuştur. Ebî Talib'in en küçük çocuğu olan Hz. Ali, beş yaşından hicrete kadar Hz. Muhammed'in himayesinde bulunmuştur. 9-10 yaşlarında İslâmiyet'i kabul ettiği muhtemeldir. Cennetle müjdelenen (aşere-i mübeşşere) on kişiden biridir. Hz. Muhammed'in sürekli yanında bulunan Hz. Ali, onun terbiyesi ile yetişmiş ve kendisine örnek almıştır. Hz. Muhammed'in Medine'ye muhaceretinde, Mekke'de onun yerini alması ideal cesaret örneği olarak kabul edilmiş ve çeşitli efsanelerin teşekkülüne sebep olmuştur. Annesi ve Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ile birlikte Hz. Muhammed'in isteği ile Medine'ye gitmiş, orada Muahat (Ensar ve muhacir arasında yakınlaşmayı ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulan teşkilat)ta Hz. Muhammed tarafından kardeş seçilmiştir.

Tebuk seferinde Mekke'de kalarak Hz. Muhammed'e vekâlet etmesi dolayısıyla orduya katılmamış, onun sağlığındaki bütün savaşlarda yer almıştır. Katıldığı savaşlarda sancaktar ve komutan olarak görev almıştır. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıklardan dolayı hakkında birçok menkıbe, hikâye ve efsane teşekkül etmiştir.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra (632) Bir müddet Hz. Ali ile ilgili halifelik meselesi tartışma konusu olmuş. Bir müddet Hz. Ebu Bekir'e biat etmemiştir. Biat etmeme sebebi, Hz. Muhammed'in vefatında bütün ailenin cenaze işleri ile meşgul olması şeklinde gösterilmektedir. Fatıma'nın ölümüne kadar Hz. Ebu Bekir'in halifelliğini tanımayan, ona biat etmeyen Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'in halifelığının altıncı ayında biat etti. Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Hz. Osman'ın halifelikleri döneminde sessizliğini sürdüren Hz. Ali, Hz. Osman'ın katlinden sonra halife oldu. Halife olur olmaz, Hz. Osman tarafından tayin edilen valileri görevden almaya başladı. Bu icraatı, kendine karşı olan grupların birleşmelerine sebep oldu. Muhalefet içinde en güçlü olan Muaviye, kendisine biat etmedi ve Hz. Ali savaş hazırlıklarına başladı. Hz. Ali ile Muaviye ve Aişe karşı karşıya geldiler. Hz. Ali taraftarları savaşı kazandı. Muaviye ve Hz. Ali, anlaşmazlığı devam etti ve Siffin'de savaştilar. Ancak hakem tayin ederek bir antlaşma sağlanması yolunu tercih ettiler. Hz. Ali'nin hakem tayinine razı olması, ordu içinde huzursuzluğa sebep oldu. Bunun üzerine hakem seçimine karşı olan grup ile hariciler birleştiler. Ordu içinde isyan çıktı ve bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldı. Şam'a yönelen Hz. Ali, ordudaki genel isteksizlik üzerine Kûfe'ye döndü.

Bu karışıklık ve Hz. Ali'nin ordusundaki zayıflık Muaviye'nin güçlenmesine, Mısır, Medine, Mekke, Yemen ve Basra'nın Muaviye'ye biat etmesine sebep oldu. Hariciler tarafından Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. El-As'ı Müslümanlar arasındaki çatışmalardan sorumlu tutuyor ve bunların ortadan kaldırılmasının gerektiğini düşünüyorlardı.

Nitekim 26 Ocak 661 yılında Hz. Ali, İbni Mülcem adlı bir haricinin zehirli hançeri ile öldürüldü.

Hz. Ali'nin soyu Hasan, Hüseyin, Muhammed (İbnü'l-Hanefiyye), Abbas ve Ömer adlı çocukları ile sürdürülmüştür.

Hz. Ali, Kur'an, fıkıh, tefsir ve hadis sahasında otoritedir. Arap dili ve edebiyatı sahasında da bilgisinin olduğunu bildiğimiz Hz. Ali, ilk Arap Dili gramerini yazmıştır. Hz. Muhammed döneminde bu bilgilerinden dolayı bir müddet Yemen Kadılığı da yapan Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Hz. Osman döneminde fikirlerine müracaat edilen bir müşavir olarak bulunmuştur. Şair de olan Hz. Ali, kendisine ait olduğu sanılan birçok eser sahibidir. Sahifetü Ali. b. Ebî Tâlib, Nehcü'l-Belaga, Enverü'l-Ukûl min Eş'arî Vasiyyü'r-Resûl, Divân-ı Emirü'l-Mümin'in Ali b. Ebi Tâlib, Kasidetü'z-Zeynebiyye, El Kasidetü'z-Zeburriye, El- Kasidetü'l-Cülcülütiyye, Muhammes, Cennetü'l-Esmâ, Münacât, Elf Kelime, Esmâmü'l-İmâm-i Ali, Gururu'l- Hibem ve Dürretü'l-Kilem, Mâtübü Külli Tâlib min Kelâmi Ali b. Ebî Tâlib adlı eserlerinin olduğu söylenmekle beraber, bunların tamamının Hz. Ali'ye aitliği kesin değildir.

Hz. Ali, Hz. Muhammed'den sonra, İslâm tarihinde adından en çok bahsedilen, hayatı etrafından birçok menkıbe teşekkül eden bir şahsiyettir. Hz. Ali, İslâm dünyasında dinî yorumlama, yaşama ve siyasi anlayış itibarıyla farklı yorumlanmış, birçok ayrılığa temel alınmıştır. Gerçek hayatı ve düşünceleri çeşitli inanç ve kültürlerle iç içe girip yeni inanma biçimlerinin oluşmasına vesile olmuştur. Velayet, uluhiyet, tenasüh ve hulûl inançları ile birleşip, farklı bir şahsiyet olarak yaşanan dünyada yerini almıştır.

Türk kültür ve edebiyat dünyasını kuşatan Hz. Ali, bazen bir meslek piri olarak kabul edilirken, bazen bir tarikatın kurucusu, bazen bir beldenin fatihi olarak kabul edilir. Türk toplumunun İslamiyet'i kabulünden itibaren hayatın her döneminde ve her yerinde bulunmuştur.

Türk destan ve hikâye kahramanlarının kahramanlık şahsiyetinin oluşmasında, menkıbelerde (Özkan, 1989, s. 125; Köksal, 1984, s. 59; Ebu'l-Hayr-i Rumi, 1987, s. 128, 166; İnan, 1991, s. 208-209; Gökyay, 1973, s. 2, 152, vd.) idealize edilen örnek insan tipi, bir sosyal kurum olan ahiliğin, debbağların piri (Güllülü, 1977, s. 149; Torun, 1992, s. 91 163-212; Köprülü, 1986, s. 381), Tasavvufî Türk edebiyat geleneğinde (Güzel 1972, s. 139-141; İbnî Batuta, 1971, s. 67; Melokof, 1994), kültürlerde (Ocak, 1985, s. 70), edebiyat ve şiir dünyasında (Yesevî, 1983, s. 303; Tatçı, 1990, s. 200; Aslanoğlu, 1984, s. 254; Güzel, 1999; Köprülü 1986, vb.) görülen Hz. Ali ve Hz. Ali ile ilgili anlatımlar Türkiye dışındaki Türk kültür ve edebiyatında da önemli yer tutmaktadır (Bassed, 1983, s. 3-81; Snasarev, 1983; Zerkum Kitabı)

Tursun Fakih'in mesnevilerinin tamamında Hz. Ali, hikâyelerin birinci derecede kahramanı durumundadır. Ummân ve Mukaffa'da Hz. Muhammed'in çevresinden, Muhammed Hanefî'de ise Hz. Muhammed'in mezarından başlayan olaylar, Hz.

Ali'nin kahramanlığının sergilenmesi ile gelişir ve sonuçlanır. Şâh-i Merdân, Hak Arslanı, Şîr-i Yezdân, Erenler Şâhı, Velî, Aliyü'l-Velî, Murtazâ, vb. adlarla geçen Hz. Ali, bütün mesnevilerde problemleri, bahadırılığı sayesinde çözen ve Müslümanlar içinde Hz. Muhammed ve aynı zamanda Tanrı tarafından görevlendirilen bir kahramandır.

Hz. Ali'nin güçlülüğü;

Gemiye sokar egnine götürür
Aluban hendek katına götürür

mısralarında anlatılırken kahramanlığı;

Ali bir kez haykırur ol Şîr-i ner
Filler ürküp birbirin üstüne döner
Na'rasında niceler aklı gider
Filler ıssını düşürüp helâk ider

mısralarıyla anlatılır.

Muhammed Hanefî'de ise, Hz. Ali'ye olan yakınlığı şu mısralarla ifade edilir:

Ol Emirü'l-Mü'minîn kân-ı safâ
Kati aglardı Aliyyü'l-Murtazâ
Gice gündüz ravzadan çıkmazdı
Ağlamakdan dünyaya bakmazdı

Mesnevilerde Hz. Muhammed'in rüyada da olsa Hz. Ali'ye yardım ettiği görülür.

Ravvza-i şerife kaçmışdı Ali
Düşde gördi Mustafa'yı ol velî
Şöyle şâd oldu Muhammed kim güler
Geldi Ali'nün gözin yaşın siler

3. Abdullah (İsfahanlı)

Ummân adlı mesnevide adı geçen, ancak gerçekte yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen ve sadece tâcir olduğunu anladığımız Abdullah, Ummân'da ticâret için Bahr-ı Ummân'a gidip Cumhûr tarafından Sanduk Tanrı'nın vasıflarını anlatması için serbest bırakılıp Hz. Muhammed'e gönderilir. Yaşadığı olayları anlatarak hikâyenin başlamasına sebep olur. Bahr-ı Ummân'a giden Müslüman askerlere kılavuzluk yapar ve hikâyenin bitiminde memleketine döner.

4. Bilal (Habeşî)

Habeş asıllı bir köle olan Bilâl'in adı, Abdullah Bilal b. Rebbâh'tır. Hz. Ebu Bekir tarafından azat edilmiştir. İlk ezan okuyan şahıs olan Bilal, Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunmuş, çeşitli savaşa katılmış ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bir daha ezan okumamıştır. Bilal Habeşî'nin ilk ezan okuyan ve müezzinelik yapan kişi olmasından dolayı bazı ülkelerde müezzine Bilal denildiği gibi, Amerikalı Müslümanlardan bir grup da Bilalîler diye adlandırılmaktadır (Yıldız, 1986/I, s. 284-285; Fayda, 1999/6, s. 152-153).

Ummân cenknamesinde Müslümanların mescitte toplanmaları için Hz. Muhammed'in isteği ile çağırı yapar.

5. Ebû Bekir

İkinci halife olan Hz. Ebu Bekir'in adı, Ebû Bekr es-Sıddîk Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî'dir (571-634). Mekke'de ticaretle uğraştığı dönemde Müslüman oldu ve sürekli Hz. Muhammed'in yanında bulundu. Hz. Muhammed ile Medine'ye hicret etti. Kızı Aişe ile Hz. Muhammed'i evlendirdi. Savaşçı bir karaktere sahip olan Hz. Ebu Bekir, zaman zaman İslâm ordusunda sancaktarlık ve komutanlık yaptı. Hz. Muhammed'in vefatından sonra halifelik mevkiine geçti ve Hz. Muhammed'in toplum ve devlet yönetimi ile ilgili prensiplerini sıkı sıkıya korudu. Bu yolla, Arap yarımadasında birliği sağladı. Hakkında ayet nazil olan sahabetlerden biridir.¹⁰ O, Mukaffa cenknamesinde bayraktar olarak yer almaktadır.

6. Hâlid Bin Velid

Hz. Muhammed tarafından Allah'ın Kılıcı ünvanı verilen Hâlid Bin Velid'in adı, Hâlid b. Al-Valid b. Al-Mugîra Al-Mahzûmî'dir. Kahramanlığı ve güçlülüğü ile İslâm tarihinde tanınan Hâlid b. Velid, Hz. Muhammed döneminden itibaren hayatının sonuna kadar askerî kimliği ile kaldı. Bir müddet Suriye valiliği yaptı. Hayatının son dönemlerinde idare tarafından tecrit ve azledilmiş, Hums veya Medine'de ölmüştür (Lettersen, 1979/V-I, s. 142-143).

Hz. Muhammed'e yakın olan Halid b. Velid, Ummân'da Cebrail'in Hz. Muhammed'e getirdiği mesaj üzerine savaşa gönderilen kahramanlardan biridir.

Mukaffa'da, savaş meydanında Mukaffayı yener ve ganimet olarak Müslüman olan Mukaffa'nın kızı ile evlenir.

¹⁰ Fayda, Ebu Bekr, TDVİA, C:10, s.101-108; Ebu Bekr hakkında nâzil olan âyet; Tevbe Sûresi, a.40: "Muhammed'e yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşı Ebu Bekr'e 'Üzülme, Allah bizimledir' diyordu. Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir."

7. Hasan

Adı, Al-Hasan b. Ali b. Abî Tâlib'dir. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan doğan Hz. Ali'nin oğludur. 625 yılında doğan Hasan, Fatıma'nın ölümünden sonra Hz. Ali ve kardeşleri ile anlaşmazlığa düştüğünden, Hz. Ali'nin ölümüne kadar kamu hizmetlerinden uzak kalmıştır. Babasının ölümünden sonra Irak'ta halifeliği ilan edildi. Ancak Muaviye ile anlaşarak Medine'ye döndü. Ailenin kendi içindeki anlaşmazlık, Hasan'ın Emeviler karşısında zayıf düşmesine sebep oldu. Hasan, kardeşi Hüseyin ile birlikte, Hz. Ali'nin diğer çocuklarına karşı birlikte hareket ettiler. 669 yılında öldü (Yver, C:V-I, s. 38; Gölpınarlı, 1979, s. 47-59.).

Ummân cenknamesi'nde Hz. Ali ile birlikte giriştiği savaştaki kahramanlıkları ile anlatılır.

Ali sıfat çün Hasan hamle kılur
Ol Mühelhel hem filinden yıkılır
Çünkü ol Zengi'yi filinden yıkar
Tutup anı saçından alub çıkar

Muhammed Hanefi mesnevisinde Muhammed Hanefi, Hasan ile kardeş olmakla övünmektedir. Muhtemeldir ki, bu ifadeler, Hz. Ali'nin çocuklarının kendi aralarındaki probleminin müellif tarafından daha makul göstermek için kullanılmış olmalı.

Ceddüm adıdur Muhammed Mustafâ
Ben Muhammed Hanefî'yem ey bi-vefâ
Hasan Hüseyin benem kardaşlarım
Atam ile gazâda yoldaşlarım

8. Hâşim

Hâşim adı, Mukaffa cenginde, Hz. Muhammed'in amcası oğlu olarak tanıtılmakta ve Hazzar Oğlu Hâşim olarak yazılmaktadır. Ancak kaynaklar Hz. Muhammed'in Hazzar adlı bir amcasının varlığından söz etmemektedir.¹¹

Mukaffa cenknamesinde geçen Hazzar Oğlu Hâşim, savaşta Mukaffa'nın kızı tarafından şehit edilir.

9. Hüseyin

Hz. Ali'nin oğlu olup, adı Al-Hüseyin b. Ali b. Abû Tâlib'dir. Hz. Ali'nin Fatıma'dan doğan ikinci oğludur. M.626 veya 627 yılında doğmuştur. Hz. Muham-

¹¹ Kaynaklar, Hz. Muhammed'in Nevfel ve Ubduş-Şems adlı iki amcasından bahsetmekte, ancak Hazzar adlı bir amcasından bahis bulunmamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Yıldız, Büyük İslâm Târîhi, C:I, s.187

med'in ailesinden sayıldığı için, Hz. Muhammed'in ailesi ile ilgili nazil olan ayetlerin muhtevasına Hüseyin de dâhil edilir (Yıldız, 1986, s. C: I, s. 296-298, 478). Hz. Muhammed'in neslini devam ettirmesi bakımından İslâm tarihi ve tarikat geleneğinde önemli yer edinmiştir. Henüz beş-altı yaşında iken Hz. Muhammed ve Fatıma vefat etti. Halife Ömer döneminde kendisine tahsis edilen tahsisatla hayatını idame ettirdi. Aynı dönemde kardeşi Hasan ile çeşitli seferlere katıldı. Hz. Osman'ın katlinde, onu korumakla görevlendirildi. Hz. Ali'nin halifeliği döneminde Medine'ye döndü. Kardeşi Hasan'ın ölümünden sonra ailenin reisi oldu. Halife Muaviye'nin ölümünden sonra, onun halifeliğini tanımadı ve Mekke'ye gitti. Halifelik iddiasında bulunan Hüseyin, Ömer b. Sa'd komutasındaki bir kuvvetle Kerbela civarında savaştı ve şehit oldu. Kerbela savaşından sonra günümüze kadar çeşitli fikrî, mezhebî, siyasi yorumlara ve tartışmalara konu oldu. Şahsiyeti etrafında çeşitli menkıbeler teşekkül etti (Yıldız, 1986, C: I, s. 296-298; Ateş, 1979, C:V-I, s. 634-640).

Ummân cenknamesinde Maltamas adasında Sencigil'in askerleri ile savaşır.

Cebrâil geldi yine Muhammed'e
Hak selâmın yitürdi hem Ahmed'e

Yalunuz gitmesün Hasan Hüseyin ile
Kılavuz olsun hem Abdullah bile

Muhammed Hanefi mesnevisinde, tıpkı Hasan'dan bahsedildiği gibi Muhammed Hanefi'nin, Hasan ve Hüseyin'in kardeşi olmakla övüldüğü biçimiyle geçmektedir.

10. Muhammed Hanefi (Muhammed b. Al-Hanafiya)

Hz. Ali'nin Havle adlı eşinden doğan oğludur. 637 yılında doğdu. Hz. Muhammed'in neslini devam ettirmemekle birlikte, Hasan halifelik haklarından vazgeçip, Hüseyin de Kerbela'da şehit edilince, Hz. Ali'nin oğlu, Hasan ve Hüseyin'in üvey kardeşi olması münasebetiyle çevresinde bulunanlar ve iktidarda ortaklık isteyenler tarafından halifelik iddiasında bulunmaya yönlendirildi. Ancak, Muhammed Hanefi bunu kabul etmedi. Çevresindekiler ise bunda ısrar ederek, Muhammed Hanefi'ye rağmen onun hakkını aramaya devam ettiler. Sağlığında birçok defa iktidar mücadelesine şahit oldu. Nitekim bir defasında Mekke'de hapsedildi. Muhammed Hanefi adına hareket ettiğini söyleyen ve onun haklarını koruduğunu iddia eden al-Muhtar tarafından kurtarıldı. Kanlı bir çarpışmanın olmamasını isteyen Muhammed Hanefi, Al-Muhtar'ın öldürülmesinden sonra akrabaları ile Mina'ya çekildi. Mervan'ın iktidarına kadar kimseye biat etmedi. 688 yılından itibaren Mervan'a biat etti ve Hz. Ali ailesinin hakkının silah zoru ile değil, ancak Allah'ın yardımı ile korunabileceği inancını taşıdı. Kendisi ve ailesi ile birlikte, bağlanan yıllık tahsisatın geliri ile hayatını devam ettirdi. Mücadele ruhu taşımaktan çok, inatçılığı ile tanınmaktadır. Bazı gruplar tarafından İslâm ordularının başında yeniden geleceğine inanılan bir mehdi olarak tasavvur edilmektedir (Buhl, 1979/8, s. 478-479).

Muhammed Hanefî'nin hayatı hakkında verilen bilgiler, Muhammed Hanefî'nin maceralarının konu edildiği mesnevideki gibi kahramanlık üzerine bina edilmemiştir. Muhtemeldir ki, Hz. Ali'nin neslinden olması münasebetiyle böyle bir hikâye teşekkül etmiş olsun.

Muhammed Hanefî'nin kahraman olarak doğacağını Hz. Ali'ye gördüğü rüyada Hz. Muhammed müjdelere ve adının da Muhammed Hanefî olmasını söyler. Bu vaka mesnevide şöyle anlatılır;

Ben beşâret kılmaga geldüm sana
Muhammed Hanefî adın ver ana

Kahraman olarak doğan Muhammed Hanefî, babası, annesi ve kardeşlerinin seçilmiş kişiler olduğunu ve kahramanlığının da Hz. Ali'den geldiğini vurgular, bunlarla övünür.

İşde Muhammed Hanefî ol pehlivân
Eytdi ne herze söyler bu kaltabân

Tanrı arslanı Alî oğlu benem
Fâtımâtü'z-Zehradur benüm anam

Ceddüm adıdur Muhammed Mustafâ
Ben Muhammed Hanefî'yem ey bi-vefâ

Hasan Hüseyin benüm kardaşlarum
Atam ile gazâda yoldaşlarum

Muhammed Hanefî, hikâyenin sonunda Mine Hatun ile evlenir, nikâhlarını da Hz. Ali kıyar.

Muhammed Hanefî ol hoş-nihâd
Mîne Hâtun'dan dahı aldı murâd

11. Osman

Osman b. Affan, 576 yılında Mekke'de doğdu. Tacir olan Osman, Hz. Muhammed'in kızları Rukiya ve Rukiya'nın ölümünden sonra da Ümmü Külsûm ile evlenerek ona damat oldu. Hz. Ömer'in ölümüne kadar ön planda görülmeyen Hz. Osman, Halife Ömer'den sonra halifelik makamına getirildi. Ancak, onun uygulamaları dışına çıkmadı, devlet idaresine akrabalarını tayin etmesinden dolayı Araplar arasında huzursuzluğa sebep oldu. Devlet idaresinde merkezî otoriteyi güçlendirmek, mali yapıyı kontrol altına almak için gayret sarf etti. Bir yandan devlet sistemindeki değişiklik istekleri, bir yandan da akrabalarını devletin yönetim kadrolarına ataması tepkilere ve isyanlara sebep oldu. Çeşitli isyanlar çıktı

ve Hz. Osman isyankârlar tarafından öldürüldü. Onun ölümü İslâm dünyasında çeşitli fikrî ve siyasî ayrılıklara, kargaşalara sebep oldu (Vida, 1979 /9, s. 427-431; Yıldız, 1986/ I, s. 253).

Mukaffa cenginde adı geçen Hz. Osman, Hz. Muhammed'in yakınında bulunan şahıslardan biridir. Yemen İli'nde savaşmak için birisini göndereceği zaman Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a söyler, o savaşa gitmez. Nihayet Hz. Ali'yi görevlendirir. Osman daha sonra Yemen'e, Mukaffanın üzerine sevk edilen askerî kuvvette komutan/sancaktar olarak görev alacaktır.

12. Ömer

Ömer Hattab, 591 yılında doğdu, hicretten 4 yıl önce de İslâmiyet'i kabul etti. Sürekli Hz. Muhammed'in yanında bulunup, devlet idaresinde müşavirlik görevini yürüttü. Hz. Ebu Bekir'in ölümünden sonra halife olan Hz. Ömer, halife unvanını bırakıp Emirü'l-müminîn unvanını almış, İslâm devleti birliğini sağlamada fikrî temelleri atmıştır. Fütuhât döneminin devam ettiği bir devlet idaresini devralan Hz. Ömer, çeşitli görevler vererek muhalefeti merkezde tutup, güvendiği kişileri ise merkezin dışındaki görevlere atıyordu. Devlet yönetimindeki dirayeti, adaleti ve bilgisi sayesinde Müslüman ve gayrimüslimleri çevresinde toplamayı başardı. Sistemli bir devlet yapısı oluşturmak için çeşitli müesseseler kuran Hz. Ömer, Abu Lu'la adlı bir köle tarafından hançerlenerek öldürüldü.

Mesnevilerde, adaleti, bilgisi ve müşavirliği ile değil, kahramanlığı ile görülen Ömer, Mukafa'da, Hz. Muhammed tarafından Yemen'e Mukaffa'nın üzerine gönderilmek ister, ancak gitmez. Daha sonra ise Hz. Ali'den sonra ikinci derecede bir savaşçı olarak yerini alır.

13. Ömer ibni Habib Oğlu

Mukaffa mesnevisinde adı geçen Ömer, Mukaffa tarafından öldürüldükten sonra babasının intikamını almak için savaş meydanında öne çıkar. Ancak Ömer İbni Habib'in oğlunu rakip görmez ve sonunda şehit olur.

14. Zübeyr

Zübeyr b.El-Avvam, 586 yılında doğmuş, Hz. Ebu Bekir'in daveti ile Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed'in yakınında bulunan Zübeyr, İranlılar ile yapılan savaşta komuta kademesinde görev almıştır. Mısır'ın fethinde de yararlılık gösteren Zübeyr, Hz. Osman'ın ölümünden sonra Aişe'nin yanında yer aldı. Sonradan Aişe'den ayrılan Zübeyr, Medine'ye dönerken yolda başı kesilerek öldürüldü (656) (Çağatay, 1979/13, s.634-636). Zübeyr, Ummân mesnevisinde, savaşçı ve elçi olarak görülür.

b. Sonradan Müslüman Olan Şahıslar

1. Cumhûr

Ummân mesnevisinde adı geçen Cumhûr, hikâyede Ummân Şehri'nin padişahı olup muhayyel bir şahıstır. Başta Müslümanlara düşman olup Sanduk dinine mensuptur.

Hız. Muhammed, Müslüman olması için Cumhûr'a elçi gönderir. Ancak Müslüman olmaz. Bunun üzerine Hız. Ali ve Müslüman askerler Ummân'a gider ve zorlu bir savaştan sonra Ummân şehrini fethederler, Cumhûr Müslümân olur.

2. Mukaffa

Yemen'de Mukaffa' şehrinin padişahıdır. Hâkimi olduğu şehirde Müslümanlara zulmeden ve onları katleden zalim bir şahıstır. Hız. Muhammed, bir mektup yazarak Mukaffa'yı dine davet eder. Mukaffa, Hız. Muhammed'in peygamberlik mucizesi göstermesini ister. Hız. Muhammed'in mucizesine şahit olan Mukaffa, İslâmiyet'i kabul eder.

3. Mühelhel

Ummân'da adı geçen Mühelhel, Maltamas Kal'asının bahadırlarındandır. Hasan, Hüseyin ve Hâlid ile savaşı, Hasan tarafından yakalanıp İslâmiyet'i kabul eder, Müslüman olduktan sonra da kardeşi Malkam tarafından öldürülür.

c. Müslüman Olmayan Şahıslar

1. Dâvûd

Muhammed Hanefi'de adı geçen Dâvûd, Tabut'un pehlivanlarındandır. Mesnevi'de Rüstem ile birlikte adından bahsedilmektedir.

2. Malkâm

Ummân 'da adı geçen Malkâm, Mühelhel'in kardeşidir. Maltamas kalesindeki savaşta kardeşi Mühelhel'in Müslüman olması üzerine savaşa katılır ve kardeşini şehit eder. Daha sonra Gemici Abdullah Düldül'e biner, Zülfıkar'ı alır, Hız. Ali görünümünde Malkam'la savaşı ve onu öldürür.

3. Rüstem

Muhammed Hanefi'de adı geçen Rüstem ile ilgili bilgi verilmez. Sadece Tabut'un pehlivanlarından biri olduğu ve Mine tarafından öldürüldüğü anlatılır.

4. Sencigil

Maltamas Ada'sının melikidir. Cumhûr ile kardeş olan Sencigil, ateş-perest bir savaşçıdır. Mekkiye'nin de babası olan Sencigil, Müslümanlar ile savaştıktan sonra ka-

leyi bırakıp kardeşi Cumhûr'un yanına sığınır. Cumhûr'un Müslüman olması üzerine Ayne'l-Katar adasına kaçır. Kaf Dağı'nda bulunan İfritler ile Ummân şehrini basan Sencilil, Müslüman askerlerden bazılarını esir eder, sonunda Hz. Ali komutasındaki askerlerle savaşırken kaçır. Böylece hikâyeden de çıkar.

5. Tâbût

Muhammed Hanefi mesnevisinde, Muhammed Hanefi'nin geyik avlamak için gittiği yerin melikidir. Kendisinden zalim olarak bahsedilir ve Muhammed Hanefi, Hz. Ali, Kızı Mine ile mücadele eder. Sonunda mağlup olur ve Müslümanlara haraç vermeyi kabul eder.

2. Kadın Şahıs Kadrosu

a. Müslüman Kadınlar

1. Fatıma

Hz. Muhammed ile Hatice'nin kızlarıdır. Hz. Muhammed'in neslini devam ettiren kızıdır. Hz. Muhammed'in neslini devam ettirmesi ve Hz. Ali'nin hanımı, Hasan ve Hüseyin'in anneleri olması dolayısıyla hayatı etrafında birçok anlatma teşekkül etmiştir. Onun fizikî olarak Hz. Muhammed'e benzemesi, huy olarak da babasını takip etmesi, örnek kadın tipi olmasını sağlamıştır.

Hz. Ebu Bekir'in halifeliğini kabul etmeyen Fatıma, ölümüne kadar biat etmemiştir. Ümmi Gülsüm, Zeynep, Rukiye, Muhassin, Hasan ve Hüseyin'in anneleri olup, Uhud savaşı ile Mekke'nin fethine katılmıştır.

Fatıma'nın adı, Tursun Fakih'in üç mesnevisinde de geçmektedir. Muhammed Hanefi'de, Muhammed Hanefi'nin annesi olarak tanıtılmaktadır ki, bu Muhammed Hanefi'nin okuyucu/dinleyici zihninde Hz. Muhammed'in soyunun devamcısı olduğu düşüncesini oluşturabilsin.

Hz. Ali, rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi ve Fatıma'ya bunu söylemesi Muhammed Hanefi'nin meşruiyetinin kabulü anlamına gelmektedir.

Dur yukaru ağlamgıl ya Ali

Bir er oglun togısdur ya velî

Ol gazâlarda sana yoldaş ola

Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola

Fâtıma'ya çün bu işi söyledi

İşidüp ol dahı şükrler eyledi

Kayguyu bir dem yabana atdılar

İki helâl bir döşekde yadılar

Ol velî sulbinden indi bir ogul
Ana rahmi eyledi anı kabul

Çün düşdi ol dür dânesi
Müddet-i hamîlin yitürdi anası

Fatıma, evliyalık derecesine erişmiş bir şahsiyet olması münasebetiyle, keramet sahibidir. Eski Türk inanç sistemindeki Umay/İmî ile benzerlikleri ve koruyucu ruh/iye olarak benzerlik gösteren Fatıma, Tanrı ile kul arasında aracılık yapar.

Pes çağırdı didi kim ya Fatıma
Bir sözüm var tiz irişgil katuma

...

Didi kızum umaram senden meded
Ümmetümün suçu oldu bî-aded

Didi baba ka'ilem ben de ana
Cümlesinün hâtunun virgil bana

Suçlarını boynuma yâr besleyem
Götürüp varam Hak'a zâr eyleyem

İnşaallah umaram ya Mustafâ
Cümlesin bağışlaya bana Hudâ

b. Sonradan Müslüman Olan Kadınlar

1. Mukaffa Kızı

Babasının adı ile anılan Mukaffa' Kızı, güzelliği ve cengâverliği ile anılmaktadır. Müslümanlar ile Mukaffa'nın askerleri arasındaki savaşta Hz. Ali'nin sözlüsünü öldürmesi üzerine savaş meydanına girer, hikâyenin sonunda Hâlid'e yenilerek İslâmiyet'i kabul eder ve onunla evlenir.

2. Mine

Muhammed Hanefi mesnevisinde Tûbut'un kızıdır. Güzelliği ve kahramanlığı ile dikkat çeker. Dede Korkut'ta geçen kahraman kadın tipine benzer bir davranış sergiler. Selen ile Kanturalı yerine savaşmasına benzer şekilde, Mine de Muhammed Hanife için babasının askerleri ile savaşır, Muhammed Hanefi'yi zindandan kurtarır ve sonunda Müslüman olup Muhammed Hanefi ile evlenir.

3. Züleyhâ

Züleyhâ, Ummân mesnevisinde Sencigil Zengi'nin kızıdır. Müslüman olmadan önceki adı Mekkin'e'dir. Hz. Ali tarafından irşat edilip İslâmiyet'i kabul eder ve Hz. Ali'nin manevî kızı olur. Savaşçı-cengâver bir kız olan Züleyhâ, Hâlid'in oğlu ile evlendirilir.

IV. BÖLÜM

MESNEVİLERDE MOTİFLER

A. Dini Motifler

Mesneviler, kaleme alındıkları dönemin dünya görüşünü, hayat tarzını ve bunların belirleyicisi olan kültür ve medeniyet dairesi ile toplumun onları yorumlama ve bunları idealize etme şeklini anlatmaktadırlar. Kültür unsurunun

kaynağı hangi kültür çevresi olursa olsun, Türk toplumunun kabuller dünyasına uygun olan ve bunun için Türk kültür dairesine alınan kültür unsurları, Türk kültür çevresi içinde kabul edilmelidir. İslamiyet'ten sonra teşekkül eden ve gelişen Türk edebiyatı, iki ana kaynaktan beslenmektedir. Bunlar, Türk kültür kaynağı ve İslam –İslamiyet vasıtası ile Arap- kaynağıdır. Daha çok kahramanlık ve ladinî edebiyat geleneğine ise Fars kültürünün etkisi söz konusudur. Fuad Köprülü, Türkiye Selçukluları döneminden Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş dönemine kadar olan devrin edebiyat ürünlerini değerlendi-

rirken şunları söylemektedir: "Bu devrin fikrî mahsulleri tetkik edilecek olursa ancak dinî ve mutasavvıfâne hislerin cengâverlik hisleriyle aynı kuvvet derecesinde olduğu ve hemen hemen bilimüm sekizinci asır eserlerinin bu iki büyük çerçeveden birine dâhil edilebileceği anlaşılır" (1990, s. 28-32) Bundan; Tursun Fakih tarafından kaleme alınan Mukaffa, Ummân ve Muhammed Hanefi mesnevilerinin de Arap-İslâm kaynağından beslendiğini söylemek mümkündür.

Mesneviler, yazıldıkları dönem itibarıyla dinî tebliğ ve yayma amacını güden kahramanlık konulu eserlerdir. Dolayısıyla gerek vakalar, gerekse tipler, dinî esaslar ile beslenecek ve dinin propagandasını yapacaktır. Merkez kişi olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali, Muhammed Hanefi ile başka dinî kahramanlar ve bunların maceralarını anlatan mesneviler, bir yandan dinî mücadeleleri konu alıp, bunu anlatırken, zaman zaman da dinî bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ya doğrudan müellif tarafından, ya da mesnevide adları geçen şahıslar tarafından; Müslüman olmayan bir kişi veya gruba hitap ederek okuyucuya/ dinleyiciye verilmektedir.

Mesnevilerde din adına savaşan kahramanların amacı dinî tebliğ etmek, gayrimüslimler ile olan problemleri ortaya koymak ve bunları çözüme kavuşturmaktır. Mücadele, put-perest, ateş-perest ve dinleri belirtilmeyen kâfirlere karşı yapılmaktadır.

Dinler ile ilgili teferruatlı bilgilerin verilmediği mesnevilerde dinî motifleri İslami unsurlar ve gayrî-İslâmî unsurlar olarak ayrı ayrı ele alacağız.

a. İslamiyet'le İlgili Motifler

İtikat, inanmak, İslamiyet'in esaslarını kalben tasdik etmektir. İtikadî esaslar kesin bilgilere dayalı olup, değişmeyen. itikadî esaslar; Allah'a, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere, meleklerle, hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır.

Tanrı İnancı

Mesnevilerde Tanrı inancı, dönemin insanın anlayabileceği, yeterli bilgi birikimine sahip olmayan halkın kavrayabileceği sade bir ifade ile anlatılmaktadır. Tanrı; Allah, Rab, Hak, Şâh gibi ifadelerle yazılırken, zaman zaman da vahdaniyet, vücûd, kâdir gibi adlar veya sıfatlarla birlikte anılmaktadır.

Müslümanlar, sefere çıkarken mutlak sancak dikerler ve her bir kahramanın ayrı sancağı bulunur. Sancağın üzerinde ise Kelime-i Tevhîd bulunmaktadır.

Tuti bigi rengi zengârı ulu
Altun ile anda bu hat yazulu
La ilahe illallah Muhammeddû'r-resulullah

Ummân mesnevisinde, Müslüman olan kuvvetler sefere çıkmadan önce Hz. Muhammed tarafından Müslüman olmayanlara mektup yazılır, dine davet edilir. Mektupta, Tanrı'nın birliğinin kabul edilmesi istenir. İslamiyet'i kabul edenler bağışlanır, diğerleri kılıçtan geçirilir.

Melekler

İslami inanişaya göre melekler, mekânları olmayan mücerret varlıklardır. Bütün semavî dinlerde varlığına inanılan melekler, zaman zaman insan şeklinde de görülürler. Kur'an ve Peygamber hadisleri ile bildirilmiş olan melekler, Müslüman olan herkesin varlığına iman etmesi gerekli olan ilahî varlıklardır. İnanişaya göre melekler, Tanrı'nın emri ile müminlere dost olup, onların maddî ve manevî yardımcılarıdır. Müslüman olmayanlara da düşman olurlar. Tanrı, insanlar arasında peygamberler seçtiği gibi meleklerden de peygamber seçer ki, bunlar; Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail'dir (Cebeci, 1989, s. 8-13, 58).

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerde sadece Cebrail'den bahis vardır. Vahiy getirmekle görevlendirilen Cebrail, Hz. Muhammed'in dostu ve Kur'an öğreticisidir. Müslümanlar darda kaldıkları zaman yardımına koşar, olup bitenleri haber verir. Mukaffada, Tanrı'nın emrini Hz. Muhammed'e iletir.

Geldi Cebrâ'il hemandem şâd-kâm
Hazret-i Hak'dan getürdi ol selâm

Ummân mesnevisinde Cebrâ'il gökten inerek Hz. Muhammed'in yanına gelir, ona nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi verir. Hz. Muhammed de Cebrail'in isteklerini yerine getirir, söylenilenleri yapar.

Gökden indi Cebrâ'il virdi selâm
İlçilige gönder âdem ya imâm
Hâlid'i Sa'd'i Zübeyr ibn 'Avvâm
Sa'd-i Vakkâs bile olsun ya İmâm

Kitaplar

Mesnevilerde Kur'an-ı Kerim ve muhtevası ile ilgili bilgi verilmemekle birlikte, Müslümanlar sefere çıkmadan önce Kur'an okurlar.

Okıdılar Kur'an'ı hatm itdiler
Dua kılup ol gâziler gittiler

Hz. Muhammed'den bahsedilirken, Onun hâfız-ı Kur'an olduğu vurgulanır.

Geldi Şâh-ı seyyîd-i sultân bilün
Uş irişdi hâfız-ı Kur'an bilün

Peygamberler

Hz. Muhammed

Hz. Muhammed mesnevilerin merkez kişisi durumundadır. Ya bizzat kendisi mes-

nevilerin akışına müdahale eder, ya da Hz. Muhammed'in mezarında meydana gelen bir olay ile mesnevinin vaka akışı başlar. Mukaffada olduğu gibi;

Pes selâm virdi Resûl'e ol yigit
Ne dir sözlerini sen bir bir işit

Aldı peygamber selâmını hemân
Ana ikrâm eyledi fahr-i cihân

mısralarıyla vaka başlamaktadır.

Mukaffa mesnevisinde, İslam'ın şartlarından biri Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna iman etmektir. Müslüman olan kişi/ kişiler Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman ederler.

Aşkıla lâ-ilâheillallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûlullah didi

Hz. Muhammed, örnek alınması gereken, kemâle ermiş bir insandır. Mesnevilerde yeri geldiğinde Onun hayatının örnek alınması için öğüt verilir, sürekli hatırlanması sağlanır.

Geldi bilün seyyid-i sâhib- cemâl
Geldi bilün Seyyid-i sâhib kemâl

Hz. Muhammed'in özellikleri de zaman zaman Mukaffa'da olduğu gibi şu mısralar ile anlatılmaktadır.

Yüzi nûrlı kendü devletlü bir er
Hep çerisi olısardur şîr-i ner

Hz. Muhammed Müslümanların sürekli yardımcısı olan, onları kötülüklerden koruyandır. Cehennem ateşi Hz. Muhammed'in şefaati ile Müslümanlara kâr etmez. Ummân'da Sanduk dinine mensup olanların cehennem ateşi Müslümanları korkutmaz.

Od bize hergiz ziyân eylemedi
Daima kim anaruz Muhammed'i

Muhammed Hanefi'de Hz. Ali'nin rüyasına giren Hz. Muhammed, Muhammed Hanifi'nin doğacağını müjdeleyerek yeni bir kahraman şahsiyetinin oluşmasını sağlamaktadır.

Ravza-i şerife kaçmışdı Ali
Düşüde gördi Mustafâ'yı ol velî

Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Ali'nün gözin yaşın siler

Dur yukaru agramgıl ya Ali
Bir er oğlun togısardur ya veli

Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola

Hz. Süleymân

Hz. Süleymân, sadece Ummân mesnevisinde, İstihrâc Div münasebetiyle geçer ki, İstihrâc Div, Hz. Süleyman'ın ferrâşıdır (hizmetçisi). Hz. Süleyman'ın sihir bildiğinden bahisle, sihir kitabının koruyuculuğunu İstihrâc Div üstlenmiş ve bu da Hz. Süleyman'dan beri durmaktadır.

Ahiret İnancı

İslamiyet'e göre ahiret, insanların öldükten sonra ebedî olarak yaşayacaklarına inanılan hayattır. En makbul ölüm ise şehit olmaktır. Tanrı'nın cemâlini görmek ancak şehit olmak ile mümkündür. Hz. Muhammed'in ahirete intikali, bekâ âlemine göç olarak telakki edilir ve Cennet'e gittiği vurgulanır.

Kmi Mustafâ yolın döndürdi Hakk'a
Dünyâsın değıştürdi ol kân-i safâ

Bu fenâyı terk idüp buldı bekâ
Sermedi milke irişdi mutlakâ

Düşdi firdevs uçmagından ol
Lîkin ashâbı içinde oldu firâk

İbâdet

Kelime-i Şahâdet

İslam'ın ilk şartı olan kelime-i şahadet, Tanrı'nın birliğine ve Hz. Muhammed'in Onun elçisi olduğuna inanmaktır. Mesnevilerde Müslüman olanlar zaten kelime-i şehadeti kabullenmişlerdir. Müslüman olmayan ise vak'aların sonunda ya Kelime-i şehadet getirip Müslüman olurlar, ya da öldürülürler.

Cümlesi lailahe illallah didi
Hem Muhemmedü'r-Resûlu'l-lah didi

Namaz

Oruç, hac ve zekâtın geçmediği mesnevilerde Müslümanlar, her hâl u kârda namazlarını kılmayı ihmal etmezler. Ummân mesnevisinde, savaş öncesinde namaz kılınır.

Sabah oldı tan namazın kıldılar

Du'â idüb el yüzlere sürdiler

Âyetler

Âyetler, mesnevilerde Müslüman askerlerin sancaklarında/alemlerinde yazılı olup, onların belirleyici/tanıtıcı unsurlarıdır. Müslümanların hayatlarını kolaylaştırıcı, onlara yardımcı unsurlar olup, problemin çözümünde müracaat edilen kaynak ve ibadet/zikir tarzı olarak görülür.

Ummân mesnevisinde, kötülüklerden/olumsuzluklardan korunmak için Fâtiha Sûresi okunur.

Okudum İnnâ fetahenâ sûresin

Kim Çalab def ide bizden kazâsın

İhlâs Sûresi¹², Ummân'da da geçer ve Sanduk Tanrı bu âyeti kendisi ile irtibatlandırır.

Okuduğum Kulhüvallahü ehad

Hem dahı dirsın ki Allahu's-samed

Lem yelid ve'lem-yüled sıfatı benem

Yimek içmek yok zâif olmazam

İnsan veya Dehr Sûresi'nin ilk âyeti de Muhammed Hanefî'de geçmektedir.

Kuyu dibinde Muhammed Hanefî

Hel atâ sûresini okurdı

Bunların dışında İslam orduları veya gaziler zor durumda kaldıkları zaman İsm-i âzam duası okurlar ve bu sayede zorlukları aşarlar. Zaman zaman da sihir bozar, kerafet gösterirler.¹³

Kuyu içi şöyle tolar zulumât

Ali okur ism-i 'azam kelimât

Çıkar kuyudan taşra şerrâr

Şöyle kim kimse kılmaz taşra karar

¹² İhlâs Sûresi, Meali; "De ki; O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun bir dengi yoktur."

¹³ İsm-i Azam Duası için bakz. Bekir Topaloğlu, *İsm-i Azam*, İA C:23, İstanbul 1979, s.75-76

Diğer Dinlere Ait Motifler

Mesnevilerde, İslâmiyet'in ve İslamiyet adına mücadele edilen din küffâr /kâfir dînidir. Kâfir ve küffâr ibarelerinden başka ateş-perst, Sihir Dini veya Sanduk Tanrı/Dini geçmektedir.

Ateş-perestlik dini, Ummân'da'da geçmektedir ve bu dine mensup olanlar şöyle ifade edilir;

Ol kâfirler at yirine fil biner
Gice gündüz kamusu oda tapar
Cumhûr ile ikisi kardaş durur
Gice gündüz işleri savaş durur

Put-perestliğe ait bilginin geçtiği Mukaffa'da 'da, puta tapınmaya gidenler, ilâhî bir sesin gelmesi sonucunda Müslüman olurlar ve bunu Hz. Muhammed'e anlatırlar.

Bir putumuz var idi bizim ulu
Kızıl altundan be-gâyet sevgülü
Gice gündüz tapar idük ana biz
Dinle bir gün ne olur bize iy 'aziz

Sanduk Tanrı'dan dolayı Sanduk Dini diye adlandırılabilen olan inanış biçimi, put-perestliği çağrıştırdığından bunun üzerinde durmayacağız. Ancak, Ummân'da sihir esasına dayalı bir inançtan söz edilmektedir ki, bu da inanma biçimi olmaktan ziyade sihirle ilgili bir kurgu olarak mesneviye girmiştir.

Vardı Cumhûr secde kıldı Sanduga
Zârı kılur yalvarur ol Sanduga
...
İsm-i Âzam okudı anda Alî
Bâtıl oldu sihr imiş Sanduk hâli

B. Menkıbevî- Efsanevî Motifler

Mucize

Mucize , peygamberlerin, iddiayı kabul etmeyenlere karşı elinde bulunan ve eşyanın alışılmış düzeninden zayıflatan öyle bir şeydir ki, peygamberlerden başka kimse-lerin bir benzerini yapmalarını imkânsız kılan bir mahiyet taşırlar. Mucize Peygamberlerin sıdkını göstermek hususunda, Allah'ın şahadetidir (Wensinck, 1979/8, s. 4-445; Debbağoglu-Kara, 1979, s. 406-407). Bu anlamıyla yerleşen mucize, mesnevi-lerde gerektiği anlarda meydana gelir. İslamiyet'in kabulü ve Hz. Muhammed'in pey-

gamber olduğunu ispatı, Müslüman olmayanların iknası için mucizelerin gösterilmesi istendiği zaman veya buna gerek duyulduğu zaman gerçekleşir. Mukaffa 'da, Mukaffa Kızı, Hz. Muhammed'den İslamiyet'in hak dini olduğunu ve kendisinin peygamber olduğunu kabul etmesi için mucize göstermesini istediği zaman mucize gerçekleşir.

Kız didi kim ger diler sen beni
Kim kabul idem bu İslâm dinini
Ger hakısan bana göster mu'cizât
Ta kim hall ola gönülde müşkilât
Pes Resûlu'l-lah didi Hâlid seni
Yıkduğı dem çünkü gördim sen anı
Gönlin içinde didüñdi sen hemân
N'ola alsa beni iş bu pehlivân
Kız tebessüm eyleyüp saldı başın
Ki ta'accüb kıldı bu mu'ciz işin

Mukaffa'da geçen;

Bögürüb bir deve geldi gördiler
Girü duruban ana yol virdiler
Virdi başıyla Resûl'e hoş selâm
İki gözünün yaşı akar tamam
Ki çıkarur dilini ol yalvarur
Gâh sürer yüzünü toprağa urur
Çökdi Resûl önine başın kakar
Cümle ashâb dirilüp ana bakar

beyitleri ile deve mucizesi anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'in gösterdiği mucizelerden biri dağın yarılması, biri de uzun yolların kısılmasıdır. Dağın yarılması Mukaffa'da;

Pes işâret eyledi tağa Resûl
Kudretiyle yarılup tağ oldu yol
Geçdi andan cümle ashâb-ı güzîn
Ali'ye bakdı İmâmü'l-murselîn

mısraları ile anlatılırken, Ummân'da'da tayy-i mekân, tayy-i zaman mucizesi ger-

çekleşir. Hz. Muhammed'in isteği ile Abdullah, gözünü açıp kapayınca ailesini görür. Bir mucize örneği olarak sergilenen bu ifade, Türk masallarında yaygın olarak geçen bir motiftir.

Abdullah amîn diyüp saldı yüzün
 İyâli katında gördi köndüzün
 Bilesinde gördi mâl u gencini
 Çalap zâyî eylemedi rencini
 Bile getürdi cümle tavar u malını
 Ehline arz eyledi heb hâlini
 Çün işitdi ehli hep anladılar
 Fikr idüben bu sözi tanladılar

Keramet

Velilerin izhar ettikleri olağanüstü olaylar olarak tarif edilen keramet insanoğlunun Tanrı'ya yakınlığına bağlı gücüdür. Müslüman velilerin izhar ettikleri keramet, Müslüman olmayanlarda da görülür ki, buna istihraç denir. Ancak istihraç çoğu kez, sihir olarak kabul edilir. Keramet, Eski Türk inançları, İslami inançlar, Kitab-ı Mukaddes ile destan, efsane, menakıbnameler ve masal gibi anlatım türlerinden mesnevilere geçmiş olmalıdır. Arap dilinden tercüme/adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu mesnevilerde en az ihtimal, burada görülen keramet motiflerinin Eski Türk inançlarından kaynaklanmış olabileceğidir.

Hz. İsa'nın Mesihlik sıfatı, Ummân'da da Hz. Ali'nin kerameti olarak işlenmektedir. Bu yönü ile Hz. Ali'ye velilik isnat edilmektedir.

Gitdi bizüm çerimüz anı kova
 Ben ayagım sındı düşdüm kuyuya
 Ali anun ayağın sığadı okur
 İsm-i 'azâm duasını okudur
 Yûsuf'un çünki onıldı ayağı
 Yine turdı hem sağ oldı bayağı

Hz. Ali, Ummân'da kalkanın üstüne binerek havada uçarak keramet göstermektedir.

Canbâz oldu oynadı cân üstüne
 Ali ol dem bindi kalkan üstüne
 Yidi heykel boynına takdı Ali
 Zülfikar'ı beline sokdı Ali

Hız. Fatıma, çok uzaklara sesini duyurabilmekte, Hız. Muhammed'in kendisine hediye ettiği örtüyü başına örterek çok uzaklarda olanları görebilmektedir. Ummân'da bu keramet motifi şu şekilde yer alır:

İnleyüb gark oldu gözyaşına
 Mustafâ desdârın örttdi yüzine
 Ol desdârın kerâmeti ol durur
 Medine'den Fatıma bakar Ummân'ı görür
 Gördi Ummân şehrinde kim anları
 Bildi zindânda yatur oğlanları
 ...
 Yıl buların avâzın Medine'ye
 İrişdirdi Medine'de Fatıma'ya

Muhammed Hanefi'de Hız. Ali, Muhammed'i rüyasında görür ki, bu Hız. Ali'nin rüya görmesi ile ilgili bir keramet motifi, Hız. Muhammed'in de Hız. Ali'nin rüyasına girmesi ile ilgili bir mucize motifi olarak kabul edilebilir.

Ravza-i şerife kaçmışdı Alî
 Düşde gördi Mustafâ'yı ol velî
 Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
 Geldi Alî'nün gözin yaşın siler

Aynı mesnevîde, Muhammed Hanefi'nin zor durumda kalması üzerine Hız. Ali rüyasında yine Hız. Muhammed'i görür ve bunun üzerine Muhammed Hanefi'nin yardımına gider.

İçdi anı vücûdı buldı safâ
 İşit imdi ol Muhammed Mustafâ
 Alî'nün düşine girdi söyledi
 Oğlanın hâlini ma'lum eyledi
 Ya Alî dur tiz yitiş ogluna
 Yohsa nâgâh acı düşer cânuna

Şekil Değiştirme

Sahip olduğu şekilden başka bir şekle veya başka bir varlık haline dönüşme, Türk edebiyatında, özellikle menkıbelerde sık görülen bir motiftir (Ocak, 1992, s. 71-92). Müşahhas veya mücerret bir varlığın, sihir veya keramet yoluyla şekil değiştirmesi Um-

mân'da görülmektedir. İblis'in Hz. Ali'yi kandırarak çağırması buna örnek teşkil eder.

Bir kişi yine denizden geldi dir
Ali'yi bizden ayırdı aldı dir

...

Baka görde denize girmiş ey yâr
Kuru yir gibi segürdür ba-süvâr

Muhammed Hanefi'de Şeytan'ın geyik şeklinde görülmesi ve Muhammed Hanefi'yi tuzağa düşürmek için Tâbut'un memleketine götürmesi de şekil değiştirmeye örnek teşkil eder.

Zinhâr ogul ol koruya varmagıl
Varuban başun terkin urmagıl
Ol geyik kim gördüğün iblis ayân
Ana uymagıl getürmesün sana ziyân

Hûri

Her türlü aksilik ve kötülükten arındırılmış, Tanrı tarafından Cennet'te görevlendirilmiş dişi melek olarak inanılan huri, sadece bir benzetme olarak kullanılır. Muhammed Hanefi'de Tabut'un kızı tasvir edilirken bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Mukaffa'da da bir güzellik tasvir edilirken huriye benzetme söz konusudur. Buradan, mesnevinin yazıldığı dönemdeki hurinin vasıflarının anlaşılması gerekir.

Ummân mesnevisinde vezin gereği hûr kullanımı tercih edilmiş ve Tanrı'nın kulları olan ins, cin melekler arasında sayılmıştır.

Şeytân

İslamiyet'e göre Şeytan, meleklerin cin kabilesine mensuptur. Bazı İslam âlimleri Şeytan'ı cinlerin babası olarak kabul ederler. Bakara Sûresi'nin 34. âyetine göre; Tanrı'ya secde etmediğinden dolayı cezalandırılan Şeytan, insanları doğruluktan saptırmak, onları aldatmak için değişik görünümlere bürünür, çeşitli yollarla kendini hissettirir.¹⁴

Ummân'da Hz. Ali'nin maşrıka gitmesini, böylece Ummânlı kâfirlerin Müslümanları yenmesini sağlar. Bir ses olarak kendini hissettiren Şeytan, olup biteni anlatır.

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. İmam Şiblî; Cinler ve Esrarı (Çev: Muhammed Ferşad), İstanbul 1992, s.311-315

Nagâh İblis havadan çağırur
 Ali bunda yok diyuben kaygınur
 Ali'yi maşrıka saldum ben didi
 Anı anda koyuban geldim didi

Muhammed Hanefî'de ise geyik şeklinde görünür ve Muhammed Hanefî'yi Tabur'un tuzağına düşürür. Hz. Ali bunun Şeytan olduğunu anlar.

Cin

Hakkında çeşitli anlatmalar oluşturulan cin, bütün inanç ve dinlerde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. İnsanlığın ilk dönemlerinde itibaren varlıkları kabul edilen cinler, bazı toplumlar da ilahlık derecesine yükseltip kutsal sayılmışlar, bazen büyü ile ilgili bir mefhum, bazen aracı veya koruyucu ruh/ie olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çeşitli şekillerde görünen cinler Müslüman ve kâfir cinler diye iki grupta kabul edilmektedir.

Ummân mesnevisinde geçen cinler iyi/Müslüman cinlerdir. Birisinin adı Yûsuf, birisinin de Abdân'dır. Her ikisi de Hz. Ali ve Müslümanlara yardım ederler. Abdân cinlerin melikidir.

Cinnilerün mâliki Abidân durur
 Aru dinli kendü Müslümân durur

Cinnilerin Müslüman olduğunu Cinni Yûsuf, Hz. Ali'ye şöyle ifade eder;

Gördi bir kişi yanında iniler
 Alî ana ne kişisin dir sorusar
 Virdi cevâb Alî'ye dir cinniyim
 Ya Alî adum Yûsuf sünniyim

Hz. Ali'ye sürekli yardım eden Cinnî Yûsuf, uçuş yeteneği ve konuşması ile olağanüstü özellikler gösterir. Hikâyenin sonunda Cumhûr'a verilen Ummân şehrinin mâliki olur, Abdân'a ise Ayne'l-Katar bağışlanır.

İfrit

İfrit , kötülüğün, olumsuzluğun sembolü olarak görülür. Muhayyel bir varlık olan ifrit/ler, karanlıklarda yaşar, bazen Kaf dağının ardında, bazen denizlerde bulunurlar. Bu yapı ile eski Türk inancındaki Erlik veya Erlik'in ahfadına benzetilebilir. Şeytan'ın Hz. Ali ile savaşmasında yardımcı olarak Kaf Dağı'ndaki ifritler çağırılır.

Dev

Dev, Türk destan, efsane, masal ve menkıbelerinde yarı insan, yarı hayvan, ya da olağanüstü büyüklük ve çirkinlikte insan, kimi zaman ise biçimi belli olmayan; ancak

çoğu kez kötü olan muhayyel varlık olarak anlaşılmaktadır. Bahaeddin Ögel tarafından “insana benzemeyen acaib mahlûklar” (Ögel 1971, s. 311), Melikof tarafından “Şekilsiz Tanrılar” (Yüce 1987, s. 211) olarak adlandırılan dev, çoğu zaman benzer davranışlar sergileyen, zeki olmayan, kaba güç sahibi varlıklardır.¹⁵ Ummân mesnevisinde, Süleyman Peygamber’in hizmetçiliğini yapan İstihrac adlı dev, elindeki kitaptan öğrendikleri ile büyü yapar ve öğretir.

Dev, Siccin kuyusunda yaşayıp, aldığı rehineleri orada saklar. Kuyu sadece devin barınağı değil, ifritlerin ve bütün kötülüklerin bulunduğu yerdir.

Şeytan, Hz. Ali ve Müslümanlara karşı savaşmak için Kaf Dağı’nın ardından devlerin de içinde bulunduğu bir ordu oluşturmaktadır. Mukaffa’da, Müslümanlara eziyet eden Mukaffa, deve benzetilir.

Büyü

Tabiatüstü bazı araçlar ile tabiat üzerinde yapıldığı iddia olunan gizli eylemler olarak tanımlanan büyü/sihir başlangıçta din ile iç içe olan toplumsal hadisenin iki şeklidir. İnsanlığın tekâmülü ve semavî dinlerin gelişi ile büyü, dinden ayrılmış, din tarafından yasaklanmıştır. Mesnevilerin temel ideolojisini teşkil eden İslamiyet ise büyüyü tamamen yasaklamıştır (Çetin, 2025, s. 365-367).¹⁶

Büyü motifi mesnevilerden sadece Ummân’da geniş yer tutmaktadır. Menşei Hz. Süleyman’a bağlanan büyü, İstihrac adlı kötü huylu bir dev tarafından uygulanır.

İstihrac adlı dev, Ummân halkının tapacağı bir tanrı yaratacak kadar güçlüdür. Bu büyüyü yapmada maksat, İslamiyet’in yayılmasını engellemektir. İstihrac Div’in yarattığı tanrı, Tanrı’nın sıfatlarından bazılarını kendi üzerine alarak alternatif bir din kurar. O, Abdullah’a hitaben kendi dinini şöyle anlatır;

İstihrac Div, Sanduk Tanrı’nın hitabı ile Hz. Muhammed’e Abdullah vasıtasıyla haber göndedir, onu tehdit eder.

Büyü ürünü olan Sanduk Tanrı’nın makamı bir kaba ağaçtır. Türeyiş Destanı’ndan itibaren Türk insanının ağaç ve ağaç çevresinde oluşturduğu inanç ve inanmalar yaygındır. Uygur Türeyiş Destanı’nda Oğuz’un hanımlarından birinin ağaç kovuğunda bulunması ile başka destan ve efsanelerde, hikâye ve masallarda geçen ağaç motifi; bununla ilgili inanmalardan dolayı kutsallık arz etmektedir (Ögel, 1971, s. 88-106). Kaba

¹⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar, H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, S:1, s.21; Ayşe Yücel, Masallarda Dev Tipi ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri, MF, S:39 (Güz 1998), s.38-45; Nuri Taner, Masal Mitlerine Göre Devlerin Anatomiği Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri, II. Karacaoğlan Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana 1993, s.220-244; İsmet Çetin, Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Cennameleleri-Türkiye Sahası-, Ankara 2025, s.389-391.

¹⁶ Büyü konusunda geniş bilgi için bkz. Bronislav Malinowsky, Büyü, Bilim ve Din, (Çev. E. Gürel), İstanbul 1964; S.Veys Örnek, 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Efsun, İstanbul 1973, s.134

ağaç tabiri bir kutsallığın ifadesi olarak manzum ve mensur edebiyat ürünlerde yerini almıştır. Müslüman olmayanlarca yapılan büyü, Hz. Ali'nin İsm-i Azam duası okuması ile bozulur.

Büyü yapanlar, cinsiyeti belirtilmeyen İstihrâc Div ve cazû diye adlandırılan kadınlardır. Yapılan büyüler ya gökten gelen bir ses ile efsun yapılmak suretiyle, ya da ism-i azâm duası okunmak suretiyle bozulmaktadır.

Rüya

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren, insan hayatını kuşatan, bazen bilinmezlerin habercisi olan hal, bazen geleceğe tercüman olan bir kılavuz olan rüya, bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisi olarak tarif edilmektedir (Günay, 1986, s. 93). Türk kültür hayatında, özellikle edebiyat dünyasında sık karşılaştığımız rüya, başka milletlerde olduğu gibi, Türk kültüründe bir gelenek olarak devam etmiştir. Oğuz Destanı'nda Uluğ Türk'ün Tanrı sözüyle rüya görmesi (Ögel, 1971, s. 126), şamanlığa giriş törenlerindeki rüya, Manasçı olabilmek için Manas'ın adayın rüyasına girmesi*, âşıkların hazırlık rüyaları, rüya motifinin Türk kültür ve edebiyat hayatında yaygın olduğunu gösteren örneklerdendir.

Mesnevilerde, ya çok uzaklarda olan bir vakayı, ya kutsal bir şahsiyeti görmek suretiyle vaka akışı değişirken, rüya sonucunda din değiştirme ve kahramanların şahsiyet bulması söz konusudur. Ummân'da Anika rüyasında Hz. Muhammed'i görmek suretiyle Müslüman olur.

Mesnevilerde rüya, nasıl davranılması gereğinin belirleyicisi, strateji tespit etmede yardımcı unsur olarak da görülür.

Alî eydür ya Resûl düş görürem
Ben dahî 'Ummân şehrine varuram
Hâlid'i gördüm karanulık yiri
Sa'd'ı u Zübeyr ikisi kılur zarı

Muhammed Hanefi'de Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin rüyasına girerek Muhammed Hanefi'nin doğumunu haber vermek suretiyle bir kahraman şahsiyetinin oluşmasını sağlar.

Ravza-i şerîfe kaçmışdı Ali
Düşde gördi Mustafâ'yı ol velî
Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Ali'nün gözin yaşın siler¹⁷

¹⁷ Muhammed Hanefi; 23-26

C. Hayvan Motifleri

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türk hayat tarzının bir parçası olan at, özellikle Bozkır medeniyet tarzının yaşandığı dönemde beslenme, savaş teçhizatı, nakliye vasıtası ve sür' at aracıdır. Çevresinde çeşitli inanmalar ve pratikler teşekkül eden at, Türk destan, hikâye, masal ve diğer anlatımlarda yerini almaktadır. Alp Er Tunga'nı; "Erge at andak kim gökte ay/ gökte at nasıl bir süs ise, erkek için de at öyle bir süstür" ifadesi bir destan kahramanının düşüncelerini yansıtmaktadır. Köroğlu'nun Kır At'ı, Sarı Saltuk'un Kurban ve Semend-i Sebz'i, Battal Gazi'nin Aşkar'ı, Dede Korkut'ta geçen Keçi Başlı Geçer Aygır ve Ağ Bidevi, Gök Türk Bengü taşlarının da geçen boz adgır, azman akın, Az Yağız, Öksüz Akın gibi atlara verilen adlar, Türk kültür hayatında atın önemini ortaya koymaktadır.¹⁸

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerde at, hikâye kahramanı/ kahramanlarının en büyük yardımcısıdır. Hem savaş aracı hem de nakil vasıtası olarak kullanılmaktadır. Bir hadise istinaden ata ad vermenin önemi üzerinde durulduğunu da belirtmekte fayda var. " Bu dahi malum ola ki, Resûl-ı Ekrem S.A.V. efendimiz esblerinin her birini bir ismiyle tesmiye buyurmuşlar idi. Sünnet ve meymenetdir ki, her kimse esb besler ise bir ismiyle tesmiye ide" (Çınar, 1993, s. 30). Bu hadis, İslamiyet'te de atın önemli olduğunu vurgulamak bakımından önemlidir. Mesnevilerin kaleme alındığı dönemde, özellikle Hz. Ali'nin atına ad verilmesi konusunda Türk insanının ata karşı olan bağlılığı müessir olmuştur.

Hz. Ali'nin atının adı Döldül'dür. Döldül, Mısır hükümdarı Mukavkis tarafından 627 yılında Hz. Muhammed'e hediye edilmiştir. Çevikliği ve hızlı yürüyüşünden dolayı kirpi anlamında Döldül adı verilmiştir. Hz. Muhammed'den Hz. Ali'ye, Hz. Ali'den Hasan ve Hüseyin'e, ondan sonra da Muhammed b. Hanefi'ye intikal etmiştir (Uzun, 1994/10, s. 20-21).

Döldül, hem sözlü gelenekte, hem de yazılı edebiyat ürünlerinde efsanevi özellikleri haiz bir at olarak kabul edilmiş ve işlenmiştir. Mesnevilerde; konuşabilen, uçabilen, binicisi ile telepati yoluyla anlaşabilen olağanüstü özelliklere sahiptir. Ummân mesnevisinde;

Ali gördi çağırır Döldül'ini
Döldül öğrenmiş Arabın dilini

Aynı mesnevide Döldül'ün bir insan çevikliği ve kahramanlığı ile kâfirlere karşı savaşmakta mahir olduğu anlatılmaktadır.

¹⁸ Türk Kültüründe at hakkında bkz. Faruk Sümer, Türklerde At ve Atçılık, Ankara 1983; Şükrü Elçin, Türklerle Atın Armağan Olması, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara 1977, s.56-62; İsmet Çetin, Gök-Türk Kitabelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar, TFA 1986/1, Ankara 1986, s.123-141; A. Abbas Çınar, Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnâmede At Kültürü, Ankara 1993, Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, s.132-133; Orhan Şaik Gökyay, age, vd.

Na'ra urub haykırur Alî kati
 Avâzını işidür Düldül atı
 Kâfirlerin arasında kişnedi
 Sıçrayuban kışlarını taşıladı
 Kime tokundiysa atdan ayırur
 Zengilerün üstlerinden yügürür

Düldül, Hz. Ali'nin İfrit tarafından kandırılıp götürülmesi üzerine diğer sahabetlerle ağlamaktadır.

Alî için ağladılar key katı
 Gözlerinden yaş döker Düldül atı

Mesnevilerde özelliklerinden bahsedilmemekle birlikte Hz. Muhammed'in Ukab adlı atının adı da geçmektedir.

Arslan

Arslan, deyim ve benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Kahramanların gücünü anlatmak için zaman zam arslan motifine işaret edilmektedir. Benzetme unsuru olarak da Hz. Ali için kullanılmaktadır.

Kahramanların rakipleri de arslanlar ile hemhal olan güçlü insanlardır. Kahramanların arslan ile birlikte gösterilmeleri, kahramanların düşmanlarının güçlü olduğuna ve bunların Müslüman olacaklarına işaret etmektedir.

Binit olan at ve yiğitlik, kahramanlık ve gücün sembolü olarak arslan dışında başka hayvan adları da geçmektedir. Yüklet olarak katır, deve, savaş teçhizatı olarak da fil; yiyecek olarak kurbağa, yılan, çıyan, istiridce cenknamelerde adları geçen hayvanlardan olup bunların vakaları yönlendirici fonksiyonları bulunmaz.

D. Savaş ve Savaş Techizatı

İslamiyet'in kabulünün erken dönemi ve yeni vatan edinme çabaları, mesnevilerin kaleme alındığı dönemin gereği olarak Tursun Fakih'in mesnevilerinde savaş motifi ilk sıradadır. Konusu kahramanlık üzerine bina edilen mesnevilerde, mutlak konu savaş olacaktır. Türk destan geleneğinin devamı olarak kabul edilmesi gereken dinî-kahramanlık konulu mesneviler ile orta dönem Türk destanları (Battal-Nâme, Saltuk-Nâme, Danişmend-Nâme, Eba Müslim kitabı gibi destanlar), İslamiyet'ten önceki dönem Türk destan geleneği ile ya aynılık, ya da benzerlik göstermektedir.

Mesnevilerde, din adına yapılan savaşlarda mutlaka İslam'a davet esas söz konusudur. Davet kabul edilmediği, ya da Müslümanlar bir saldırıya maruz kaldıkları zaman savaş kaçınılmaz olur.

Tarafların toplu olarak savaşmalarından önce, önde gelen kahramanlar teke tek savaşırlar. Er dilemek olarak adlandırılabilen bu savaş tarzı, Dede Korkut'ta Kazan Bey ile Dölek Evren'in, Banu Çiçek ile Beyrek'in vuruşmaları, Melik Danişmend ile Artihu'nun karşı karşıya gelmeleri, Sarı Saltuk ile Elyon-ı Rum'un teke tek mücadeleleri; Oğuz'un gergedan, Manas'ın Er Kökçek ile mücadele ve güreşlerinin devamı olarak görülmelidir. Er dilemek olarak adlandırılabilen teke tek mücadele, mesnevilerde toplu savaşın başlamasından önce görülür.

Mesnevilerde, savaş oyunları teferruatlı olarak anlatılmaz. Ancak, Hz. Ali başta olmak üzere adları günümüze kadar gelen tarihî İslam kahramanlarının savaşmaları ve savaş oyunları, savaşlarda gösterdikleri başarılar anlatılır. Muhammed Hanefi'nin Tâbut'un pehlivanlarından birinin kafasını kesip meydana asması, onun kahraman şahsiyetinin oluşması bakımından bir hazırlık döneminin işaretidir. Zira Boğaç'ın ad almak, kahraman şahsiyetine ulaşmak için Boğa ile güreşi, Muhammed Hanefi'nin baş kesmesi ile aynı anlamdadır.

Düşman başını kesmek, kahramanlık ifadelerinden biridir ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin iltifatlarına mazhar olunur.

Savaş sonrası, düşman kalesi/şehri alınır, ahali Müslüman olur, Müslüman olmayanlar öldürülür ve savaş ganimeti ile hikâyenin başladığı merkeze dönülür. Fethedilen beldeye bey/melik tayin edilir. Çoğu zaman fethedilen belde melikin güzel biri kızı -ki bu kız Müslümanlara yardım eder- vardır. Bu kız/kızlar da Müslüman olur ve Müslüman kahramanlardan birisi ile evlendirilir.

Bayrak-Alem-Sancak

Bahaeddin Ögel, Türk düşüncesindeki bayrak kavramını, sancak- alem ayırımına gitmeksizin; "Onlar kendi hayallerinde, bayraklarının yerin derinliklerinden, göğün sonsuzluklarına kadar uzanıp, yüceliğini; ay ile güneşe kadar ulaştığını, bayraklarının şimşek, ıldırım ve rüzgârlarla ilişki kurduklarını düşünmüşlerdi." cümlesi ile ifade ederek ona kozmolojik bir anlam yüklemektedir. Dede Korkut'ta geçen sancak ve alem kavramları da bir boy, bir topluluk işareti olarak kabul edilmektedir. Sancağın bir moral kavramı olduğunu belirten Ögel, alemin daha yukarı seviyede bir temsil aracı olduğunu ifade eder (Ögel, 198, s. 118, 126, 209). Dede Korkut'ta Türk işaret unsuru olarak görülen alem ve sancak, Saltuk-Nâme, Battal-Nâme ve Dânişmend-Nâme'de İslamî kimliği işareti olarak görülmektedir (Yüce, 1987, s. 297-300).

Mesnevilerde, Hz. Muhammed tarafından Müslüman askerler içinde kahramanlıkları ile temayüz etmiş kişilere verilen ve komuta mevkiin de ifadesi olan sancak/alem, yine kahramanların gösterdiği yararlılıklara ve onların mevkilerine göre belirlenen renklerdedir (Çetin, 2025, s. 397-398).

Müslüman askerler ile savaşacak kâfir askerleri de kendilerini ifade için alem taşır ve güçlü olmalıydılar. Zira Müslüman kahramanların karşısındaki güçler, kahraman-

lıklarına yaraşır bir güç noktasında olmalılar. Askerlerin debdebesi onun güç gösterisinin ifadesidir. Sancak/alem/ bayrak ise bu gücün işareti olarak mesnevilerde yerini almaktadır.

Mesnevilerde hikaye edilen vakaların merkezinde Hz. Muhammed bulunmadığı zaman, Onun yerini Hz. Ali almakta ve sancağı/alemi kendisi vermektedir.

Kılıç

Adıyla bahsi geçen kılıç, sadece Hz. Ali'nin Zülfikar adlı kılıcıdır. Şekli ve menşei hakkında çeşitli rivayetler bulunan Zülfikar, Bedr veya Uhud savaşlarından birinde ganimet olarak alınmıştır (Kaan, 1961, s. 12-13). İnanişâ göre, Hz. Muhammed'e Risâlet verildiği zaman Zülfikar da verilmiş, Hz. Muhammed'den de Hz. Ali'ye İntikal etmiştir. Hz. Muhammed'in bir hadisinde "La Seyf illa Zülfikar ve la feta ille Ali-Zülfikar'dan başka kılıç, Ali'den başka yiğit yoktur" şeklinde geçen Zülfikar, Türk kültür ve edebiyatında çok işlenen, çevresinde birçok anlatmaların teşekkül ettiği kılıçtır.

Bazı efsanevî-büyüsel özellikler taşıyan eski Türk kılıcı ve bu kılıç etrafında teşekkül eden inançlar, Türklere komşu milletlerin kültürlerine de girmiştir. İlahî kudrete sahip kılıç inancı, Hunlardan (Atilla'nın Mesih'in kılıcını bulduğuna dair bir efsane) Osmanlılara kadar yaşamış ve bu inancın tezahürü Zülfikar olarak gelmiştir.

Türkistan sahasında İslamiyet'in yayılmasında büyük fonksiyonu olduğuna inanılan Zülfikar (İnan, 1991, s. 485), iki ucu çatal olup aslında dayanıklı olmayan, daha çok törenlerde kullanılan bir kılıçtır. Türk insanının kılıç ile ilgili inançlarından olsa gerek, Zülfikar'a birçok olağanüstü özellikler yüklenmiştir. Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye armağan edildiğine inanılan Zülfikar, Türk toplumunda şed/kılıç kuşanma geleneğinin teşekkülü ve devamını da sağlamıştır. Dolayısıyla İslamiyet'ten önceki dönemde hayatın bir parçası olan kılıç, çeşitli fonksiyonları itibarı ile İslamiyet'ten sonraki dönemde de varlığını sürdürmüş, çevresinde çeşitli inanmalar ve anlatmalar teşekkülü ederek bir kılıç kültü oluşmuştur (Ögel, 1948, s. 431-460).

Mesnevilerde, hikâye akışı içinde Zülfikar, Hz. Ali için bir savaş aracı olmaktan çok, onun bir parçasıdır. Bütün hareketlerinde Zülfikar vardır. Onun gücü, keskinliği akıllara durgunluk verir. Hz. Ali, Düldül ve Zülfikar birbirinden ayrılmayan üçlüdür.

Savaş oyunlarından biri iyi kılıç kullanmaktır. Mesnevilerde, Müslüman askerler iyi kılıç kullanırlar. Ancak Hz. Ali'nin çocukları bunların en iyilerindendir. Bunun sebebi Hz. Ali neslini saygı duyulması ve Hz. Ali'nin çocuklarında temsil edilmesidir. Muhammed Hanefi bu bakımdan kılıç kullanmada mahir gösterilir.

Kılıcın dışında; mesnevilerde, sünü, süngü, nize gibi adlarla anılan süngü, savaş araçlarından biridir. Hakkında teferruatlı bilgi verilmeyen süngü, ok, yay, zırh, kalkan sıradan bir savaş teçhizatlarıdır. Bazı savaş âletleri zaman zaman düşmanın gücünü göstermek için kullanılır.

E. Engel/İmtihan

Mesnevilerde, vakanın akışını sağlamak için sık sık merak unsuru ön plana çıkarılır. Merak unsuru, bazen beklenmedik bir vakanın yaşanması, bazen kahramandan beklenmedik sürpriz davranışın görülmesi şeklinde olabilir. Ummân mesnevisinde, Hz. Ali ve Müslüman askerlerin, düşmanları karşısında galip gelmesi beklenirken tersi bir vaka yaşanır ve Hz. Ali'yi Şeytan'ın engellemesi ile geçici bir yenilgi yaşanır.

Hz. Ali, Abdullah, Hasan ve Hüseyin, Maltamas Adası'nda Sencigil'in askerleri ile savaşırken, denizden çıkan Şeytan önce yardım eder, sonra da Hz. Ali'yi oradan uzaklaştırır.

Muhammed Hanefi'de, Muhammed Hanefi'nin kahramanlığının tescili için bir imtihana tabii tutulur. Geyik ardından giden Muhammed Hanefi'nin Tâbut'un askerleri ile savaşması ve galip gelmesi, onun imtihan edilmesidir. Geyik motifi, Türk edebiyatında, özellikle Tasavvufî Türk edebiyatında şahsiyet bulmada önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın menkıbevi hayatında, geyik avına çıkan Alaeddin Gaybî'nin bir geyiği vurması ve geyiğin Abdal Musa olarak ortaya çıkması, daha sonra Alaeddin Gaybî'nin Kaygusuz Abdal şahsiyetini kazanması önemli bir örnektir (Güzel, 1981, s. 30-33). Muhammed Hanefi de, geyiğin peşinden giderek savaşır ve imtihanı başarılar kahraman kimliğini kazanmayı hak eder.

F. Don/Kıyafet/Kimlik Değiştirme

Don/Kıyafet değiştirme motifi sadece Ummân'da görülmektedir. Burada, savaş hilesi olarak görülen kıyafet değiştirme, düşman kuvvetlerini aldatmaya yöneliktir. Ummân mesnevisinde, Şeytan tarafından kandırılıp götürülen Hz. Ali yerine, Gemici Hacı Beşir ve Hasan, Hz. Ali kıyafetine girerek savaşır.

Aynı mesnevde, Şeytan da kıyafet değiştirmek suretiyle Hz. Ali'yi kandırır ve savaşın geçici bir süre kâfir lehine dönmesini sağlar.

G. Din Değiştirme

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerin ideolojisi, İslamiyet'in yayılması üzerine kurulduğundan, temel motiflerden birisi, Müslümanların mücadele ettiği kâfirlerin Müslüman olmalarını sağlamaktır. Mesnevilerde hikâye edilen vakaların başlama sebebi ne olursa olsun, amaç Müslüman olmayanların din değiştirmelerini sağlamaktır. Din değiştirme, kimi zaman rüya yoluyla, kimi zaman bir mucizeye şahit olma, kimi zaman kılıç zoruyla, kimi zaman da telkin yoluyla olmaktadır.

Mucize gösterme, mucizeye şahit olma yoluyla Müslüman olma Mukaffa mesnevisinde görülmektedir. Mukaffa'da puta tapınıldığı zaman duyulan ilahî bir ses ile din değiştirilir, Müslüman olunur.

Ummân mesnevisinde, Sanduk Tanrı'nın sihrinin bozulmasına şahit olan Cum-

hûr İslamiyet'i seçer, Anika gördüğü bir rüya sonucu Müslüman olur.

Muhammed Hanefi'de ise Tâbut'un kızı Muhammed Hanefi'nin yüzünü gördükten sonra âşık olur ve din değiştirip Müslüman olur.

H. Formilistik Sayılar

Türk destan, masal, efsane ve başka anlatım türlerinde sık kullanılan sayılardan birisi üçtür. Mitik kökleri olan üç sayısı, Türk mit, destan, hikâye, efsane, vb. anlatım türlerinde çok kullanılan sayılardan biridir. Saha Türkleri'nden derlenen bir efsanede, Ayıg-Toyon'un yeryüzüne gönderdiği üç şamana üç ağaç armağan etmesi ve üç ağacın kutlu kılınması (Ögel, 1948, s. 94); Uygur Türklerinin Türeyiş efsanesinde Böğü Han'a Tanrı'nın gönderdiği bütün dilleri bilen üç karganın armağan edilmesi (Ögel, 1948, s. 75); Oğuz Destanı'nda Oğuz'un altın yayı üç büyük oğluna ve üç altın oku üç küçük oğluna vermesi (Ögel, 1948, s. 203); masallarda üç gün üç gece yol alınması, üç çocuğun olması, üç yol ağzı, vb. motifler eski inanç sisteminden bazı unsurların edebiyat metinlerinde işlenmesine örnek teşkil etmektedir.

Mesnevilerde geçen üç gün üç gece, üç yıllık haraç gibi ifadeler, yukarıda bahsini ettiğimiz üç sayısı ile ilgilidir.

Üç sayısından başka 7 (yedi) sayısı, Batı Türk grubu ile Mezopotamya'da bulunan, buradan diğer Türk gruplarına geçen sayıdır. Yaratılış destanlarında Erlik'in yedi kat yerin altına gönderilmesi, Battal-Nâme'de düğünün yedi gün yedi gece sürmesi bunlara örnek teşkil eder. Yedi, yedi yüz, yedi bin ifadeleri, mesnevilerde görülen yedi sayısı ile ilgili ifadelerdir.

Kırk sayısı, masal, hikâye, destan, efsane gibi anlatıma dayalı türlerde geçen sayılardan biridir. Kaynağını alplık geleneği ve bozkır medeniyeti çevresinden alan kırk sayısı, kırk kız, kırk yiğit, kırk gün kırk gece, kırk katır-kırk satır gibi ifadelerle bu anlatım türlerinde yerini almaktadır. Mesnevilerde çeşitli münasebetlerle geçmektedir.

SONUÇ

13.-14. yüzyılda yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini idrak eden Tursun Fakih, bir Türk tarikatı kabul edilen Vefâî Şeyhi ve yine Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda hizmeti bulunan Şeyh Edebalı'nın öğrencisi, müridi, damadı ve onun yetiştirdiği bir ilim, edebiyat ve devlet adamıdır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey ile bacanaklık yoluyla akraba olan Tursun Fakih, ilmî ve dinî birikimlerini, yaşadığı dönemde topluma aktarmış, devlet idareciliğinde kullanmış bir şahsiyettir.

Türkiye sahası Türk edebiyatının kuruluş döneminde edebî eserler vücuda getiren Tursun Fakih, kendisinden sonra gelenlerin devam ettirecekleri Türk mesnevî edebiyatının da kurucuları arasında yer almıştır. Tespit ettiğimiz Mukaffa, Ummân ve Muhammed Hanefî gazavatnamelerden başka eser/ eserlerinin bulunduğunu zannettiğimiz Tursun Fakih, adı geçen üç mesnevisinde dinî-kahramanlık konularını işlemiştir.

Türkiye'nin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması aşamasında yaşayan ve eser kaleme alan Tursun Fakih, Dinî-kahramanlık konulu eserleriyle, bir yandan topluma dinî bilgiler ve kahramanlık duygularını aktarırken, bir yandan da tarih bilgisi ve şuuru vermeyi amaçlamıştır. “Yeni evrensel medeniyeti içinde Türk edebiyatı, bir yandan sözel ortamda yaratılmış eski kahramanlık/ alplık ürünlerini yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu bir çizgiye taşımaya çalışır, bir yandan da bu yeni yapı içinde ortaya çıkan veya Arap-Fars edebiyatlarından ödünçleme yapılan temaları kendi anlayış ve birikimi ile yeniden işleyip okuyucu/dinleyici karşısına çıkarır. İkinci tarz bedîi ve edebî yaratıcılık, edebiyatımızda mesnevi/roman türünde ilginç ve zengin bir destan repertuarı meydana getirir.”(Yıldırım, 1998)Tursun Fakih, bu Yeni Evrensel Türk Medeniyeti içinde, ikinci tarz edebiyat geleneğinin yaratılmasında eserleri ile katkı sağlamıştır.

Tursun Fakih eserlerinin kaynağını muhtemelen Arap – İslâm kültür vadisinden alarak telif, tercüme veya adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Ancak, tesadüfî seçim olmayan bu mesnevilerde, İslamiyet'ten önceki dönem Türk kültür hayatı ve inancına ait pek çok unsur ile İslami unsurlar bir araya getirilmiştir. Dinî motifler başta olmak üzere diğer motiflerin de tespit edildiği zaman görülmektedir ki, kesin bir iyi-kötü çatışması ve Müslüman gazi ile küffar çatışması verilmektedir. Bu konunun seçimi ise yaşanan dönem ve sosyal çevre ile ilgilidir. Zira Tursun Fakih ve çağdaşlarının verdikleri eserler, Osmanlı sınırları içinde yaşayan toplumu motive edecek, gaza ruhunun canlanmasına vesile olacak; Osmanlı Hanlığının Devlet yapısına kavuşmasını sağlayacaktır. Hal böyle olunca, Osmanlı Devleti hayatın her alanında bir cazibe merkezi olacaktır. Osmanlı Devleti ve devlet çatısı altında yaşayan tebaanın bilgili olması, bu bilginin merkezden muhite yayılması, aynı zamanda hem ilmî, hem edebî, hem de ekonomik olarak ilerlemeye vesile olacaktır. Özellikle kaleme alındığı 13.yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinden zamanımıza ulaşan bu hikâyelerin yazılı ve sözlü gelenekte yaşamış olması, bahsini ettiğimiz yeni ve evrensel Türk medeniyeti içinde Türkiye Türk edebiyatı temellerinin sağlam atıldığını göstermektedir. Aynı zamanda Tursun Fakih'in mesnevi-leri, sözel ortamdaki yazılı ortama; yazılı ortamdaki sözel ortama geçişin tipik örneğidir.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet (1985), *Kıyasü'l-Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, C:I-Kısım I, C:II (2. Basım), (Haz. Mahir İz), İstanbul.

Ahmed Yesevî (1983), *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Haz. Kemal Eraslan), Ankara.

Aksoy, Hasan (1994), "Tursun Fakih", *TDV İslam Ansiklopedisi*- C:10, İstanbul.

Altaylı, Seyfettin (2024), İzzeddin Hasanoğlu, *Türk Dünyası'nın İlk Siyeri Kitab-ı Siretü'n-Nebi*, Ankara.

Anonim (?), *Zerkum Kitabı*, Taşkent.

Anonim (1992), *Hazrat Ali Hakkında Kıssalar*, Taşkent.

Aslanoğlu, İbrahim (1984), *Pir Sultan Abdallar*, İstanbul.

Âşık Paşa-Zâde (1977), *Âşık Paşa-Zâde Târihi* (Haz. Nihal Atsız), İstanbul.

Ateş, Ahmet (1979), "Hüseyin", *İslam Ansiklopedisi* C:V-I, İstanbul 1979, s.634-640.

Banarlı, Nihat Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* C:I, İstanbul.

Barkan, Ö. Lütfi (1942), "Vakıflar ve Temlikler İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C:2, 279-386.

Bassed, R. (1983), "L'expédition du Chateau d'or et le Combat de Ali Contre le Dragon", *Gioznale della Socieata Asiatica*, (Roma, T:VII, 3-81.

Buhl, F.(1979), *Muhammed*, *İslam Ansiklopedisi*-C:8, 478-479.

Buluç, Saadettin (1963), "Tursun Fakih'in Gazavât-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963*, Ankara, s11-12.

Cebeci, Lütfullah (1989), *Kur'an-ı Kerim'e Göre Melekler*, Konya.

Çağatay, Neşet (1979), "Zübeyr", *İslam Ansiklopedisi* -C:13, İstanbul, 634-636.

Çelebioğlu, Amil (1982), *Zaifi'nin Gazavât-ı Sultân Murâd ibni Muhammed Han Adlı Mesnevisi*, *Türk Kültürü*, 225 (Ocak), 30-37.

Çelebioğlu, Amil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy.'a Kadar)*, İstanbul.

Çetin, İsmet (1986), "Gök-Türk Kitabelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar", *TFA* 1986/1, Ankara 1986, 123-141.

Çetin, İsmet (1996), "Tursun Fakı, Hayatı ve Eserleri", *G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S:3 (Ağustos), 22-24.

Çetin, İsmet (2002) *Tursun Fakih Hayatı Edebi Şahsiyeti Mesnevileri*, Ankara.

Çetin, İsmet (2008), *Tursun Fakih Gazavât-ı Muhammed Hanefi*, Söğüt.

Çetin, İsmet (2008), *Tursun Fakih Hayatı Edebi Şahsiyeti Mesnevileri*, Söğüt.

Çetin, İsmet (2008), *Tursun Fakih Gazavât-ı Mukaffa*, Söğüt.

Çetin, İsmet (2008), Tursun Fakih Gazavât-ı Ummân, Söğüt.

Çetin, İsmet (2014), “İlk Dönem Mesnevi Edebiyatı ve Tursun Fakih’in Mesnevi-leri”, Türk Kültürü Araştırmaları Yaşar Kalafat Armağanı, Ankara, 97-104.

Çetin, İsmet (2014), “Türk Halk Edebiyatında Hz. Ali”, Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali (Haz. A.Yaşar Ocak), Ankara.

Çetin, İsmet (2015), “Kuruluşa Örnek Bir Tip: Tursun Fakih”, Prof. Dr. Erman Artun Armağanı, Adana, 136-145.

Çetin, İsmet (2025), Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenkenameler-Türkiye Sahası, Ankara.

Çınar, A. Abbas (1993), Türklerde At ve Atçılık- Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnamede At Kültürü, Ankara.

Debbağoglu. Ahmet – Kara, İsmail (1979), Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali, İstanbul.

Ebu'l-Hayr-i Rumi (1987), Saltuk-Nâme C:I, (Haz. Ş.Haluk Akalın), Ankara.

Ecer, Ahmet Vehbi (1995), Osmanlı Devletinin İstiklalini İlan Eden İlk Devlet Adamı Dursun Fakih, Kayseri.

Ecer, Ahmet Vehbi (1999), “Osmanlı Devleti’nin İstiklâl Hutbesini Okuyan Devlet Adamı Dursun Fakih”, Osmanlı, (Editör: Güler Eren), Ankara, 181-189.

El-Belâzûrî (1987), Fütuh’ul- Buldân, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara.

Elçin, Şükrü (1993), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara.

Elçin, Şükrü (1995), “Kirdecî Ali’nin Kesikbaş Destanı”, Türk Dili, S: 517, (Ocak), 64-68.

Elçin, Şükrü (1997), Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara.

Ergin, Muharrem (1989), Dede Korkud Kitabı-I, Ankara.

Ertaylan, İsmail Hakkı (1946), “Yusuf-i Meddah”, TDİD, C:I, S: 2,12.

Fayda, Mustafa (1992), “Bilal-i Habeşî”, TDV İslam Ansiklopedisi-C:6, İstanbul, 152-153

Fayda, Mustafa (1994), “Ebu Bekr”, TDV İslam A Ansiklopedisi-C:10,İstanbul, 101-108;

Galotta, Aldo (1981), “Gazvât-ı Hayreddin Paşa”, (Çev. Salih Akdemir), TTK Bel-leten, C:XLV/2” (Ekim), 473-500.

Gel, Mehmet (2024), Fakihler yahut Fakılar: Osmanlı Kuruluşunun Sessiz, İddiasız, Unutulmuş Hizmetkârları, İstanbul.

Gordlevski, Vladimir Aleksandroviç (1988), Anadolu Selçuklu Devleti, (Çev. Azer Yaran), Ankara.

Gökyay, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdulkaki (1978), *Müminlerin Emiri Hz. Ali*, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdulkaki (1979), *On İki İmam*, İstanbul.

Güllülü, Sabahattin (1977), *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, İstanbul.

Günay, Umay (1983), "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevî Yaratıklar", *H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 21-46.

Günay, Umay (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1972), *Ali in Der Behtasch- Dichtung Namettlich Jenes Des 16.Jahrhunderts*, Wien.

Güzel, Abdurrahman (1981), *Kaygusuz Abdal*, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1999), *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1999), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara.

Huart, Clément Imbault (1944), *Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı*, (Çev. Cermal Sezgin), İstanbul.

İbnî Batuta (1977), *İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul.

İbn-i İshak (1992), *Siyer*, İstanbul.

İçli, Ahmet (2021), *Akıl ile Nefsin Güreşi Tursun Fakî'nın Hz. Muhammed ile Ebu Cehil'in Güreşmesini Anlatan Mesnevisi*, İstanbul.

İmam Şiblî (1992), *Cinler ve Esrarı* (Çev: M. Feriştad), İstanbul.

İnalcık, Halil (2010), *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak-Kuruluş*, İstanbul.

İnalcık, Halil (2002), "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, C:9-Osmanlı, (Ed.:H.C.Güzel-K Çiçek-S.Koca), Ankara, 66-88.

İnan, Abdulkadir (1991), *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara 1991.

Kaan, Ertuğrul (1961), *İslamın Arslanı Hz. Ali*, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1976), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1985), *Tip Tahlilleri-Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul.

Karahan, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr-Kıssa-ı Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, Ankara.

Kartal, Ahmet (2001), "Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri", *Bilig*, S:19 (Güz), 69-117.

Kaya, Doğa (1991), "Sivaslı Âşık Noksânî'nin Manzum Kan Kalesi Cengi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, s.146-160.

Korkmaz, Zeynep (1973), *Marzuban-Nâme*, Ankara.

Köksal, Hasan (1984), *Battal-nâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara.

- Köprülü, Fuad (1979), “Arûz”, İslam Ansiklopedisi C:I, İstanbul, 625-653.
- Köprülü, Fuad (1981), Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul.
- Köprülü, Fuad (1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara.
- Köprülü, Fuad (1986), Edebiyat Araştırmaları, Ankara.
- Köprülü, Fuad (1988), Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara.
- Köprülü, Fuad (1990), Köprülü’den Seçmeler, (Derleyen: O.F. Köprülü), İstanbul.
- Lettersen (1979), “Hâlid”, İslam Ansiklopedisi- C:V-I, İstanbul, 142-143.
- Levend, Agah Sırrı (1949), Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara.
- Levend, Agah Sırrı (1964), “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız”, TDAY Belleten 1963, Ankara, 89-115.
- Levend, Agah Sırrı (1973), Türk Edebiyatı Tarihi I, Ankara.
- Malinowsky, Bronislav (1964), Büyü, Bilim ve Din, (Çev. Ender Gürel), İstanbul.
- Mazıoğlu, Hasibe (1983), “Divan Edebiyatında Hikâye”, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfeddin, Ankara, 19-34.
- Mehmed Neşrî (1987), Kitâb-ı Cihân-Nümâ C:I, (Yay.F.Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), Ankara.
- Melikof, İrene (1994), Uyur İdik Uyardılar-Alevilik Bektaşilik Araştırmaları, (Türkçesi: Turan Alptekin), İstanbul.
- Muhammed Efendi (2019), Siretü’n-Nebî (Yay. Haz. Bayram Özfırat), İstanbul
- Necip el-Keylanî (1988), İslâmî Edebiyata Giriş, (Tercüme: Ali NAR), İstanbul.
- Ocak, A.Yaşar (1985), İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara.
- Ocak, A.Yaşar (1998), Din ve Düşünce, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C:II, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1985), Türk Folklorunda Kesikbaş, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, Ankara.
- Öcal, Safa (1998), “Dursun Fakih”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 34 (Ekim), 117-130.
- Ögel, Bahaeddin (1971), Türk Mitolojisi I, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1981), Türk Kültür Tarihine Giriş VI, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1984), “Türk Kılıcının Tekâmülü ve Menşei Hakkında”, A.Ü. DTCFD, CIV, 5 (Kasım), 431-460.

Örnek, S.Veyis (1971), 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, İstanbul.

Özbay, Hüseyin (1993), Abdulhamid Süleymanoğlu Ankara.

Özdemir, Fuat (1979), “İlk Dinî Destanlar ve Kesikbaş Destanı”, TFA, 17, 329, 123-129.

Özek, Ali vd. (Hazırlayanlar) (1993) Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Ankara.

Özkan, İsa (1989), Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlu) Destanı, Ankara.

Özkan, Mustafa (1995), Tarih İçinde Türk Dili, İstanbul.

Özön, Mustafa Nihat (1985), Türkçede Roman, İstanbul.

Öztelli, Cahit (1961), “Anadolu Türk Edebiyatında Geyik Destanı”, TFA, 7, 146 (Eylül), 2492-2494.

Öztelli, Cahit (1976), “İslam’dan Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu’da Meydana Gelen Eserler”, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Ankara, 346-347.

Rhodokanis, N. (1979), “Abbas”, İslâm Ansiklopedisi, C:I, İstanbul.

Sakallı, Bayram (1999-2000), “Osmanlı Devletinin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebali”, Türk Yurdu, 19-20, 148-149, (Aralık 1999-Ocak 2000), 50-56.

Snesarev, G.P.(1983), Choresmskie Legend kak İstocnik Po İstarii Religionzych Kultov Srednej Azii, Moscow.

Solak-Zâde Mehmed Hemdem Çelebi (1989), Solak-Zâde Târîhi, (Haz. Vahit Çubuk), Ankara.

Sümer, Faruk (19983), Türklerde At ve Atçılık, Ankara.

Şahin, Kamil, “Edebali”, TDV İslam Ansiklopedisi-C:10, İstanbul. s.393-394

Şemseddin Sami (1989), Kâmûs-ı Türkî, İstanbul.

Şeyh Muhammed Yusuf Kandehlevî (1991), Hayatü’s- Sahabe, C:I-VI, (Terc.: Sıtkı Güllü), İstanbul.

Taner, Nuri (1993), “Masal Mitlerine Göre Devlerin Anotomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri”, II. Karacaoğlu Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana.

Tekindağ, Şahabettin (1979), “Tursun Fakı”, İslam Ansiklopedisi, C:XII, İstanbul, 123.

Topaloğlu, Bekir (1979), “İsm-i Azam”, İslam Ansiklopedisi C:23, İstanbul, 75-76.

Torun, Ali (1992), Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme, Ankara.

Tulum, Mertol (1977), Tarih-i Ebu'l-Feth Tursun Bey, İstanbul 1977.

Uyanıker, Nursel (2018), “Dinî - Mensur Bir Eser: Hz. Muhammed’in Ebû Cehil İle Güreşi”, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 11, 22, 28-48.

Uzun, Mustafa (1994), “Düldül”, TDV İslam Ansiklopedisi- C:10, İstanbul, 20-21.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988), Osmanlı Tarihi-I, Ankara.

Ünver, İsmail (1986), “Mesnevi”, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), 415 -416 – 417 (Temmuz – Ağustos – Eylül) s. 430-563.

Ünver, Süheyl (1950), “Osmanlıların İlk İstiklâl Hutbesini Okuyan Dursun Fakih”, Tarih Dünyası Dergisi, 12 (1950), 495-497.

Vida, G. Levi Della (1979), “Osman” , İslam Ansiklopedisi C:9, İstanbul, .427-431.

Wensinck, A.J. (1979), “Mu’cize”, İslam Ansiklopedisi -C:8, İstanbul, s.444-445.

Yıldırım, Dursun (1998), Türk Bitiği, Ankara.

Yıldız, Hakkı Dursun(Editör) (1986), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi C: I-II, İstanbul.

Yurdaydın, Hüseyin (1962), “Gazavât-Nâmeler Ek III, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, X, s.167-174’ten ayrı basım.

Yüce, Kemal (1987), Saltuknâmede’de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar, Ankara.

Yücel, Ayşe (1998), “Masallarda Dev Tipi ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri”, Milli Folklor, 39 (Güz), 38-45.

Yver, G. (1979), “Hasan”, İslam Ansiklopedisi- C:V-I, İstanbul, .38.

MESNEVİLER

GAZÂVÂT-I HAZRET-İ ALİ KISSA-I UMMÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

Nale kıl ey bülbül sühane-i dil¹
Ki gidersin sen bu yerden şöyle bil

Gitmeden bundan silahını eyle sen
Ta ki müflis gitmeyesin şöyle sen

Bağlama gönlün bu fânî dünyaya
Çalış, gayret et eresin bâki gülşene

Akıl ayağından bu nefsin bağın gider
Gaflet uykusundan uyanasın meğer

Nefis dizginini verme Şeytan eline
Kim verir sermaye ki dev yoluna

Sen gidersin kalır iş bu rûzigâr²
Söyle bir söz kala senden yadigâr

Anlatanlar şöyle rivayet eyledi
Her birisi gördüğünü söyledi

Çün tevekkül kıldım ol Süphanıma
Bizi yoktan var eden Sultanıma

Dil açıp şerh edeyim kısa bir kelâm
Hoş gazavattan işit ya hümâm³

10 Aşk ile dinle bunu ey muteber
Hoş acayip kıssadır ey muteber

¹ sühane-i dil: Gönülden gelen söz, içtenlikle söylenen söz.

² Rûzigâr: Dünyânın içinde bulunduğu devir, zaman.

³ hümâm: Gayretli kişi, çalışkan.

Tut kulağın aç gözünü uyanık
Mustafa'ya gör ki ne der bir konuk

Böyle bildim bu haberi ey dede
Konuk olmuş bir kişi Muhammed'e

Ol konuk birkaç hikâyet eyledi
Kâfir elinden çok şikâyet eyledi

Ya Muhammed dinleyin bu hâlimi
Şerh edeyim hem dahi ahvalimi

Mustafa der söyle Abdullah sözün
Dünya içre hem ne gördü gözün

Ol konuk der dinle ya Mustafa
İsfahan'dır şehrimiz kân-ı safâ⁴

Kırk bezirgân eylemiştik ittifak
Şehrimizden çıkıp kıldık silah

Kırkımız dedik gelin ant içelim
Bahr-ı Ummân'a girip geçelim

İttifak edip develer yükledik
İsfahan'dan geçerek azm eyledik

20 O seferde iki yıl biz yürüdük
Bahr-ı Ummân'a varınca süründük

⁴ kân-ı safâ: Safa, huzur madeni; çokk mutlu eden kişi.

Bizde ne bet kaldı vallahi ne beniz
İki yıldan sonra göründü deniz

Gördük anda çok bezirgânlar durur
Gemiye girmek için hazır olur

Biz dahi kıldık tevekkül Tanrı'ya
Her birimiz anda girdik gemiye

O bezirgânlar gemiye girdiler
Gemiciler yelken açıp sürdüler

Su yüzünde yol aldık bir iki ay
Hiç kimse kılmadı tedbir-i rây⁵

Kişi malına doymaz imiş ya Resul
Ne kadar çok olsa ister imiş bol

Kırk yük altın ile girdik ummana
Çok tamah hata verirmiş insana

Ailemiz malımız terk edip
Gideriz biz Bahr-ı Ummân'a girip

Çün üçüncü ay doğunca aniden
Bir sert yel çıktı işit ol zaman

30 Bizden çok bin gemi vardı ulu
Kamusunun içi âdem dopdolu

⁵ tedbir-i rây: tedbirli olmak.

Gemi yelden yıkılmaya başladı
Ol bezirgânlar figana başladı

Kara bulut çöktü oldu tamam
Yel eser gemiye vermez aman

İki âdem birbirini göremez
Deli oldu kimse aklın deremez

Çünkü bildim nola gemi işini
Secdeye kodum ol demde başımı

Okudum innâ fetahnâ sûresin
Kim Çalap def ede bizden kazasın

Bir zamandan sonra kaldırdım başım
Ne gemi kalmış ne ol kırk yoldaşım

Çünkü gemide bu heybeti gördüm
Onlar için inleye inleye ağladım

Gitti duman gitti yel gün düşer
Tanrı emriyle gemim yeli öner ⁶

Gittim üç gün üç gece yıldız ile
Gündüzün gittim gece yıldız ile

40 Hakk'ın emriyle buldum ya Mustafa
Bir adaya çıktım ey kân-ı safâ⁷

⁶ önmek: Karşısına çıkmak, durdurmak.

⁷ kân-ı safâ: Huzur kaynağı.

Geldi aklım başıma durdum örü⁸
İki yaya geldi gördüm yügürü⁹

Onları gördüm dahi kaldım tana
Korkma diye çağırır onlar bana

Koşarak bunlar katıma geldiler
Gemiyi çekip kenara aldılar

Bunlara sordum ben ey ehl-i safâ
Bu yere ne yer derler kılman cefâ

Bunlar der budur Ummân'ın şehri
Vardır malikin otuz bin eri

Bu adanın ol görünen dağdır
Halkı cümle Müslümana yağdır¹⁰

Malikinin adı Cumhur Padişah
Taptığı Sandık'tır olunuz ağâh

Bunda böyle gidesin yirmi gün
Şehr-i Ummân'ı göresin zî-fünûn¹¹

Ol orada giderim yol araya
Beş kişi geldi bana karşılaya

50 Bunlar beni ol oradan aldılar
Doğru şahları katına geldiler

⁸ örü durmak: Ayağa kalkmak.

⁹ yügürmek: Koşmak.

¹⁰ yağ: Düşman

¹¹ zî-fünûn: İlimler sahibi, ilimlerin merkezi, çok bilgili.

Kendi özüm hazır kıldım yürüdüm
Çünkü şahlarının katına vardım

Otuz arşın boylu bir ifrit imiş
Kara yüzlü heybetli bir it imiş

Gördüm altın kürsüde oturur
Yedi yüz zengi kapısında durur

Yüzü peçeli dahi çubuk almış ele
İki yüz çavuş dahi sağa sola

Sakiler durmuş süciler¹² içilir
Karşı mutribîler¹³ durur ahenk vurur

Gördüğüm saat ona verdim selam
Karşısında durarak ya İmam

Ol ahir hâlimi dedim ona
Cumhur dedi dinini söyle bana

Tanrı'nı ne dinde edersin talep
Türk müsün Acem misin yoksa Arap

Ben dedim ki dinim İslâm dinidir
Aslım Türk Arap aslıdır

60 Taptığım Tanrı dedim ki eşi yok
Yerde gökte onun hem bendeşi¹⁴ yok

¹² süci: İçki

¹³ mutrib: Şarkıcı, sanatçı.

¹⁴ bendeş: Eş, benzer.

Hâlikî hem râzıkı âlemlerin
Kamu vuhûş¹⁵ tuyûr¹⁶ hep cinlerin

Öfkelendi ol zaman yerinden durmağa
Kılıcını aldı boynum vurmağa

Kalktı bir bey onu çün men eyledi
Bana korkma diyerek söyledi

Ki üşenme doğruyu söyle
Taptığın Tanrının nedir şerh eyle

Ben dedim bir Allah'tır bu âlemi
Hem yarattı ins ü cinni âdemi

Kamu âlem halkının rızkın veren
Zahiri bâtını kamu sırrın gören

Yemez uyumaz dahi muhtacı yok
Kâfir olan kuluna azabı çok

Kamu uçmak yaratmıştır ay ve gün
Ona ferman kamu nesne dün ü gün

Tanrı'nın sıfatları dahi öküş¹⁷
Bazısını sana malum kıldım uş

70 Cumhuriyet der bütün sözünü anladım
Ta ki vâf eylediğin hep dinledim

¹⁵ vuhûş: Vahşiler.

¹⁶ tuyûr: Uçanlar, kuşlar.

¹⁷ öküş: çok.

Gel ki benim Tanrımı sen göresin
Secde kılasın ona yalvarasın

Sağında bir ulu kapı var idi
Durdu Cumhur elim tutup yürüdü

El vurunca çünkü açıldı kapı
İçeri girdiği dem kıldı tapu¹⁸

Gördüğü dem secdeye koydu başını
Ağlayarak akıtır gözün yaşını

Avaz geldi ey kulum Cumhur diye
Kabul eyledim başını kaldır diye

Başını kaldırdı girdi içeri
Çünkü gördüm ben dahi durdum geri

Vardı Cumhur secde kılar Sandık'a
İnler yalvarır ol Sandık'a

Bir kaba ağaç gördüm çün anlayarak
Yine baktım ol ağaca dinleyerek

Göğü gümüş safrandır toprağı
Budağı altın zebercet¹⁹ yaprağı

80 Ol ağaç altında bir Sandık durur
Onun içi dolu cazılıktır

¹⁸ tapu: Saygı gösterme.

¹⁹ zebercet: Yeşil renkli değerli taş.

Der bana ey Abdullah garip kulum
Secdeye gel bana uy öp elim

Seni benim İsfahân'dan getiren
Sağ selamet malın ile yetiren

Kırk bezirgân gemiye koydum sizi
Kim göresiniz gelesiniz burada bizi

Ben dedim söyleme ey melun fuzûl²⁰
Sen bir itsin neces-i murdâr-ı usûl²¹

Öfkelendi Cumhur diledi ki dura
Kaldırdı kılıç kastı boynumu vura

Sandık der ey kulum vurma onu
Bu gariptir burada öldürme bunu

Tez iletiver bunu uçmağıma²²
Secde kıla görünce uçmağıma

Cumhur ol dem alıp elim yürüdü
Uçmağına anda bizi sürüdü

Kapıdan çün uçmağına girerim
Ol benim kırk yoldaşımı görürüm

90 Dinlerinden ol zaman dönmüş bunlar
Cazıyı görünce inanmış bunlar

²⁰ fuzûl: Boş, boşuna.

²¹ neces-i murdâr-ı usûl: en rezil, en iğrenç usûl, yol.

²² Uçmağ: Cennet.

Geldi bastı beni İslâm gayreti
Bunlar için hem ağladım ben katı

Cumhur ile andan döndük çün yine
Geldik ol Sandığa pes söyler yine

Dedi ilet bunu tamuya²³ görsün
Gelsin bana tapsın ikrar eylesin

Aldı beni pes tamuya varırım
Bir bölük Sünni Müslüman görürüm

Beni görüp cümle tekbir verdiler
Ayak üstüne kamusu durdular

Dediler ki korkma ateşinden bunun
Dinini döndürmesin cazı senin

Ateş bize her zaman ziyan eylemedi
Daima ki anarız biz Muhammed'i

Döndük oradan Sandık'a geldik hümâm²⁴
Başladı Sandık dahi söyler kelâm

Dedi Abdullah benim garip kulum
Secde eyle bana öp elim

100 Okuduğun kulhuvalahu ehad
Hem dahi dersin ki Allahu's-samed

²³ Tamu: Cehennem.

²⁴ hümâm: Gayretli, çabalayan.

Lem yelid velem yüled sıfatı benim
Yemek içmek yok zayıf olmaz tenim

Kulağım yok işitirim sözünü
Hem gözüm yoktur görürüm yüzünü

Dedi Cumhur kulum beni dinleyiniz
Bu garibe sizler iyi söyleyiniz

Salınız gide bunu ki ol vara
Haberimi ol Muhammed'e vere

Ol benim âsi kuluma söylesin
Her ne gördüyse hepsini şerh cylesin

Bizi gelip birleyip görmez ol
Rızkımı yer beni Tanrı bilmez ol

Gelmez ise göğ e bulut ağdıram
Üstene yılan çıyanlar yağdıram

Böyle diye beni Sandık çağırır
İki yanından kapılar açılır

Duman olur göğ e bulutlar ağar
Dört yanına dolu gibi taş yağar

110 Yalvarırlar yere yüzler vururlar
Buhûr yerine günnük²⁵ tüttürürler

²⁵ günnük: Sığla ağacı reçinesi.

Döndük andan çün saraya giderim
Allah adın sıdk ile yâd ederim

Yüklerimin cümlesin devşirdiler
Ol dem içinde bana tapşırdılar²⁶

Geldi simsar²⁷ malımı simsarladı
Ne kadar olduğunu ısmarladı

Metâına kıldım çünkü ben bedel
Yükümü varımı cümlemi helal

Çün ol oradan gemiye girmişim
Söz budur ki uş hizmetine ermişim

Mustafa çün dinledi konuk sözün
Durdu öptü Mustafa iki gözün

Cümle ashap orda hazır oldular
Cümlesi onu ziyaret ettiler

Resul der evvel elçi salalım
Cumhur'a İslâm'ı arz kılalım

Mustafa Sandık sözünü söyler iken
Ashap ile danışık eyler iken

120 Gökten indi Cebrail verdi selam
Elçiliğe gönder âdem ya imam

²⁶ tapşirmek: vermek, ulaştırmak.

²⁷ simsar: Alım satımda aracı, komisyoncu.

Halid'i Sad'i Zübeyr ibn Avvâm
Sad-i Vakkâs bile olsun ya İmâm

Çıktı Bilal öğle ezanın okur
Ashaplar cümlesi mescide gelir

Durdu çıktı Resul minber üstüne
Okudu bir Tanrı'ya hamd ü sena

Resul der ey yârenler biliniz
Allah'ın emrine muti olunuz

Ummân'a Halid Gazi varmak gerek
Cumhur ile iyilikle konuşmak gerek

Nâmeler vermek gerek bizden ona
İslâm'a gelerek Hakk'ı ana

Aldı Osman eline divit kalem
Yazdı nâme kâğıda fasîh-keîâm

Dedi Ummân şahı ey Cumhur Melik
Küfr ile olma ey makhûr²⁸ Melik

Tanrı'yı bir bilip getir iman
Cazılıktır Sandık'a etme güman

130 Ol Muhammed ibni Abdullah benim
Ahir zaman peygamberi bil Melik

²⁸ Makhûr: Helak olma.

Elçilerim varınca iman getir
Kim bulasın ahirette bağışlanma Melik

Ahiretin sultanı dünya beyi
Ol Muhammed'dir bugün meşhur Melik

Yazdı Osman nâmeyi düzdü tamam
Sunu verdi Mustafa'ya vesselam

Aldı Resul nâmeyi hatm eyledi
Halid'i çağırdı hem ona söyledi

Aldı Halid nâmeyi durdu gider
Evine vardı yaragını ider

Halid'i Sa'd'ı Zübeyr ibn Avvâm
Sa'd-ı Vakkâs bile ol dört pehlivan

Hak Teâlâ'ya sığınıp gittiler
Sen işit gör ki onlar ne ettiler

Gide gide bir kaleye vardılar
Destur alıp içeri girdiler

Ona Sarsar Kalesi derler idi
Malikinin adı Ânika idi

140 Vardı çavuş malike verdi haber
Dedi elçi geldi ey muteber

Mekke'den Ummân'a giderler imiş
Ulularına Halid derler imiş

Mâlik der haber edin görelim
Bunların nedir haberin soralım

Dördü dahi bey katına geldiler
Yerli yerine geçip oturdular

Hân²⁹ bıraktı yediler içtiler
Ol yârenler dönerek söz açtılar

Dedi Halid vacip olmuştur bize
Evvel işbu şehre kılâyız gaza

Bu Melik dahi imana gelmiş imiş
Tanrı birdir Resul haktır der imiş

Halid ibn Velid der gel bana
Sözüme uy iman getir sen bana

Ol bey der ben imana gelmişim
İki yıldır ki Müslüman olmuşum

Ben gece düşümde gördüm Ahmed'i
İki cihan güneşi Muhammed'i

150 Benim adımdır bilin Ânika
Âşığım Mustafa ile Sâdika

²⁹ hân: sofrâ, yemek.

Bilesince geldi gördüm Haydar'ı
Zülfikâr'ı çekti gördüm din eri

Zülfikâr'ı çekti bana ol Gazi
İman arz etti bana kendi özü

Ol zamanda ben Müslüman olmuşum
İnanıp ehl-i iman olmuşum

Sakladım kâfir dininden dinimi
Şöyle kimse bilmez idi hâlimi

Şimdi beş olduk üzülmem artık dedi
Kamusunu imana çağırın dedi

Vardılar her biri yerli yerine
Kim bunların hâli nice görüne

Yine Mâlik katına dek geldiler
Şâh buyurdu ki münadi³⁰ kıldılar

Hep saraya derilip ulu kiçi³¹
Doldu halk ile ol saray içi

Ol Halid ibni Velid açtı kelâm
Mustafa'dan Ânika'ya kıldı selam

160 Elçi sözünü kabul etmek gerek
Dedi bu dem imana gelmek gerek

³⁰ münadi: Duyurma, ilan etme.

³¹ kiçi: Küçük.

Gaziler ol dem ayağa kalktılar
Dördü dahi el kılıca vurdular

Dediler ey kavim sözüm dinleyiniz
Kamunuz cümle imana geliniz

Her kim iman getirir olsun azat
Yürüsün nereye giderse gönlü şâd

Yok diyenin başını hep keseriz
Kale burcu üstüne iletip asarız

Ol kavm çün iştirler bu sözü
Şâh önünde yere vururlar yüzü

Dediler ki padişahın kuluyuz
Devlet erkânının pes makbulüyüz

Şâh imana gelecek erkân ile
Biz dahi imana geldik can ile

Şahımız ne dinde ise biz dahi
Ol dini kıldık kabul Tanrı Hakk'ı

Cümlesi Lâ ilâhe illâllâh dedi
Hem Muhammedün Resûlullâh dedi

170 Aşk ile cümle imana geldiler
Cümlesi Sünni Müslüman oldular

Yıkıp kiliseyi mescit yaptılar
Kırıp putları Hakk'a taptılar

Gaziler ol Hâlit'e şükr ettiler
Şehir halkı evlerine gittiler

Oldu Sarsar Kalesi nûr-ı safâ³²
Kamusunun dilinde zikr-i Hüda

Her biri İslâm'ı erkân-ı salât³³
Öğrenerek ettiler Hakk'a tâ'at³⁴

Halid ibni Velid ol Gazi imam
Farz sünnet cümle öğretti tamam

Dedi imdi vakit oldu gidelim
Bir kılavuz gerek delil³⁵ edelim

Sabah vakti durdu ol Ânika şîr-i dîl³⁶
Bir kişi ki getirdi ola delil

Deniz içinde gemiyle gidelim
Doğru ol Ummân iline yetelim

Mâlik der söyle sözün göreyim
Dile benden ne dilerse vereyim

180 Gemici der otuz altın gerek
Bana hilat Melik'den hem don gerek

³² nûr-ı safâ: Huzurun, ferahlığın nuru.

³³ erkân-ı salât: Namaz erkanı.

³⁴ tâ'at: Tanı emrine uyma.

³⁵ delil: Rehber.

³⁶ şîr-i dîl: Arslan yürekli.

Yedi günde Hak diri korsa beni
Göstereyim gazilere ben Ummân'ı

Ne ki derse ol Melik ona verir
Kendi donunu arkasından giydirir

Düzdü ashaplar anda çok silah
İzzet etti hem bile gitti yayak³⁷

Geldi bunlar Bahr-ı Ummân katına
Ânika'yı dönderdiler ol zaman yine

Onu esenleyip gönderdiler
Bindiler zevrak gemiye³⁸ girdiler

Ol gemici gemide yelken açıp
Gitti gemi sanasın kuştur uçup

Halid'i Sa'd'ı hem Zübeyr ol mukîm³⁹
Yel gibi gitti sanasın ki yıldırım

Tanrı'ya bunlar tevekkül ettiler
Gece gündüz zikr ile meşgul oldular

Her birisi Hazret'e eyler niyaz
Gemide hiç terk etmediler namaz

190 Gitti gemi yedi gün yedi gece
Bir ada göründü işit ey hoca

³⁷ yayak: Yaya

³⁸ zevrâk: Kayık; zevrâk gemi: Küçük gemi.

³⁹ mukim: Dinen misafir veya seferi sayılmayan kimse.

Gemici ol dem muştuluk eyledi
Muştuluk olsun diyerek söyledi

Göründü Şehr-i Ummân Adası
Varılır kırk günde burdan gidesi

Böyle deyince kenara erdiler
Bahr-ı Ummân Adası'nı gördüler

Gemici ol dem gemiyi indirir
Zevrâka ol dem bunları bindirir

Gaziler tekbir edip gördü kara
Gemiden taşra çıktılar yere

Zevrâkı ol dem kenara bağladı
Bunlar esenleyerek beni ağladı

Dedi kırk gün deyince siz varasınız
Ta kim Ummân Şehri'ne siz eresiniz

İşiniz bite yine buraya gelin
Ben buradayım yine siz buraya gelin

Zevrâkı bir bük içinde gizlerim
Eğlenip sizi anda gözlerim

200 Böyle dedi bunlar oldular süvar
Sen işit burada Cumhur'dan haber

Şehr-i Ummân maliki ol Cumhur Şah
Eylemiş burç üstüne bir taht-gâh⁴⁰

Ayyuka çıkmış tamamen ki yüce
Bahr-ı Ummân görünür uçtan uca

Bir ulu aynaya anda nişan
Her ne gelir denizden olur ayan

Orada koymuş nöbet ile üç kişi
Denizin yüzünü gözetmektir işi

Her ne ki ol denizi geçer gelir
Ol kişilere kamu malum olur

Gördüler çıktı denizden bir gemi
Taşra çıktı gemiden üç âdemî

Şehr-i Ummân yolunu tutup gelir
Geldi bunlar Cumhur'a malum kılır

Cumhur der ana üç atlı varın
Ne kişilerdir bunları tez görün

Üç kişi seçtiler yüğrük atlılar
Ol kişiler at başını saldılar

210 On yedi gün gece gündüz gittiler
Sabahleyin gazilere yettiler

Gördüler ki bunlar üç atlı gelir
Sa'd-ı Vakkas yayan olarak yürür

Hemen oku kirişine gezledi⁴¹
Hazır olup çün bunları gözledi

Zengiler imiş bunları gördüler
Ne kişilersiniz diyerek sordular

Sa'd Vakkâs durarak sözün verir
Elçileriz diyerek bildirir

Yine sordular ne milletsiz diye
Dininiz ne dindir Tanrınız diye

Sa'd Vakkâs sözlerini dinledi
Halid'e bildirdi Halid anladı

Halid der dinimiz İslâm dini
Kâfir ile tutarız nefret ve kini

Çünkü Müslüman'dır bunları gördüler
Ellerini ol dem kılıca vurdular

Hamle kıldılar Halid'in üstüne
Dinle ki ne kıldılar Tanrı dostuna

220 Halid ol demde salavat getirir
Şol saat elini kılıca yetirir

Üçünün de Halid başın ayırır
Onların bir demde işin bitirir

Atların silahların üleştiler
Ol oradan dahi öte geçtiler

Bunlar eğlendi yine Cumhur bakar
Buyurur yine ol dem beş er çıkar

Sürdü onlar dahi yetişti tamam
Hamle kıldı beş er vesselam

Her birine bir kılıç vurdu işit
Canı Cehenneme gitti ol beş it

Onların dahi silahın aldılar
Ol oradan hem ileri geldiler

Çün bunlar dahi eğlendi gelmedi
Cumhur'un sabrı kararı kalmadı

Kırk kişi kılsın silah binsin atı
Dedi gönlüm kaygılı oldu katı

Ol kişilerin haberin bildirin
Giderin kaygımı beni güldürün

230 Bindi kırk zengi yetişti yel gibi
Bastılar ol gazileri sel gibi

Halid ve Sa'd Zübeyr ibni Avvâm
Kılıç tartıp hamle kıldılar tamam

Kırk kişi çünkü bunları gördüler
Çağırarak el kılıca vurdular

Dediler ne kişisiniz söylen bize
Gaziler der kılıç derler bize

Nara vurup her biri çağırdılar
Verdiler tekbir kâfiri kırdılar

Kırk kâfirden biri kurtuldu hemen
Kaçtı vardı Cumhur'a aman

Börkünü vurdu yere der ey Şâh
Hani kırk yedi kişi öldü tebâh⁴²

Üç Arap'tır kılıcından od yanar
Yine bizim zengiler atın biner

Her birisi öğürür arslan gibi
Hamle kılar od saçar evrân⁴³ gibi

Kakıdı Cumhur ana tarttı kılıç
Boynunu vurdu aman vermedi hiç

240 Cumhur çünkü ol kişiyi öldürür
Sayısınca yedi yüz er bindirir

⁴² Tebâh; Yıkılma, harap olma, mahvolma.

⁴³ Evrân: Ejderha.

Bunlara der savaş eylemeyiniz
Ol kişilere kötü söylemeyiniz

Tercüman ile ediniz siz hitap
Söz ile alın siz onlardan cevap

Ol Araplar eğer sizi uçtan uca kıra
Olmasın kimse onlara el vura

Onlara karşı silahınız tamam
Çözün onları illa verin selam

Bunlara şöyle vasiyet eyledi
Tez varın yetişin diyerek söyledi

Yedi yüz kâfir kamu bindi ata
Şüphesiz şah buyruğun gerek tuta

At başını saldılar yazılara
Yedi günde yettiler gazilere

Çünkü bunlar gazilere erdiler
Ne kişilersiniz diye sordular

Korkmayın bize gelin söyleşelim
Ne dilerseniz bize deyin bilelim

250 Sa'd Vakkas gördü çünkü geldiklerini
Anlayamaz kavgadan dediklerini

Dört sahabe hamle kıldılar yine
Yeşildi zengilerin yüzü böyle

Önlerine düşüp kâfir kaçır
Kılıç ile gaziler iki biçer

Biri bunlara çevirmedi yüzünü
Zira korkar kırmayı Cumhur sözünü

At başını döndürerek kaçtılar
Kurtulanı yine şehre düştüler

Çün Melik Cumhur bakıp onu görür
Sandık'a varır yüzün yere vurur

Sandık'a halin hikâyet eyledi
Ol Arap'tan pes şikâyet eyledi

Sandık der ey kulum kayırma hiç
Tez çerini topla durma hiç

Ben sana yardım edip saklayam
Atına bin çeriyle götür sen alem

Sevinerek durdu ol Cumhur Melik
Bindi ata bağlandı kılıç Melik

260 Çıkarak aldı otuz bin çerisini
Bahadır pehlivanlar hep varını

Çünkü yetti gazilere ol yakın
At saldılar üstlerine pes hemen

Gaziler de kılıç üşürdüler
Her birisi yüz kâfir düşürdüler

Gece gündüz kıldılar üç gün kıtal⁴⁴
Gazilerde kalmadı asla mecal

Zengiler üşüşüp kementler atırlar
Üçünü dahi giriftâr⁴⁵ ettiler

Çün ele girdi tutuldu gaziler
Danışmadılar bunlara hiç hayr ve şer

Sevinerek bindi Cumhur atına
Bunları getirdi Sandık katına

Halid'i Sa'd'ı Zübeyr ibni Avvâm
Sandık'a getirdi bunları tamam

Girdi Cumhur Sandık'a secde kılar
O saat Sandık içinden ün gelir

Dedi hoş geldiniz Halid kulum
Senin atan ol benim Velid kulum

270 Küçük kulum oğlun adıdır Sa'd
Gelişiniz Mekke'den değil baîd⁴⁶

⁴⁴ kıtâl: Savaş, vuruşma.

⁴⁵ giriftâr: Yakalamak, tutmak.

⁴⁶ baîd: Uzak.

Sa'd Vakkâs ol Zübeyr nev-civân
Kullarımdır biliniz kamu ayan

Gelin şimdi bana secde eyleyiniz
Sözünüz var ise andan söyleyiniz

Böyle deyince Halid çekti kılıç
Çaldı ol Sandık'ı çünkü kesmedi hiç

Sa'd Vakkâs dahi ok ile atar
Hem Zübeyr ol dem kılıç elde tutar

Tüydü Sandık havaya çıktı yüce
Kılıç ucu Sandık'a değdi hoca

Kesti onun bir yanını düşürür
Çağırır Sandık tutun der buyurur

Yine zengiler yapıştı Halid'e
Sa'd-ı Vakkâs hem Zübeyr'e ey dede

Bağladılar ellerini zengiler
İndi Sandık yerine kıldı karar

Dedi ey Cumhur kulum tut bunları
Bana asi oldular koman diri

280 Üçünün kes ellerini verin ceza
Birisini kaplan göne at denize

O saat buyurdu Cumhur bastılar
Üçünün çünkü ellerini kestiler

Halid'i kapladılar ol dem göne
Anı bir sandığa soktular yine

Onların boynuna demir vurdular
Zindan içine kuyuya indirdiler

Halid'i ol dem denize attılar
Sa'd'ı Zübeyr'i çün mecruh⁴⁷ ettiler

Bağladılar ellerin ayakların
Hak'tan başka kimse bilmez hallerin

Hak bilirdi bunların halini hemen
Gökten indi ol saat yek-i emîn⁴⁸

Cebrail Muhammed katına indi
Onların hallerin Hazrete dedi

Sa'd-ı Vakkâs katı darlıktadır
Halid gön içinde sandıktadır

Bunlara Arslan Ali varmak gerek
Gayret edip onları kurtarmak gerek

290 Cebrail gitti ol dem oldu melul
Fatıma'nın katına geldi Resul

⁴⁷ mecruh: yaralama.

⁴⁸ Yek-i emîn: Cebrail.

Geldi gördü ki Ali yatmış uyur
Resul der ey kızım tez örü tur⁴⁹

Böyle deyince Ali nara vurur
Haykırıp uykusundan uyanır

Ali der ya Resul düş görürüm
Ben dahi Ummân şehrine varırım

Halid'i gördüm karanlık yeri
Sa'd'ı Zübeyr ikisi kılar zârı

Mecrûh olmuşlar bunlar ya Mustafa
Kâfir etmiş bunlara katı cefa

Yalvarırlar bana ağlarlar katı
Şöyle gördüm uykuda bu heybeti

Resul der ya Ali işit sözüm
Cebrail geldi bildim özüm

Cebrail'den ne ki işitti Resul
Kamu Ali'ye haber verdi usul

Resul der ya Ali yârenlere
Bağla belin medet eyle onlara

300 Gazilere Ali'nin yandı özü
Mustafa'nın yaşla doldu gözü

⁴⁹ örü turmak: Ayağa kalkmak, ayaklanmak.

Çün hikâyet kamusuna oldu faş⁵⁰
Ağladı cümle yârenler açtı baş

Geldi Halid oğlu Zübeyr atası
Başın açtı Sa'd-ı Vakkâs atası

Büyük küçük er avrat ol zaman
Bunlar için kamu kıldılar figan

Şöyle inleyerek ağladılar
Kim Ali'nin yüreğini dağladılar

Ali çünkü bunların yüzünü görür
Özü yanıp ağlayıp örü durur

Beline bağladı ol zaman silahın
Sahabeler hep birlikte cümle varın

Zülfikârı kuşanıp durdu Ali
Kuluna⁵¹ dedi eyerle Döldül'ü

Ant içirim der Resul'ün başına
Hem dahi Hasan Hüseyin'in başına

Bineyim Ummân Şehrine varayım
Üç sahabe yoldaşım kurtarayım

310 Ağlamayınız gözyaşını siliniz
Hakk'a yalvarıp dualar kılınız

⁵⁰ faş etmek: Açığa çıkarmak, meydana çıkarmak.

⁵¹ kul: Köle.

Mustafa kucakladı Ali'yi ağladı
Sabredip sıdkını Hakk'a bağladı

Çün Muhammed dedi ki var Ummân'a
Onların derdini eriştir dermana

Cebrail geldi yine Muhammed'e
Hak selamın yetirdi Ahmed'e

Yalnız gitmesin Hasan Hüseyin ile
Kılavuz olsun hem Abdullah bile

Doğru Sarsar Kalesini gözleyerek
Halid'in varsın izini izleyerek

Cebrail sözünü ol Mustafa
Ali'ye bildirdi ol kân-ı safâ⁵²

Çün getirdiler önüne Düldül'ü
Kuşanıp Zülfikâr'ı bindi Ali

İki oğlu ile Abdullah bile
Kim bunlara yolda kılavuz ola

Fatıma geldi koçar oğlanların
Tanrı'ya ısmarladı ol canların

320 Yüzünü tuttu Çalap'a yalvarır
Ya İlâhî bunları geri getir der

⁵² kân-ı safâ: Mutluluk kaynağı, huzur kaynağı.

Böyle deyip Tanrı'ya sığındılar
Azmedip çünkü yola girdiler

Mustafa çıktı bunları gönderdi
Dua kıldı onlara döndü geri

O saat iki ferişte geldiler
Hak emriyle yer tımarın dizdiler

Üç gün üç gece yürüyüp gittiler
Ta ki Sarsar Kalesine yettiler

Gördüler ki bir kişi balık taşır
Gemicidir hem dahi adı Beşir

Ali der yürü varıp Ânika
Müjde ki bize karşı gele ol âşığa

Geldi yetti Ânika muştuladı
Muştuluk olsun Ali gelir dedi

Şehir ulularını kamu bile alır
İzzet edip Ali'ye karşı gelir

Çün yakına geldiler andan deriştiler
Ali'ye hizmet edip görüştüler

330 Ânika elin Ali'nin dahi öper
Kamusun esenleyip hâlin sorar

Ali der azmimiz Ummân'dır

Bizim ile sen dahi merdandır

Kılavuz koşul bize ver gemi
Tezce bizi gönder ya amu⁵³

Ânika der ey erenler arslanı
Bir iki gün görelim ahir seni

Ânika der merdane gelir
Kandırarak Ali'ye hizmet kılır

Hizmet edip Ali'ye saldı sımat⁵⁴
Verdi hilat⁵⁵ bunlara bindirdi at

Şehrin kalesini bezedi oldu şâd
Sohbetinde Ali'nin aldı murat

Bunlar ol saray içinde idi meğer
Geldi nâgâh bir çavuş verdi haber

Dedi ol gemici ki gitmiş idi
Halid ile Ummân'a yetmiş idi

Onunla idi çavuş dahi
İşte haberin geldiler sor dahi

340 Ol çavuşlar Halid ile varıcak
Ummân'a yârenleriyle girecek

⁵³ amu: Amca.

⁵⁴ sımat: İşâretler, nişanlar, alâmetler, damgalar.

⁵⁵ hilat: Kaftan, elbise.

Onları Ânika Melik salmış idi
Gaziler hâlin keşf eyle demiş idi

Bunlar varmış deniz içre Ummân'a
Onların hâlin bilip gelmiş yine

Uğramışlar ol gemici oturur
Gaziler gele diye umar durur

Bunlar der gel gidelim Sarsar'a
Ânika gönderdi bizi haber sora

Gazilerin hâlini keşf etmeye
Hâli bildik azm kıldık gitmeye

Tuttu bunları Cumhur gel gidelim
Varalım Melike haber edelim

Gemici der oturun varayım
Tuzağıma ne düşmüştür göreyim

Alalım dahi varalım gidelim
Çün gaziler gelmedi pes nedelim

Gemici vardı tuzağını görür
Gördü bir sandık ana düşmüş durur

350 Aldı ol sandığı geldi zevraka
Gemiye girdi sığınarak Hakk'a

Söz çoktur geceye dek gittiler

Ali Sarsar kalesinde iken yettiler

Ol çavuşlar gelerek muştuladılar
Çavuş ile gemici geldi dediler

İşiterek sevinir ol Şîr-i ner⁵⁶
Dedi gelsin içeri versin haber

Ol çavuşlar destur alıp girdiler
Gazilerin haberini verdiler

Gazilerin haberi oldu ayan
Gemici sandığı verdi armağan

Ali aldı sandığı tez kırar
Gördü Halid göne kaplanmıştı

Nara vurur çağırır ol Şîr-i ner
Düştü aklı gitti olur bi-haber

Aklı geldi yine ol zaman başına
Ağladı gark oldu gözü yaşına

Özü yanar Halid'in hâlin görür
Baktı gördü ölmemiş nefes verir

360 Ölmeklik Halid'e az kalmış imiş
Uğunup hasta olmuş imiş

⁵⁶ Şîr-i ner: Yiğit aslan, Hz. Ali.

Ali yüzün gördü sözün dinleyip
Ün çıkardı Halid ol dem anlayıp

Halid'i gönden yarıp çıkardılar
Baktılar ki nefes verir gördüler

Şekeri sıcak suyla ezdiler
Misk-i mai⁵⁷ verdiler şerbet düzdüler

İçirdiler Halid'e ol şerbeti
Yattı bir dem terledi katı katı

Aklı geldi Halid'in açtı gözün
Şükr edip Ali yere vurdu yüzün

Gemiciye verdi hilat padişah
Dedi sana minnet olsun ya İlâh

Yüz deve beş yüz koyun kurban eder
Çavuşlara dahi çok ihsan eder

Üç gün üç gece beşaret ettiler
Anda Halid sağalinca yattılar

Ali der ki silahlanmak gerek
Çün sağaldın Ummân'a gitmek gerek

370 Verdi Ânika Halid'e at don silah
Durdular atlandılar tanla sabah

⁵⁷ misk-i mai: Güzel koku.

Halid der hani ya ol gemici kişi
Hoş mübarek yüzlü ol kutlu kişi

Ânika'yı malik çağırarak getirdi
Ücretini gemisinin ol dem verdi

Çok nasihat eyledi gemiciye
Dedi zinhar hizmet et Ali'ye

Gemisini cümle silahlandırdılar
Tatlı su hem zahire doldurdular

Bunları esenledi şehirli kamu
Görüřüp döndü Sarsarlı kamu

Sürdüler deniz katına geldiler
Ânika'ya hoş dualar kıldılar

Atlarını kodular ol zevraka
Gemiye binip sığındılar Hakk'a

Ol oradan Anika'yı döndürdüler
Deniz içinde gemiye girdiler

Gemici yelken açıp sürdü gemiyi
Yine erdi gör ki bunların demi

380 Çün yirmi gün gemide gezdi suda
Nagehan gemici gördü bir ada

Feryat edip gemici kıldadı zârı
Özür diler Ali'den ol din eri

Nagehan ol biçare kılar figan
Yolu yanılmışız dedi ol pehlivan

Buraya yolumuz yanlış gelir
Gör şimdi bunlara sonunda nolur

Ali der siz tefahhüs⁵⁸ eyleyiniz
Bu ada ne adadır tez söyleyiniz

Gemici der bu Multalmas adası
Zengilerdir halkı yavuz adûsı⁵⁹

Malikinin adı Sençingil'dir
Ellerinde silahları çengeldir

Ol kâfirler at yerine file biner
Gece gündüz kamusu ateşe tapar

Cumhur ile ikisi kardaştır
Gece gündüz işleri savaştır

Ali der buradan ona varmak gerek
Tanrı'nın hükmü nolur görmek gerek

390 Sür kenara ki kılalım biz karar
Bir göreyim ne kılar Perverdigâr

⁵⁸ tefahhüs: inceleme, tetkik etme.

⁵⁹ adu: Düşman.

Öyle deyince sahile erdiler
Gemiden çıkıp adaya girdiler

Dört kişidir erdiler şehre yakın
Gaziler tekbir getirip kıldılar akın

O saat kâfirlere oldu haber
Dediler dört atlı gelir muteber

Üç kişi geldi bunları söyledi
İkram edip haber gördüğünü söyledi

Biri der Ali'ye ey pür-hüner
Ne yerdensin nereden sefer

Adınızı bildirin bilem sizi
Yanınıza şah saldı bizi

Ali der Medine'dendir gelişim
Ali benim Cumhuriyet ile vardır işim

Geri dönüp ol kişiler vardılar
Şahlarına hâli malum kıldılar

Bildi Sencigil kim Ali budur
Kendinin otuz bin eri vardır

400 O saat davulcular nefir çalar
Irak yakın cümle işiten gelir

Çünkü derildi kâfirin leşkeri amû
Atlanarak taşra geldiler kamu

Kamu bir defada tabılbâz⁶⁰ çaldılar
Koydular hisarı dışarı çıktılar

Ol gaziler çünkü şehre erdiler
Harp için leşker dizilmiş gördüler

Anı gördü Ali hiç kılmaz karar
Verdi tekbir ele aldı Zülfikâr

Hamle kıldı kâfire ol pehlivan
Saldı bir kez Zülfikâr'ı ol zaman

Bir hamlede kırkının söktü canını
Yeryüzüne revan akıttı kanını

Bir saatte Ali altı yüz kişi
Kırırverdi işit şimdi bu işi

Kıldı ol saat Halid hamle hemen
Ol dahi kâfirlerin döker kanın

Kıldı hamle Ali harbe cenk-sâz⁶¹
Nagehan çıktı gemiden bir avaz

410 Dem-be-dem tekbir verir hem salavat
Bir kişidir denizden seğirtir at

⁶⁰ tabılbâz: Bir tür davul, savaş davulu.

⁶¹ cenk-sâz: Savaşan.

Baktı gördü denize girmiş ey yâr
Kuru yer gibi seğırtir hayl-süvâr⁶²

Çünkü geçti kâfire saldı kılıç
Ali'ye ashabına tınmadı hiç

Verdi tekbir kâfire hamle kılar
Ol dahi kâfirleri kırar vurur

Onu gördü hamle kıldı Ali-Şîr
Şüphe değil ki bu gelen ferîştendir⁶³

İndi attan öptü Düldül ayağın
Hizmet edip Ali'ye geldi yakın

Ali'ye der ey sırr-ı Hudâ
Kâfirleri bana koy ya Murtaza

Bana ver meydanı gel ben gireyim
Kâfire savaşta hünerimi göstereyim

Ali der nöbeti verdik sana
Vur kılıç kâfire sen bir yana

Ol kılıcı vurdu ol şahıs yine
Hamle kıldı tepti kâfir üstüne

420 Kırdı kâfirleri ol şahıs der
Şöyle ki kandan görünmez oldu yer

⁶² hayl-süvâr: Ata binen, at binicisi.

⁶³ ferîşte: Melek.

Ol mübârizden⁶⁴ bu işi gördüler
Zengiler kırıldı şehre girdiler

Koptu kâfir leşkerinden bir azar⁶⁵
Uluları yasını tuttular der

Yine ol şahıs döndürür atın başını
Geldi Ali yanına döktü gözyaşını

Sünniyim⁶⁶ der ya Ali bilesin beni
Bir anam var hastadır ister seni

Seni işitti ki geldin Cumhur'a
Diler ol hasret eder seni göre

Ol karıcık anam ehl-i dindir
Ya Ali gel evimiz yakındır

Varalım ol saraya sen kıl dua
Şek değil ki ola ol demde şifa

Zahmet olmasın atına ya Ali
İletme buradan eyle Düldül'ü

Böyle deyince Halid'i aldı günan⁶⁷
Ya Ali der tasdik etme bunu sen hemen

430 Söyledi Arap dilince pak-rûh
Ya Ali lâ-tem'a mine'l-terûh⁶⁸

⁶⁴ mübâriz: Savaşlarda rakibiyle teke tek dövüşen kimse.

⁶⁵ azar: Çok zarar.

⁶⁶ Sünni: Müslüman anlamında kullanılmış olup her hangi bir mezhep veya inanç grubu anlamına gelmez.

⁶⁷ gümân: Şühpe.

⁶⁸ lâ-tem'a mine'l-terûh: Burada (söylenende) doğruluk ümidi yoktur.

Ali der Halid'e ki ya refik⁶⁹
Gör nice Sünni'dir bu şefik⁷⁰

Bunca kâfir kırdı yalan olmaya
Bize bunda hiç yavuzluk kılmaya

Durdu özü göyünüp Ali
Anda koydu Zülfikâr'ı Döldül'ü

Bindi ol şahsın atına ol saat
Gitti denizden öte yel gibi at

Göz yumunca gitti at eğlenmedi
Halid dahi tutmağa eğlenmedi

Başladı Hasan Hüseyin ağlaşır
Halid dahi gazi hem Abdullah Beşir

Gördüler akşama değin gelmedi
Bunların sabrı kararı kalmadı

Ol gece gaziler orada yattılar
Erteye dek zikir tesbih ettiler

Sabah oldu tan namazın kıldılar
Dua edip el yüzlerine sürdüler

440 Ol gemici der gelin kaçalım
Gemiye girip denizi geçelim

⁶⁹ refik: Arkadaş, yoldaş.

⁷⁰ şefik: Merhametli, şefkatli.

Halid der bu kaçmak reva ola
Ola ki sabr idelim Ali gele

Nagehan kâfir çerisi kaçtılar
Domuz gibi hörleşerek aktılar

Gaziler onu görüp durdı öri⁷¹
Bindi atlı atına tekbir vererek

Yine kâfir çerisi saf bağladı
Gördüler Hasan Hüseyin ağladı

Dedi babamın gittiğini bileler
Tanrı bilir bize neler edeler

Halid der ki kıya biz cana
Bir canımız koyalım biz kurbana

Ol kâfirden biri meydana girer
Hani ya gelsin Ali der haykırır

Bindi Hasan Döldül'e Zülfikâr'ı
Kuşanıp tuttu Halid'den yolu

Gelin şimdi meydana cenk edelim
Kâfire cihanı dar edelim

450 Ali sizi hiç muhale almaya
Yüz kişi için meydana ol gelmeye

⁷¹ öri durmak: ayaklanmak, hazır olmak.

On bahadır yine kâfirden çıkar
Halid onları dahi attan yıkar

Halid elinde kılıç nara vurur
Ya mübârizler kılın der kaygırır

Yine kâfirden seçildi kırk kişi
Halid'in onları kırmaktır işi

Hamle kılar onlara nara vurur
Kırdı onları şu demde dağıtır

Kükremekten Halid'in kızardı gözü
Kalbe hamle kıldı ol dem kendi özü

Girdi leşker içine tuttu oyun
Sanki aç kurda rast geldi koyun

Kırdı bölük bölük ol kâfirleri
Halid ol anda yıktı yedi yüz eri

Ol gaziler gördüler bu heybeti
Kâfirin çerisi sındılar katı

Birbirini basarak döndü geri
Kaçarak şehre düşer kâfir varı

460 Kaleye girdi kâfirler ne ki var
Yine döndü Halid ol dem şîr-i ner

Geldi Hasan'la Hüseyin katına
Baktı bunlar Halid'in suratına

Gördüler baştan ayağa pehlivan
Yüzü gözü küllisi hep kara kan

Halid attan indi çıkardı donunu
Yudu kendinden kâfirlerin kanını

Yaragın şeşdi ⁷² arı abdest alır
Akşam oldu gaziler namaz kılır

Gaziler namaz kılıp oturdular
Ali sözün ortaya getirdiler

Dediler nice bulalım biz onu
Diri midir ey acep onun canı

Hasan der ki atam ölmüştür
Hüseyin der suya gark olmuştur

Diri imişse atamız gelir idi
Kâfir ile cengimiz bilir idi

Halid der ben dedim ki varma
Kend'özine bunca zahmet kılma

470 Korkardım ol kişinin işine
Kim bile ne geldi onun başına

⁷² şeş: Çözmek.

Tanrı hayr getire inşallah ona
Gele yine sabr edelim biz tana

Bu gece dahi bize durmak gerek
Tanla kâfire kılıç vurmak gerek

Ol kim gele atanız sağ esen
Odur kâfirlerin kökünün kesen

Ol gece dahi gaziler yattılar
Erteye dek zikr ü tesbih ettiler

Sabah oldu durup abdest aldılar
Cemaatle tan namazın kıldılar

Dua kılıp silahlar kuşandılar
Kâfir gele diye üşendiler

Çıktılar meydana sancak diktiler
Cenk için kös nakkare vurdular

Ol Maltamas Kalesi burcu yüce
Cümle geldi zengiler uçtan uca

Gel gör şimdi Halid'e n'etdi bunlar
Çıktı kâfir leşkери saf saf onlar

480 Nara vurdu verdi tekbir salavat
Kâfir üzre kıldı hamle tepti at

Kırdı bölük bölük ol kâfirleri
Yıktı atından yine bî-dinleri

Gözlerini kan bürümüş eyler savaş
Nagehan bir cazıya oldu dutâş⁷³

Sihr okuyup üfürdü Halid yüzüne
Karanlık oldu âlem gözüne

Halid'e ol dem kementler attılar
Tutarak unu giriftar ettiler

Çağırır Halid Hasan siz kaçınız
Denizin öte yanına geçiniz

Cazılık dağıldı gün doğdu yine
Kâfirin ünü göğe çıktı yine

Gördü Halid'in Hasan çıkmaz ünü
Tepti atı kâfinin aktı kanı

Haykırır hamle kılar ol leşkere
Ali sanır onu gören aşkâre

Ol dahi altı yüz er attan yıkar
Ol Mühelhel Zengi önüne çıkar

490 Ali sıfatıyla Hasan hamle kılar
Ol Mühelhel'i filinden yıkar

⁷³ tutâş olmak Tutulmak, rastlamak.

Çünkü ol zengiye filinden yıkar
Tutup onu saçından alıp çıkar

Eli bağlı Hüseyin'in önüne yatırır
Ol Mühelhel iman getirir

Çün Müslüman oldu buldu iman
Mustafa aşkına getirdi iman

Bindi ol dem bir ata ol pehlivan
Sürdü atın kâfire karşı revan

Hamle kıldı aktarır ol dört kişi
Karşısına çıktı nagehan kardaşı

Kardaşının adı hem Malkam'dır
Sanasın ki gümbet-i a'zâmdır⁷⁴

Gördü nâgâh kardaşını ol pelîd⁷⁵
Gürz ile yıktı onu kıldı şehit

İndi filden kesti Mühelhil başını
Şehit etti melun Malkam kardaşını

Kılıç elinde atını oynatır
Çağırır der ki Ali nerededir

500 Gelsin şimdi meydana ol er yine
Görelim kimin hüneri var yine

⁷⁴ gümbet-i a'zâm: Ulu, büyük kubbe, kümbet.

⁷⁵ Pelîd: Pis, yaramaz kimse.

Hasan ile Hüseyin titreştiler
Gemiciyle bir arada ağlaştılar

Dediler gitti atamız gelmedi
Kimse onun hâlini hiç bilmedi

Esir oldu serverimiz ol Halid
Yine Mühelhil dahi oldu şehit

Takatimiz yok bizim ol kâfire
Hak'tan ola kamu kalmışa çare

İş bu Malkam bize kendi hamle kılar
Şüphe yok ki bizi bu melun öldürür

Gemici der dilerim ya Hasan
Lütf edip bana destur veresin

Kim binem Düldül'e alam Zülfkâr
Hamle kılam bu kâfire bî-karâr

Ola ki beni Ali sanalar
Korkarak meydan içinde döneler

Gemicinin adıdır Hacı Beşir
Doksan yaşında ol kişi pir

510 Destur aldı ol zaman bindi Düldül'e
Yüzün örtüp Zülfikâr aldı ele

Hamle kıldı Malkam'a ol zaman
Malkam anı Ali sandı hemen

Gürz elinde karşı yürüdü ol it
Gemicinin yolun aldı sabit

Erdi gemici ana tekbir virü⁷⁶
Çaldı bir kez Zülfikâr'ı arkaru⁷⁷

Bindiği fili hem Malkam'ı ey yâre
İkisini etti ol dem dört pare

Yenemedi Zülfikâr'ı gemici
Anları kesti yere geçti ucu

Yere geçti altmış arşın ol kılıç
Zerrece karşısına gelmez onun hiç

Gökten inip tuttu gök feriştesi
Bî-mahal çaldı yine Zülfikâr'ı

Zengiler bunu görünce kaçtılar
Sığınp yine şehre düştüler

Gece oldu çün karar eylediler
Ali için ah u zar eylediler

520 Gülmedi oğlanların akar yaşı
Bilmediler Ali'nin n'oldı işi

⁷⁶ virü: vererek.

⁷⁷ arkaru: arkasına.

Ol kâfirler kamusu atlanır
Gayret edip kamusu heybetlenir

Tuğ âlem diktiler sancakları
Yazılarda doldu hep bayrakları

Yine Hasan Hüseyin ağlaştılar
Durup silahların bağlaştılar

Durdu Hasan ağlayarak bindi ata
Aldı kılıç ol dahi bindi ata

Ne edelim şimdi seni arslanımız
Ederiz sana kurban canımız

Hüseyin bindi ol zaman Düldül'e
Ağlayarak Zülfikâr aldı ele

Gemici der belim ağrır benim
Kalmadı dünden beri hiç dermanım

Tanrı'ya sığındı üçü teptiler
Yüzlerine karşı kalkan tuttular

Gördü kâfirler Hüseyin'i Düldül'ü
Dediler budur kim erdi Ali

530 Toplanın der turalım biz bunu
Ol Sencigil der işitin siz beni

Ali'yi her kim getirirse bana
Tahtımın yarsını verem ona

Üç bölük oldu ol otuz bin eri
Çekti kılıç hazır oldu her biri

Erdi ara yerden biri meydana
Ali gelsin dedi çağırdı yine

Sürdü Abdullah ona karşı atın
Hamle kıldı kâfire oldu yakın

Verdi tekbir çaldı kılıç ol gazi
Kâfiri aktardı ol dem kend'özi

Kılıç ile çünkü onu düşürür
Zengilerin cümlesi hayran kalır

Tekbir getirip hamle kıldı onlara
Yağmur gibi ok kıldı ol melunlara

Bir saatte altmışını aktarır
Hiç kayırmaz zengiler hayran kalır

Kalmışlardı cümle zengiler zebûn⁷⁸
Olmuştu her birisi ser-nigûn⁷⁹

540 Nagehan İblîs havadan çağırır
Ali bunda yok diyerek bağırır

⁷⁸ zebun: Zayıf, güçsüz, çaresiz.

⁷⁹ ser-nigûn: Başaşağı olmak.

Ali'yi doğuya saldım ben dedi
Onu orada koyup geldim ben dedi

Ol avazı işitince geldiler
Gazilerin üstüne on bin çeri derildiler

Hasan Hüseyin görünce kıldı ah
Ağlayarak dediler ki ya İlâh

Ne edelim şimdi ne perişan olmuşuz
Nagehan atamızı yitirmişiz

Çare yok artık bize durmak gerek
Şehit olunca kılıç vurmak gerek

Üç gazilerdir bunlar en çok hemen
Ali Şîr'in çektiler biraz gamın

Zengiler bunları araya aldılar
Birbirinden bunları ayırdılar

Birbirini gaziler görmez olur
Tekbir sesi onlara gelmez olur

Ara yerde girdi İblis çağırır
Hüseyin öldü diyerek haykırır

550 Anı işitti Hasan kıldı zârı
Tutmaz oldu kılıç onun elleri

Ağlarken kalkanını düşürür
Onu görüp zengiler ok üşürür

Hasan'ı onlar ol demde yıktılar
Bağlayarak boynana ip taktılar

Hüseyin ile Abdullah gördü onu
Ah ederek bunların yandı canı

Hasan'ın var elinde yalın kılıç
Vuruşmağa takati kalmadı hiç

Darlığa düştü bu yavlak katı⁸⁰
Dört yanından üstüne sürdü kâfir atı

İki Sünni'yi araya aldılar
Bunlar ol demde katı bunaldılar

Yüzlerini tuttular ol Hazret'e
Meşgul oldular her biri münacata

Dar zamanda sizi Allah kurtara
Eğer salavat verirsiniz Peygamber'e

İçlerinde gemici durmuş idi
Belim ağrır deyip kalmış idi

560 Gördü bir atlı gelir kılar figan
Yüzü gözü donu şekli cümle kan

⁸⁰ yavlak katı: Pek, çok, gayet.

Gemiciye sordu oğlanlar hani
Bilmedi gemici kimdir onu

Bıyığı kandan yapışmış yüzüne
Gemici vermedi cevap sözüne

Ali der hani ya oğlanlarım
Ne oldu benim yârenlerim

Bildi onu gemici ayağa kalktı
Karşı vardı Ali'ye tekbir verdi

Ya Ali der hâlimiz gayet zayıf
Tam vaktinde seni yetirdi latîf

Gemici böyle diye hamle kılar
Ali geldi der kâfire çağırır

Şimdi erdi der size Arslan Ali
Zengiler almıştı ol Döldül'ü

Ali'yi işitti Sencigil Melikleri
Titremeden tutmaz oldu elleri

Bastı birbirine ol zengileri
Sındı kaçtı her bir cengileri⁸¹

570 Ali der Hasan Hüseyin hani
Hani Halid ki görmezem ben onu

⁸¹ cengi: Savaşçı, cenk eden.

Nara vurup haykırır Ali katı
Avazını işitir Düldül atı

Kâfirlerin arasında kişnedi
Sıçrayarak kışklarını taşıladı

Kime dokundaysa attan ayırır
Zengilerin üstlerinden yügürür

Ali gördü çağırır Düldül'ünü
Düldül öğrenmiş Arap dilini

Ali'nin geldi katına ağlayarak
Ali tuttu Düldül'ünü okşayarak

Baktı gördü Hüseyin der ya Abdullah
O gelen atımdır billâh

Ol gemici yürüyüp bindi ata
Sürdü kâfirlerin ardından yete

Gördü gemici Hasan bağlı yatar
Kendisi der tez inip bağlarımı götür

İner ol dem Hasan'ın bağın çözer
Ali'yi ol dem Hasan'a muştular

580 Hem ilette bunları çün bir yere
Hüseyin ile Hasan Abdullah bile

Muştuladı bunlara pîr-i safâ⁸²
Kim erişti amcaoğlu Mustafa

At salıp hem bunlara eriştiler
Attan inip Ali'yle görüştüler

Ali der bunlara Halid hani
Aranızda göremedim ben onu

Ali'ye bunlar cevap eylemedi
Kamu ağlar birisi söylemedi

Gemici der Halid'i tuttular
Esir edip alıp gittiler

Ali bunu işitince kıldı ah
Dedi sığındım sana ey Padişah

Ya İlâhî sen medet eyle bize
Ki kılalım kâfire harb-i cezâ

Atının başın çevirdi ağlayarak
Zülfikâr'ı beline bağlayarak

Kaçtı kâfir ardına düştü Ali
Zülfikâr elinde sürdü Döldül'ü

590 Dedi ardımca gelin eğlenmeyiniz
Şehre değin sürelim eğlenmeyiniz

⁸² pîr-i safâ: Huzurun piri, kaynağı. Mutlu/kutlu kişi.

Beş gazi tekbir getirip sürdüler
Sanasın aç kurt koyuna girdiler

Artlarından yetti ol kâfirlerin
Kırmağa başladı ol şirlerin

Gün tepeye dikilinceye kadar kırdılar
Dönerek otağlarına geldiler

Ali kondu menzile çıkardı donunu
Aldı abdest hem yıkadı kanını

Namazların kılıp oturdular
Biraz yemek ortaya getirdiler

Yediler şükr ettiler cümle tamam
Başladılar her biri şerh-i kelâm

Ali'ye sordu ol Abdullah dedi
Nerede idin ey esedullah dedi

Üç gün oldu biz düşman sandık sizi
Ne iş oldu sana anmadın bizi

Ne kan idi ki bulaştı bu sana
Ali der vaka çoktur bana

600 Beni gelip okuyan İblis imiş
Mekr ü hile anası telbis⁸³ imiş

⁸³ telbis: Yalan, gizleme.

Kıssasını söylerim Peygamber'e
Anlatayım macera ne oldu servere

Gaziler hem ol Halid'in tutulduğunu
Ol Mühelhel'in nasıl şehit olduğunu

Verdiler haber Ali'ye anladı
Halid Mühelhel için inledi

Ol gece uyudular onlar yine
Sabah oldu ayaklandılar yine

Ali durdu tan olunca abdest alıp
Tan namazın kıldı Düldül'e binip

Sürdü geldi Düldül'ü ol Pehlivan
Meydanı gördü ne ins var ne cinnâ ne can

Çıkmadı kâfir çerisi kaleden
Ali bilmedi bu işin aslı neden

İleri atımdı kaleye gelir
Hisarın kapsını bağlı bulur

Çevresi hendek içi hem dolu
Kaleyi dolandı çün ol Velî

610 Köprüsünü bulamadı Ali tez geçse
Kim girip kapsını hem açsın

Abdullah Ali'ye der ey acep
Zengiler çıkmadılar nedir sebep

Bilmedim ki nice bunlar çıkmadı
Surun üstünden birisi bakmadı

Odları yanmaz görünmez tütünü
Neler oldu bu kâfirler hani

Ol bizim gemimizi getiresiniz
Gemiyle hendek içre giresiniz

Gemici der gemiyi yüz kişi
Götürüp getire bilmez bu işi

Ali işitir bunu attan iner
Doğru gelir gemiye ol Şîr-i ner

Gemiyi sokar eğninde getirir
Alarak hendek katına götürür

Ol gazileri hendeğe bıraktılar
Zevrâka binip kapıya baktılar

Kapı kapalı gördüler ki çare yok
Zevrâk ile gezdiler dört yana çok

620 Gördüler denizden almışlar suyu
Eylemişler burç dibinde bir kuyu

Gürleyerek o su obruğa girer
Hiç bilinmez dahi nereye varır

Ali der ki bir su burada akar
Varır kalenin içine çıkar

Bu suyla obruğa girsem gerek
Nereye varır onu görsem gerek

Başladı Ali çıkarır donunu
Çözdü silahlarını ol varını

Silahların aldı koydu Düldül'ü
Meşgul oldu zikr ve tespih ile dili

Düştü ol obruğa donuyla
Hasan Hüseyin ağlar figanla

Özlerini atmağa kast ettiler
Ol gaziler koymadılar tuttular

Gemici kenara sürdü zevrakı
Yüğürüşürler dört yana ol zevrakı

Ne Ali'ye bunlar bulurlar çare
Ne kuyudan girebilirler şehre

630 Ali için ağladılar çok katı
Gözlerinden yaş döker Düldül atı

Üç gün ağlayarak onlar ah ile
Meşgul oldu gaziler zikrullah ile

Dördüncü gün Tanrı Arslanı Ali
Şehr içinde nara vurdu ol Veli

Zülfikâr'ı berk vurarak od çıkar
Nara vurup hisarın burcun yıkar

Ali'nin cengi ol zaman erişti avazı
Verdi tekbir sevinir ol dört gazi

Dördü dahi çün gemiye girdiler
Hendeği aşp kapıya vardılar

Ali açtı kapıyı yârenleri
Kaleye girdi iki oğlanları

Ali'nin hizmetine eriştiler
Yeniden gaziler görüştüler

Şehre girip gaziler baştanbaşa
Canlıya uğramadılar ey paşa

Ali der ben donumu şeşecek
Obruğa Allah diyerek düşecek

640 Gördüm iki ferîşteler geldiler
Kanatları üzre beni aldılar

Ben uyurum bir zaman açtım gözüm
Gölgenin dibinde buldum kend'özüm

Ali'den iş bu sözü işittiler
Tanrı'nın fazlına çok şükr ettiler

Ol sarayı gözlediler bir zaman
Baktı Hasan karşısında nagehan

Gördü bir altın kapı ipek perde yok
Elini vurdu kapı gördü açık

Kapıyı açıp perdesini kaldırır
Hasan ol perdenin içine girer

Gördü bir kız uykuya vurmuş özün
Aya benzer yummuş ol iki gözün

Kapadı Hasan ol kapıyı çıktı yine
Geldi haber eyledi atasına

Ali girdi ol dem durdu saraya
Ol kızı gördü uyur benzer aya

Avaz ile Ali tekbir getirir
Uyanarak ol kız kalkıp oturur

650 Ali ol kıza işaret eyledi
İman arz kıl diyerek söyledi

Kakıdı kız Ali'ye çaldı kılıç
Boşa hamle kıldı ol amca

Ali'ye der ne kişinin söyle
Nedir adın burada neylersin de

Ali der ya kızım bil benim Ali
Tanrı'nın Arslanı ol cömert veli

Hayf ola ki ben sana kılıç salam
Mümin olsan gelmeye sana elem

Tanrımız bir dinimiz İslâm dini
Ol Muhammed Medine'den saldı beni

Zülfikâr elimde uş Düldül atım
Nara vursam çok vardır heybetim

Tanrı'dan irdi inayet ol kıza
Dedi arz eyle şهادet gel bize

Ali der ya kızım bil ki usûl
Tanrı birdir Muhammed ana hem Resul

Kız Lâ ilâhe illallah dedi
Hem Muhammedün Resûlullâh dedi

660 Ol kız İslâm dinini kıldı kabul
Hoş Müslüman oldu buldu doğru yol

Ali der ey kızım ver haber
Nedir adın hem sana kimdir peder

Kız der adım Mekine'dir
Atam adı Sencigil Zengi'dir

Ol otuz bin zengiler öldü amu
Kimi kırıldı kimi yaralandı kamu

Yedi yüz zengi ile kaçtı atam
Cumhur amcam katına göçtü atam

Ali der ya kızım atan ile
Sen dahi niçin varmadın bile

Ol kız der ki benim adım yavuz
Yatar idim bu sarayda yalınız

Her kim uyarsa beni durur idim
Kılıç ile anı öldürür idim

Beni uyur koyup gitti bunlar
Yahut uyarmayı unuttu bunlar

Ali yine sordu ol kızdan nişan
Dedi kızım kanı Halid pehlivan

670 Ol kız der Halid'in yarası kötü
Hamle kıldığında bana sürçdi⁸⁴ atı

⁸⁴ sürçmek: Değmek, dokunmak.

Üstüne at salarak tuttum onu
Sürüyüp atama ilettim onu

Çün babam verdi Cumhur'a
Armağan saldı onu ol makhûra⁸⁵

Süngü darbesi Halid'in belindedir
Ok yarası hem onun kolundadır

Kılıç darbesi başında akar kanı
Cumhur'ın hapsindedir bil onu

Ali anda ol kızın elin tutar
Kızım oldun ben sana oldum peder

Ali ol kızı Müslüman eyledi
Adını Zeliha diyerek söyledi

O kıza öğretti İslâm şartını
Din erkân salavat hem farzını

Ali Ummân şehrine kılar silah
Ol Sencigil sözüne tut kulak

Çün çerisi kırılır kendi kaçar
Yedi yüz er ile Ummân'a geçer

680 Vardı Cumhur kardaşının katına
Kardaşı bakmadı anın şekvâsına⁸⁶

⁸⁵ makhûr: Yenilmiş, Tanrı'nın gazabına uğramış, mağlup.

⁸⁶ şekvâ: Şikâyet.

Hâlini cümle hikâyet eyledi
Ali'den yavlak⁸⁷ şikâyet eyledi

Dedi leşkerim kırıldı bî-adet
Gelerek erdik sana eyle medet

Cumhur alır ol Sencigil elini
Sandık'a getrdi arz eder hâlini

Aldı geldi Sandık'a kardaşını
Secdeye koydu Sencigil başını

Sandık der ana ey âsi kulum
Şimdi sana vacip olmuştur ölüm

Bunca vakitten beri bana gelmedin
Secde kılıp beni Tanrı bilmedin

Şimdi âciz eyledi Ali seni
Leşkerin kırıldı ki andın beni

İllâ sana suçunu bağışlayam
Kerem edip lutf-ı ihsân işleyem

Ali için size nusret⁸⁸ verem
Onları kırmağa fırsat verem

690 Sandık der ya kulum getir başın
Suçunu diledi Cumhur kardaşın

⁸⁷ yavlak: Pek çok.

⁸⁸ nusret: Tanrı yardımı.

Kardaşın ile tahta geçip oturun
Ol Arap Halid'i bana getirin

Halid'i ol dem Sandık'a getirdiler
Ol dem Halid Hak'tan medet diler

Döndü Sandık Halid'e kıldı hitap
Hâlini bildin mi der eder zahmet

Halid dedi söyleme ey melun fuzûl
Sen bir itsin necis-i murdâr usûl⁸⁹

Cazısın niçin sana Tanrı diyem
Hâşâ ki Allah'ı dilimden koyam

Tanrı'm oldur ki bize nusret verir
Ol rahîmdir kamuya rahmet kılar

Sana uyanlar kamu helâk olur
Kul onundur gerek ins cin melek hûr⁹⁰

Sandık der bunu iletin tamuya
Demirleyip bırakın der kuyuya

Ol kapıda hem Halid yârenleri
Sa'd Zübeyr hem koymuş bunları

700 Ol kuyuda imiş anlar bî-gümân
Halid'i indirdiler anda revân

⁸⁹ necis-i murdâr usûl: Pis, murdar yol izlemek, batıl olan.

⁹⁰ hûr: Huri.

Bir ferîşde geldi bendin götürür
Gördü yârenleri tekbir getirir

Sa'd ü Zübeyr Halid ile görüştüler
Birbirine hallerin soruştular

Dedi Halid Ali'nin geldiğini
Hasan Hüseyin bile olduğunu

Bir kişi yine denizden geldi der
Ali'yi bizden ayırdı aldı der

Zengiler kendini nasıl tuttular
Şerh edip bunlara verdi haber

Sa'd Vakkâs hem Zübeyr ibn Avvâm
Bir zaman ağlaştılar tahte'z-zulm⁹¹

Danışıp dediler ki ne edelem
Çıkmağa bundan ne tedbir edelim

Ol kapıda bir zaman ağlaştılar
Lağm⁹² vurup deliğe doluştular

İki melek bunlar ile işledi
Lagm doğru ol tamuya başladı

710 Üç gün üç gece bunlar lağmda gittiler
Dört gün olunca tamuya yetdiler

⁹¹ tahte'z-zulm: Zulmün tesiriyle, zulüm altında.

⁹² lagm: yer altı tuneli.

Ol tamuda bin bezirgân var idi
Kamusu Sünni Müslümanlar idi

Çünkü bunlar gazileri gördüler
Şâd olup cümle tekbir verdiler

Tamu odu bunlara kılmaz ziyan
Burada bunları koyalım bir zaman

Biz gelelim Sencigil sözüne
Biz görelim Cumhur ile sözüne

İki kardaş birbiriyle barışır
Cumhur ile ol Sencigil danışır

Dediler Ali gelirse ne edelim
Cenk için bin çeriye tedbir edelim

Cumhur'un yüz bin adet hem fili var
Her birinin üstende on beş zengi var

Su yerine fillere verir süci
Kim ne kadar dilese vere gücü

Mecaz adlı bir ada var idi
Anın içi dopdolu devler idi

720 Başladı danışmağa onlar bunu
Tanrı'nın kudretlerin bil ey amu

Tenlerine ne süngü ne ok geçer
Ne çalınca bunları kılıç keser

Hem dahi Ummân çerisi vardılar
Sandık'a arz eyledi gördüler

Ali heybetin işitti kamusu
Cem olur yani koymazlar namusu

Tartışırılar her biri domuz gibi
Yırtışlalar her biri kuduz gibi

Çünkü bunlar anda cümle cem olur
İşit şimdi Haydar gör ne kılır

Ali Ummân'a silah itmiş idi
Sencigil şehrinden çün gitmiş idi

Ali ashap ile gemiye girdiler
Zeliha'yı dahi bile alıp sürdüler

Sürdü gemici gemiyi Ummân'a
Ol gaziler yine kıydılar cana

Yürüdüler bir zaman bunlar suda
Nagehan karşıda göründü bir ada

730 Gemici ol dem beşaret eyledi
İşte geldik diye işaret eyledi

Gördüler Ummân'ın adasın bakıp
Bindi Ali Düldül'e sudan çıkıp

Zülfikârını kuşandı ol gazi
Zeliha oldu onların anda kılavuzu

Uçar kuştan dahi acele gittiler
Söz öküştür Ummân'a yettiler

Gözcü yanından oturan âdemi
Baktı gördü denizden çıktı gemi

Gemi içinde âdem-i muhtasar⁹³
Çün gördü Cumhur'a verdi haber

Cumhur çerisini ol dem bindirir
Kendi varıp Sandık'a secde kılır

Sandık der ya kulum turgıl örü
Alemlerin çektirip getir beri

Leşkerini yazıya çıkar tamam
Ben dahi gerek sana nusret verem

Şol saat Cumhur Sencigil bindiler
Hazır ettiler çeriye seksen bin er

740 Ol alemler yürüdü kızıl sarı
Çalınır önünde davul hem boru

⁹³ âdem-i muhtasar: Fazla insan.

Sandık dahi yukarı göğe ağır
Yeryüzün cazılıklarını yığar

Sandık içinden çıkar üç yüz alem
Nakkare çalınır hem ilaveten bem⁹⁴

Her alemin dibinde üç yüz kişi
Cazılıklardır cümlesinin işi

Gürlemekler çatlamaklar hây-ı hûy
Yılan çıyan yağdırır ol nahs- hûy⁹⁵

Yer ile gök ortası doldu kâfir cazı
Kamusı din düşmanı zışt-i adu⁹⁶

Tanrı Arslanı aldı Zülfikâr'ın
Ol Zeliha hem çıkarır donların

Er kişi donun giyip biner ata
Meşgul oldu tekbir ve salavata

Ol ikisi kâfire kılır hasâf⁹⁷
Bir yere dirilmiş anda kûh-ı kâf⁹⁸

Ol saatte filleri yürüttüler
Üzerinde zengiler cenk ettiler

750 Ali bir kez haykırır ol Şîr-i ner
Filler ürküp birbiri üstüne döner

⁹⁴ bem: Kalın ses çıkaran bir tür saz.

⁹⁵ nahs-ı hûy: Kötü, uğursuz huy.

⁹⁶ zışt-i adu: Düşmanın çirkini.

⁹⁷ hasâfet: Hüküm, karar.

⁹⁸ kûh-ı kâf: Kaf Dağı.

Nara vurdu yine çağırdı Ali
Tutmaz oldu ol kâfirlerin eli

Narasından nicelerin aklı gider
Filler binicisini düşürüp helâk eder

Üstlerinden biniciyi vurdu yere
İzlerinin üstüne döndü yine

Çekti kılıç Zeliha çok kâfir biçer
Zenginleri öldürür kanın saçar

Ali daim kafasından haykırır
Yürüdü kalaba Zeliha ortaya girer

Ol Sencigil çünkü gördü kızını
Kakımdan⁹⁹ kan bürüdü gözünü

Tuttu kılıç kızına hamle kılır
Zengiler dört yanından yığılır

Kamusu onun üstüne etti gulüv¹⁰⁰
Zeliha üstende cenk oldu ulu

Ol Sencigil Zeliha'yı aktarır
Bağlayıp zenginler eline verir

760 Anı gördü Ali kılmadı karar
Nara vurdu ele aldı Zülfikâr

⁹⁹ kakımak: Öfkelenmek, kızmak.

¹⁰⁰ gulüv: Hücum, saldırma.

Kükredi ol dem Ali mest-bi-hoş
Zengilerin üstüne kıldı hurûş¹⁰¹

Zülfikâr elinde ol Şîr-i Hudâ
Çağırır der benim Aliyü'l-Mürtezâ

İfritin beyini bir demde gazi
Kırı virdi üleşle doldu yazı

Duymadılar bu zengiler nara bu heybette
Kaçtılar Ali'nin önünce öte

Nara vurdu bunları kırar Ali
Bilesince kırar kişnerdi Düldül'ü

Karşısından çıktı bir kızıl alem
Bir avrat yürür dibinde ber-zulem¹⁰²

Ol avrat cazı imiş nahs-ı pelid
Açtı ağzın Ali'ye karşı ol it

Sihr okudu görünce Ali'ye
Cazılıklar eyledi ol veliye

Karanlık oldu Ali üstüne
Zengiler dirildi onun kastına

770 Ali gördü İsm-i azam okudu
Karanlık gitti ol saat aydınlık oldu

¹⁰¹ hurûş: Hücum.

¹⁰² ber-zulem: Kara, karanlıkta.

Gördü Ali ol dem cazı avradı
Yetti ana Zülfikâr'ı çaldı katı

Nara vurdu bir kez ol pehlivan
Çaldı ol cazıyı ol demde hemen

Kudret ile Zülfikâr'dan od çıkar
İlm ile cazıyı oda yakar

Bâtıl oldu cazılığı ekserin
Geçti Ali Sandık'a tuttu yüzün

Kaçtı Sandık havaya ağar
Üstüne ol dem Ali'nin odlar yığar

Ali tekbir getirip andı Hakk'ı
Çaldı Zülfikâr ile ol Sadık'ı

Yüz elli arşın uzandı Zülfikâr
Kaçar Sandık havaya değin ağar

Tanrı'nın kudretiyle Zülfikâr
Her çalışta nice kâfirler yıkar

Nice dahi yıktı yine ol Ali
Şöyle ki yığıldı gövdeler tuttu yolu

780 Sandık ki Ali'den gördü heybeti
Kalmadı artık durmaya hiç takati

Kaçtı Sandık Ummân'a girdi geri
Cumhur'un Sencigil'in oldu benzi sarı

Gördüler ol Sandık'ın kaçtığını
Yine Ummân'dan öte geçtiğini

Cumhur dahi neylesin oldu naçar
Ol dahi durmayıp döndü kaçır

Kimi kırıldı kimisi dağılır
Cumhur ile yedi yüz kâfir kalır

Şehre kaçtı Sencigil Cumhur ile
Ali kovdu onları Düldül ile

Gördü Ali'nin bunu oğlanları
Gemici ile Abdullah yârenleri

Kâfir kırıldı her biri döndü kaçır
Ali görmüş bunları kırar biçer

Oğlanları cümle tekbir verdiler
Ali ile bile kılıç vurdular

Ali bir kez nara vurur Tanrı hikmeti
Doldu Ummân'a avazı heybeti

790 Zindan içindekiler cümle işitir
Halid Ali'nin avazın işitir

Sa'd Vakkâs hem Zübeyr ibni Avvâm
İşittiler Ali'nin sözün tamam

Halid zindan kapsını koparır
Taşra çıkıp şehrin içinde durur

Ali'nin ıraktan gelir avazı
Zülfikâr'ın gün gibi parlar yüzü

Halid geldi koşarak zindana
Haber eyledi orda olan bezirgâna

Sa'd Vakkas Zübeyr ibni Avvâm
Halid ile ol bezirgânlar tamam

Cumhur'un hem odasını yaktilar
Tekbir edip cümle taşra çıktılar

Hem kâfire gaziler vermedi mecal
Şehrin içinde bunlar kıldı kıtâl

Bin kişiden fazla öldü ol zaman
Ol halayık kamu getirdiler iman

Altı bin er ile Halid cem olur
Kapıları bağlayıp hazır olur

800 Cumhur ile ol Sencigil nahts-ı it¹⁰³
Gelirdi şehre ve sığınmağa işit

¹⁰³ nahts-ı it: İtin uğursuzu.

Ceht ederler ki hisara gireler
Kapları bağlayıp vuruşalar

Geldi Cumhur gördü bağlanmış kapı
Kimse kılmaz çıkıp kendine karşı

Bildi Sandık fiili bâtil anladı
Tanrı'nın kudretlerine tanladı¹⁰⁴

Beş Arap seksen bin eri Sandık'a
Ne güzel Cumhur geldi ikrara

Ali'nin önünde getirdi iman
Hoş Müslüman olup buldu aman

Ol saat Cumhur'un elin şeştiler
Bizcileyin mümin oldun dediler

Ali indi Düldül'den öptü gözün
Ali'nin ayağına sürdü yüzün

Ol Sencigil Sandık ile kaçtılar
Ayne'l-Katar adasına geçtiler

Kaçtı Sandık yine Ummân'a varır
Korkusundan çâh-ı siccîne¹⁰⁵ girer

810 Çün Müslüman oldu Cumhur buldı safâ
Öptü kucakladı İbn-i ammu Mustafa

¹⁰⁴ tanlamak: Şaşırmak.

¹⁰⁵ çâh-ı siccîne: Karanlık zindan., Cehennem Zindanı.

Gaziler alarak şehre gelir
Kapıları cümle örtülü bulur

Kapı açar Halid karşı çıkar
Sa'd Vakkâs Zübeyr ve Şîr-i ner

Şehr içinde ne kim leşker var tamam
Karşı çıktı Ali'ye vesselam

Ali indi görüştü yârenlere
Sevinerek girer bunlar Ummân'a

Girdi Ummân şehrine Ammu-ı Resul
Saraya girerek oturdu usûl

Cumhur ol dem hizmet etti Ali'ye
Konukluklar eyledi ol veliye

Yiyerek taamları şükr ettiler
Dinle sonunda kim bunlar ne ettiler

Ali der ya Cumhur işit sözüm
Neylediniz hani Mekine kızım

Ali sordu ol Mekine nerededir
Cumhur der bir derin zindandadır

820 Ol şüphelidir şimdi diri olduğu
Belki malumdur onun öldüğü

Bıraktılar siccin içre ol kızı
Öfkelendi Ali işitti bu sözü

Durup Cumhur ile vardılar
Ol Sandık'ın uçmağına girdiler

Mürtet olan kırk bezirgân oturur
Anların bir bir Ali boynun vurur

Ne ki var ise altın ile gümüş
Şöyle ettiler sanasın yok imiş

İsm-i â'zam okudu anda Ali
Bâtıl oldu sihr imiş Sandık hâli

Çıktı geldi andan tamusun görür
Ana dahi ism-i azam okur üfürür

Sönüverdi ol zaman odlar cümle kamu
Bir karanlık ev adın koymuşlar tamu

Gördü tamusunu Sandık'ın
Köşesinde bir kapı gördü onun

Gördü orada Ali bir azîm kuyu
Çıkar andan taşra bir çirkîn yiği¹⁰⁶

830 Ali der Cumhur'a verin haber
Bu kuyu ne kuyudur ey muteber

¹⁰⁶ yiği: Dev.

Cumhur der bu çâh-ı siccîndür
Böyle daim yiyisi çirkindir

Kaçtı Sandık buna girdi ol adû
Tanrı'nın düşmanı ol nahs-ı câdû

Ne kim dünyada şeyâtın¹⁰⁷ var ise
Dev ifrît leşker-i cin var ise

Bunun içinden çıkarlar cümle pelîd
Yeri buradadır cümle kahr-ı pelîd

Hem dahi ol dev götürmüş kızı
Buraya salmış ya Ali işit sözü

Bu hikâyeti çün anladı Ali
Neyledi dinle şimdi ol velî

Ol kapının kenarında oturur
Esadullah gör ne işler bitirir

Şimdi elbet de ben buna girerim
Adıma noksan durur bundan dönemem

Ecel ererse burada bir kişiye
Yüz yaşında elli sene yaşaya

840 Kemlik ile dirlik erlik değil
Ben buna girmizsem erlik değil

¹⁰⁷ şeyâtın: Şeytanlar.

Hak korursa bu kuyuya gireyim
Alnımdan ne yazdı Sübhân göreyim

Nerededir ol Sandık'ı bir göreyim
Tanrı korsa ol kızı kurtarayım

Banu Ali fikr ederek oturur
Bir ulu kalkan ol dem getirir

Dört bacağın doldurarak ip takar
Durdu Hasan Hüseyin ona bakar

Dört yüz kulaç urgan ona bağladı
Koçtu Hasan'la Hüseyin ağladı

Yârenlere çok vasiyet eyledi
Kuyuya inirim diye söyledi

Ey yârenler der buradan gitmeyin
Cumhur ile sohbeti terk etmeyin

On güne değin beni övün dedi
Cümle Halid'in fikrine uyun dedi

İnşallah on güne değin çıkam
Tılsımın Şeytanın oduna yakam

850 Getirem Sandık ile kızı size
Eğer ömür verirse Allah bize

Siz bu Ummân şehrini kılın vatan
Durunuz Cumhur ile gelince ben

Cambaz oldu oynadı can üstüne
Ali ol dem bindi kalkan üstüne

Yedi muska boynuna taktı Ali
Zülfikâr'ı beline soktu Ali

Allah'ın zikrin diline getirir
Kalkanın üstüne çıktı oturur

Kuyuya yöneldi ol Şîr-i Hudâ
Esedullah ol Aliyü'l-Murtazâ

İşit imdi edeyim yâr-ı safâ
Dinle ne kıldı ibn-i ammu Mustafa

Mustafa'ya bir salavat verelim
Nice iner kuyuya bir görelim

Kalkanın üstüne bindi Ali
Bir avaz geldi aşağıdan veli

Ol avazı dinlemez ol Şîr-ü ner
Yine biraz Ali aşağı dahi iner

860 Yine gelir nakkareler avazı
Ol avazdan dahi korkmaz ol gazi

Ali iner kuyuya himmet ile
Kuyudan ün işitir heybet ile

Dön geri diye Ali'ye ün çıkar
Gürleyerek kuyudan tütün çıkar

Kuyu içi şöyle dolar zulumât
Ali okur ism-i azam kelimât

Çıkar kuyudan dışarı şerâr¹⁰⁸
Şöyle kim kimse kılmaz dışarı karar

Çün bu hâli taşradaki yârenleri
Görünce ah ile yanar canları

Çektiler tezcek yukarı urganı
Çıkarırlar yani anda Şâh-ı Merdân'ı

Ali çekti Zülfikâr'ı kesti ipin
Dua kılar kuyunun gözler dibin

Çeke çeke ipleri çıkardılar
Ali çıkmadı ip ile gördüler

Gel bakıp durmayın ol kamu yârenler
Hasan Hüseyin kılar donun parçalar

870 Sa'd Zübeyr ağlar Abdullah ile
Halid'in yandı ciğeri ah ile

¹⁰⁸ şerâr: Kıvılcım.

Ne diyem bunların hâli n'ola
Ağlaşır derler kim ahvâli n'ola

Ali için her biri kılar figân
Zârlılığı İblîs işitti revân

Gördü Ummân halkı siccine üşüşmüştür
Sandı kim Ali kuyuya düşmüştür

Erişip Sencigil'e verir haber
Dedi Ummân'da katı gulgûle¹⁰⁹ var

Halk-ı cümle bir yere gelmiş amu
Şehr-i Ummân'da gulgûle dolmuş kamu

Durun şimdi çeriniz devşirin
Yağma kılın Ummân'ın şehrin vurun

Ol gazilere dahi kılın ceza
Cumhur'u da döndürün dininize

Kalanını öldürün vermen aman
İş bu işi tez tutun etmen gümân

Ol Sencigil zengi çün bildi haber
Yedi günde etti ol silah sefer

880 Kaf Dağından otuz bin ifrît alır
Yine Ummân şehrine sürüp gelir

¹⁰⁹ gulgule: Karışık sesler.

Otuz bin ifrît ile kıldı sefer
Erdi nâgâh leşker ile ol kefer¹¹⁰

Ol Sencigil melun çünkü Ummân'ı basar
Cumhur Melik kalanı kılar hisar

Burca çıkıp kamu kılar savaş
Kimisi ok atarlar kimisi taş

Çün ashaplar kamusu deriştiler
Üç gün üç gece katı vuruştular

Dördüncü gün hâlleri oldu zaif
Otuz bin çeriye kimdir herif

Ol Sencigil bindi bir fil üstüne
Geldi kale kapısın kırmak kastına

Kapıya erişti çünkü ol pelîd
Bir kez vurdu kapıya sındı kilit

Şehri alıp girdi içeri
İfritler dahi cenge girdi yügürü

Ol Sencigil kardaşına irdi hem
Cumhur'ı bu kez kılıç çaldı hem

890 Kesti kılıç aşığını yardı başını
Ol melun attan yıktı kardaşını

¹¹⁰ kefer: Kâfir.

Geçti andan Hasan'a kılıcın salar
Kılıç inip bir omuzunu yarar

Halid'i ol dem giriftar ettiler
Ol gazilerin kamusun tuttular

Kırdı ifritler bunları bî-hisâb
Yağmaladılar bunlar Ummân'ı hep

Ol Sencigil Halid'e sordu hani
Ali nerededir bana göster Onu

Halid der gemiye binmiş ola
Deniz içre Medine'ye gitmiş ola

Bir pir melun ana vermiş haber
Siccin kuyusuna girdi demiş meğer

Sencigil melun çün bu ahvâli duyar
Döker odun ol kuyuya od koyar

Ol od ile yani yansın diye
Taş bırakır altında kalsın diye

Hasan Hüseyin çünkü gördü ol hâleti
Feryat edip ağladılar katı katı

900 Bağladı zengiler anları zincire
Hak'tan ola bunlara meğer çare

Hapse koydılar bunları ol adûlar
Hasan Hüseyin sıdkını Hakk'a bağladılar

Zindana koydular ol gazileri
Kıldı bunlar âh-ı feryâd zârı

Yel bunların avazını Medine'ye
Eriştirdi Medine'de Fâtıma'ya

Nagehan işitti Fâtıma ol ünü
Oda yandı şol saat anda canı

Ağlayıp gark oldu gözü yaşına
Mustafa destarın örttü başına

Ol destarın kerameti ol durur
Medine'den Fâtıma bakar Ummân'ı görür

Gördü Ummân'ın şehrinde onları
Bildi zindanda yatar oğlanları

Ali girmiş ol siccin kuyusuna
Fâtıma düştü bunlar kaygısına

Onu gördü Fâtıma düştü yüzün
Hasan Hüseyin için yaktı özün

910 Mustafa'ya haber ettiler gelir
Fatıma'nın başın dizine alır

Fâtıma sildi gözün durdu öri
Atasının elin öptü yalvaru

Der ey canım baba oğlanlarım
Esir olmuş kuyuya düşmüş erim

Kâfir od koymuş kuyu içine
Kim güveyin kalmış od içinde

Dua kıl Tanrı'dan hacet dile
Kim benim esirlerim kurtula

Hasan'ın sağ omuzu yaralı yatar
Hüseyin'in gözleri yaşlı yatar

Gazilerin ey baba hâli yaman
Medet eyle bunlara zinhar aman

Söyleriken gözlerinden yaş akar
Fâtıma'nın figanı taşra çıkar

Komşuları cümle işitir anı
Her birinin dert ile yandı canı

Hâlit ü Sa'd ve Zübeyr ibni Avvâm
Kavm işitti haberlerini tamam

920 Sa'd Vakkâs anası miskin karı
Başın açıp kıldadı zârı

Medine kavmi işitip geldiler
Ağlaşarak cümle zârı kıldılar

Resul ol dem mescit içine girer
Dua kılar secdeye başın vurur

Yalvarır der ya Vahîdü'l-ehad
Darlığa düşmüş gaziler kıl medet

Ya Gıyâsü'l-müştakîn ya Kadîr
Zindan içinde yârenler esîr

Ol saatte Cebrail indi yere
Hak selamın getirdi Peygamber'e

Ya Muhammed Fâtıma'ya söyle
Ağlamasın der beşaret eyle

Hak Teâlâ kurtarır kuzuları
Sağ esen kavuşturur gazileri

Hak Resul söyledi Hak sözünü
Kızının sildi yeni ile yüzünü

Ta kim Cebrail ona verdi haber
Kızına söyledi ol hayrû'l-beşer

930 Fâtıma şükr eyledi kıldı sücûd
Etti şükr sana ya Rabb ulu dürûd¹¹¹

¹¹¹ dürûd: Övme, dua.

Şükr içinde bunlar burada çün kalır
Sen işit şimdi Ali neler kılır

Kalkanın iplerini kesti Ali
Üç gün indi gece gündüz ol velî

Nagâh bir yücenin üstüne iner
Nitekim bir karanlık yere iner

Bir saat ol orada aklın derer
İsm-i âzam okuyup şadlığa erer

Gördü bir kişi yanında iniler
Ali ona ne kişinin der sorar

Verdi cevap Ali'ye der cinniyim
Ya Ali adım Yusuf Sünniyim

Senden kaçıp Sandık inince buraya
Karşı vardık iki yüz kişi ona

Bir zaman Sandık ile kıldık kıtâl
Harb-cenk ettik onun ile biz cidâl

Vurdular sol ayağım sındı benim
Darlanır gitmeğe iver canım benim

940 Devler ile kamu İblis çerisi
Şarka çıktılar bile uşağı irisi

Gitti bizim çerimiz onu kova
Benim ayağım sındı düştüm kuyuya

Ali onun ayağını sığadı ¹¹² okur
İsm-i azam duasını üfürür

Yusuf'un çünkü onandı ayağı
Yine durdu hem sağ oldu bayağı

Sordu Yusuf'a Ali ol Şîr-i ner
Ya Yusuf der Zeliha'dan ver haber

Yusuf der işte bu zindandadır
Bana dedi ki Zeliha nerededir

İstihrâc dev zindana koydu onu
Ali der bana göster zindanı

Zindanı Yusuf Ali'ye gösterir
Gördü otuz cinnî beklemiş durur

Dört yanı hendek zindanın
Çevre yanın cinnîler almış onun

Ali bir kez nara vurdu haykırır
Geldi hendeğin kenarında durur

950 Zülfikâr'ı çaldı bir kez Şîr-Ali
Allah deyip yüz adım sıçrar ol velî

¹¹² sığamak: Kırığı tedavi etmek.

Hendeğin yanındaki ol cinnîler
Heybetinden Ali'nin hepsi gider

Ali ol dem yürüdü zindana der
Ol zindan kapısı ol dem kopar

Ali gördü Zeliha'yı çıkarır
Elini çözer gönlünü alır

Zeliha öptü Ali-Şîr'in elin
Ali sordu ona cümle ahvâlin

Bir zaman birbiriyle söyleştiler
Sandık'a nice varalım dediler

Yusuf Ali'ye der ey sultanım
Gel şimdi boynuma bin benim

Bir Tanrı'ya sığınarak uçalım
Bir saatte ol maşrıka geçelim

Ali ile Zeliha bindi ona
Dillerinde Tanrı'nın adın ana

Bir saatte iki yıllık yol alır
Ali bakar Yusuf'a tana kalır¹¹³

960 Sabah vakti gün bitmeden
Maşrıka geldiler öğle olmadan

¹¹³ tana kalmak: Şaşırmak, hayrete düşmek.

Çünkü Yûsuf cinnîlere erişir
Ali Zeliha'yı aşağı kor derişir

Kendi dahi hamle eder vuruşur
Geldi bir cinnî Yûsuf ile görüşür

Yûsuf der Ali Şîr geldi bize
Kâfirlere kılalım şimdi ceza

Tanrı Arslanı Ali Zülfikâr'ı
Eline aldı yine ol din eri

Yûsuf cinnî ile Zeliha Sünniler
Hamle kıldı ol Müslüman cinnîler

Tekbir getirerek kırdılar kâfirleri
Ali dahi oynatır Zülfikâr'ı

Kırdılar kâfirlerin kökünü kese
Altmış bin cinnîyi aldı endişe

Kırdılar kâfirleri anda tamam
Sandık'a erişti Ali vesselam

Ona dahi hamle kıldı arkaru¹¹⁴
Ali Sandık'ı gördü kim kupkuru

970 Ol Sandık içindeki bir dev imiş
Daim işi küfür sihir ve hile imiş

¹¹⁴ arkaru: arkasından.

İstihrâc derler imiş hem ol deve
Ol öğretirmiş cazılığı her deve

Süleyman devlerinden kalmış imiş
Anda bir kitap okuyup bilmiş imiş

Süleyman Peygamber'in hizmetçisi imiş
Kulluk eder bile yoldaşı imiş

O kitabı orada bulmuş ol lüzumsuz
İçindekini okuyup bilmiş ol lüzumsuz

Büyü ilmi, sihr-i nâr-ı necâtı¹¹⁵
Cazılıklar küfr- kelimâtı¹¹⁶

Ol imiş bu cazılığı eyleyen
Sandık içinde halka söyleyen

Ali'nin narasın işitti ol
Bırakıp Sandık'ı garba gitti ol

Ardına düştü yedi bin cinnîler
Yetişti mağribde ona ol Sünniler

Yusuf cinnî ardından erer
Kılıcıyla ensesini iki yarar

980 Tuttular saçından onu sürüyü
Sürüdeler ol iti yüzün koyu

¹¹⁵ sihr-i nâr-ı necât: Kurtuluş ateşinin büyüü.

¹¹⁶ küfr- kelimât: Küfürlü sözler.

Getirdiler onu Ali katına
Ali tükürdü onun suratına

Bir minare gibi ol itin boyu
Ali kazdırdı onun için bir kuyu

Boynuna dört bin batman demir
Gitmesin boynundan bütün ömür

Zincir ile elini bağladılar
Yüzünü gözünü od ile dağladılar

Ali onun dişlerini çektirir
Burnunu deldirip ip taktırır

Ardından zincir geçirdi diline
Döndürüp geri bağladı ensesine

İndirdiler anı derin kuyuya
Ol azaplar ile nasıl uyuya

Ol kazığa bağladılar ol iti
Katı kahr eylediler ol laneti

Kyunun çevre yanın çizdi Ali
İçine çok dualar yazdı Ali

990 Dahi cinnî ana gelebilmeye
Yahut onu devler alabilmeye

Ol kuyuda ol azabı çeksün
Şöyle kala ta kıyamet kopsun

Cinnîlerin maliki Abidân'dır
Arı dinli kendi Müslümandır

Ali der sizi götürelim
Yine Ummân şehrine yetirelim

Ali yine bindi cinnî Yûsuf'a
Hem dahi Abidân'a bindi Zeliha

Sandık'ı dahi götürdüler
Ha demeden Şehr-i Ummân'a yetürdiler

Ali çıktı yer yüzene kıldı cûd¹¹⁷
Yüz yere koyup Halik'a eyledi sücûd

Yûsuf'a der Zeliha'yı getir
Sandık ile Medine'ye yetir

Dedi başım üstüne Ali sözü
Yusuf cinnî sandığa soktu kızı

Arkasına alıp çıktı göğe
Başladı Ali Şîri daim öge

1000 Ne deniz der ne kuyu der ne kaya
Akşam vaktinde erişti Medine'ye

¹¹⁷ cûd: Cömertlik.

Ondan önce Cebrail gelmiş idi
Resul'e Yûsuf haberin vermiş idi

Kamu ashap karşı çıkmışlar idi
Muntazır yollara bakmışlar idi

İndi Yûsuf sandığı koydu yere
Verdi selam lutf ile Peygamber'e

Şerh kıldı Ali'nin kelâmını
Değdirdi Mustafa'ya selamını

Açtı Sandık Zeliha armağanı
Muştucu saldı dedi size anı

Fâtıma'ya viridi emanet ol kızı
Sandık ile saklıya bile özü

İşitip geldi kamu ulu kiçi
Düğün oldu öyle sanki ey ahi

Halid'i Sa'd ve Zübeyr'i sordular
Her birinden Zeliha verdi haber

Ulu kiçi kaldı ol dem sevine
Cinnî Yûsuf ol saat döndü yine

1010 Medine'den vaktinde kıldı sefer
Ali'ye kavuştu ta vakt-i seher

Ali ile Abidân cinnî Yûsuf erdiler
Tan olunca Ummân Şehrî'ne girdiler

Bağlanmış gördüler Ummân şehrini
Şehit olmuş gördü âdemin ekserini

Hadsiz âdem kırılmış ne diyem sana
Ali gördü bu hâli kaldı tana

Kimse görünmez yârenlerden biri
Ali sandı ki değil bunlar diri

İstedi uluları ağlaya
Oğlanları için ciğerin dağlaya

Gördü Cumhur melik düşmüş yatar
Başı yarık kana bulanmış yatar

Ölmemiş Cumhur velî mecrûh idi
Ali mübarek eliyle sığadı

Çünkü başın sığadı eliyle
Durdu Cumhur görüşür Ali ile

Ali der Cumhur'a ki hâl nedir
Tezcek söyle bilelim ahvâl nedir

1020 Hani benim ol gazi yârenlerim
Nereye vardı benim oğlanlarım

Cumhur der sen kuyuya girince
Bizler kuyudan ol tütünü görünce

Tez yine çektik yukarı urganı
Çıktı urgan çünkü görmedik seni

Biz zârlık eyledik ulu kişi
Ki figan ile doldu Ummân'ın içi

Tanla kuşluk olacağız hemân
Şhirden taşra gulgûle kopdı nagehan

Gördük ol Sencigil erişti yine
Sayısız ifrît almış geldi bile

Şehri alıp halkımızı kırdılar
Oğlanları esir edip sürdüler

Ben dahi mecrûh olup düştüm yere
Bilmedim nice oldu sonra macera

Ali bir kez şehr içine haykırır
Avaz ile çünkü ol velî nara vurur

Ol bin bezirgân gizlenmiş imiş
Nice halk hem dahi saklanmış imiş

1030 Ali'nin narasını işittiler
Bin kişi saz u silahın berkittiler

Ali aldı Zülfikâr'ı nara vurur
Cumhur ile bin kişi hamle kılar

Cinnî Yûsuf ile Abidân erişir
Din yolunda ol gaziler derişir

Hadden fazla kırdılar kâfirleri
Kaleden götürdüler ol itleri

Ol Sencigil korkup kaçar
Yedi denizin arasını geçer

Kalanı getirdiler anda iman
Çağrışarak getirip iman

Zindancılar Ali'ye eriştiler
Kamu iman getirip görüştüler

Her birisi gönle girmek diledi
Gazileri Ali'ye muştuladı

Dediler ki kamu onlar bağlıdır
Eli dahi iki ayağı bağlıdır

Vardı Ali yüğürü zindanı basa
Kapıları kamu hepsini tepe

1040 Çün erişdi onlara ol pehlivan
Gördüler ki sağ esen bunlar tamam

Şükr kıldı onları gördü şîr-i Hudâ
Şeşdi ellerin Aliyü'l-Murtazâ

Bağrına bastı bunları ağladı
Şöyle ki firkat ciğerin dağladı

Koçar öper Halid ve yârenleri
Hasan ile Hüseyin ol canları

Zübeyr ve Sa'd Vakkâs'ın elin
Sığadı Ali Hüseyin'in kolun

Tanrı fazlıyla kamu sağıldılar
Ol hapisten cümle taşra geldiler

Kıldılar akşama dek orda karar
Aldılar genc¹¹⁸ ü hazine ne ki var

Kul¹¹⁹ karavaş¹²⁰ malını devşirdiler
Ol ilin yurdun davarını sürdüler

Hesapsız mal topladı pehlivan
Ol bezirgânlar malın aldı hemen

Mallarınca mallarına bir dahi
Kıldı cömertlik bunlara ol sehî¹²¹

1050 Verdi Abdân'a dahi mal u genc
Kim yiye bin yaşaya çekmeye renc¹²²

¹¹⁸ genc: Hazine.

¹¹⁹ kul: Köle.

¹²⁰ karavaş: Savaşta tutsak edilen veya satın alınan kadın köle.

¹²¹ sehî: Cömert, eli açık.

¹²² renc: İncinmek.

Ummân şehrin Cumhur'a verdi Ali
Melikliğin Yûsuf'a hem ol velî

Abdân'a Ayne'l-Katar bağışladı
Nusret İslâm dininin işledi

Pak cemaat oldu mescit yaptılar
Bütün halk cümle Hakk'a taptilar

Emin oldu ol Müslüman cinnîler
Karar eyledi diyarında Sünniler

Tanrı Arslanı Ali döndü yine
Ashap ile geldi deniz katına

Ali burada cömertlik eyledi
Gemiciye mal ve servet bağışladı

Ol Yûsuf Cinnî Cumhur Abdân
Ali'yi gönderdiler onlar hâs u âm¹²³

Bunları gönderdi ol kân-i safâ
Gemiye bindi ibni ammu Mustafa

Tatlı su hem erzak getirdiler
Gaziler girerek oturdular

1060 Çün bunlar kıldı tevekkül Tanrı'ya
Gemiyle sefer etdiler suya

¹²³ hâs u âm: Asiller ve halk.

Hak Çalap fazl eyledi düzeldi hava
Gazilerin yönü döndü eve

Gitti on beş gün gece ve gündüz
On altıncı gün göründü kara dümdüz

Gemici muştuladı yârenlere
İşte eriştik kenara der onlara

Erdi gemici kenara kıldı karar
Çıktı kuruya değin ol gaziler

Taşıdılar gemiden taşra kumaş
Ne ki var at katır kul karavaş

Çıktı gemiden Ali kurban eyledi
Düldülüne bindi seyran eyledi

Ol oradan azm ederek vardılar
Altı gazi dört bin yılkı sürdüler

Nice hazine mal ile davar
Her birinin hizmetliler sürer

Ferişte indiler yazılara
Yer toplayıp dürdüler gazilere

1070 Yedi günde yolları oldu yakın
Medine şehri göründü hemen

Kuşlukta bunlar erişti şehre
Haber oldu şol saat Peygamber'e

Resul ol dem kamu ashabı alır
Çıkar ol gazilere karşı gelir

Gaziler çün Mustafa'ya erdiler
Yüzlerini cümle yere vurdular

Erdi Hasan Hüseyin anasına
Derman erişti ciğerparesine

Mal davar cümlesi hep sürülür
Kul karavaş Resul'e verilir

Üleştirdi Mustafa yoksullara
Yardım etti yetimlere dullara

Ne kadar ashap var ise oldu gani¹²⁴
Dedi getirdi Zeliha'yla sandığı

Ol sandığı dahi dört yük mal ile
Kul karavaş kumaş dahi bile

Çeyiz etti Zeliha'ya Mustafa
Halid'in oğluna verdi ol Safâ

1080 Düğün oldu Mustafa etti nikâh
Halid'in oğlu Zeliha'dan oldu ferâh

¹²⁴ gani: Zengin.

Resul der ya Ali gel de bana
Ol denizden gelen kimdi sana

Geldi öptü Ali Resul'ün elini
Ol ahır söyledi cümle hâlini

Ali der bil kim ya Resul
İblis imiş beni eyleyen fuzûl

Çin ü Maçın iline varmış ol it
Orada yüz bin çeri dermiş ol pelid

Yer yüzene çıkarıp komuş onu
Onların içine ilette beni

Şöyle bir kez nara vurdum orada
Bin kişinin ödü sındı yarıla

Nice atlar ıssını kılar helâk
Nice gövdeler bir avazdan oldu helâk

Birisinin kılıcın aldım ele
Ya Muhammed onlara kıldım belâ

Ol demde kestim alemdarın başın
Çıkardım ol demde şeytanına dişin

1090 Kâfirin döndü yüzü sındı kaçır
Kaleye dek kovdum onlar benden kaçır

Yüzü döndü kâfirin arkasına
Kovalayarak çıktım kâfirin kalesine

Ol kaleyi yapmışlar mal ve genc ile
Göz erişmez yüceliğin ki göre bile

Bulut ile beraber cin kalesi
Öylelik yere düşer anın gölgesi

Döndüm oradan Tanrı adın getirdim dilime
Hak onardı beni saldı yoluma

Ya Resulallah yâri kıldı Ehad
Erişip oğlanlara kıldım medet

Çünkü Ali sözünü kıldı tamam
Dinledi ol kıssayı Hayrû'l-enâm

Abdullah ol orada durdu tamam
Kılıp dua yere yüz vurdu hemen

Yâ Resulallah der menzirim ırak
Hayli zamandır çekerim ben firak

Beş yıl oldu İsfahan'dan gideli
Anda kodum ev halkını ayalı¹²⁵

1100 Çünkü yetirdim kılavuzluk hakkın
Dua kılsan menzirim olsa yakın

¹²⁵ ayâl: Bir kişinin bakmakla mükellef olduğu kimseler.

Abdullah âmin deyip sildi yüzün
Ayali katında gördü könd'özün

Fazlasını bile gördü mâl-ı gencini
Çalap zayi eylemedi rencini

Bile getirdi cümle davar malını
Ehline arz eyledi hep hâlini

Çün işitti ehli anladı
Fikr ederek bu sözü dinledi

Buradan İsfahan'a ey dede
Beş yıllık yoldur işit sen yine

Bu gazavat burada oldu tamam
Şimdi öze geelim vesselam

Din yoluna her kim sabit dura
Tanrı bunu maksuduna irdire

Ali gibi zikr ve tesbih çok oku
Dembedem sen şeytanına boynun toku¹²⁶

İblisi kahr eylelip eyle gazâ
Kim seni düşürmesin ol denize

1110 Nefsini dev ile eyle kıtal¹²⁷
Aklı uyan ifritlerin elinden al

¹²⁶ tokumak: Vurmak.

¹²⁷ kıtal: Birbirini öldürme, boğazlaşma, vuruşma.

Ver salavat Mustafa'nın canına
İki cihan şahının sultanına

Mustafa'nın mağfireti bî-hasâp
Yazarısam yetmeye bu kitap

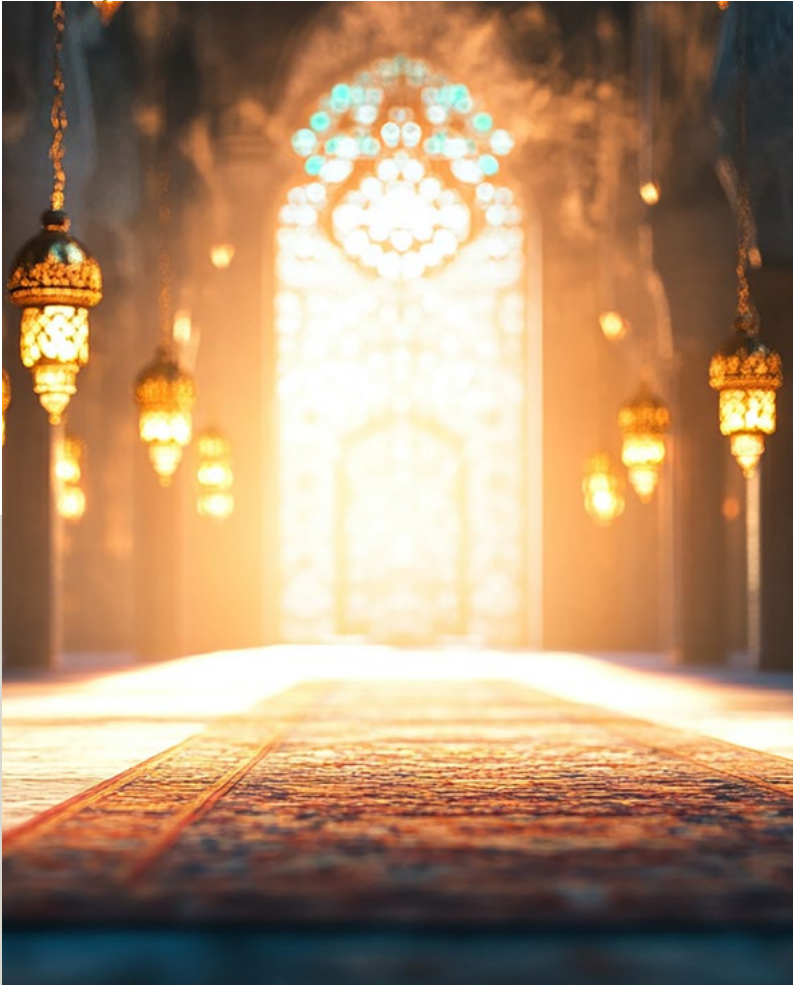
Hem bunlar kıldı din yolunu ayan
Biz de bildik vasfını belli beyan

İş bu kıssa sözleri oldu tamam
Okuyana yazana Hak'tan selam

MESNEVİLER

HİKÂYET-İ MUHAMMED HANEFİ

Bismillâhirrahmânirrahîm
Allah adıdır dilimizde yine
Allah'ındır ne kim var hamd ü senâ

Yerde gökte söylenen Onun adı
Sevgisin ol kamu canlara kodı

Arşta ferişte dop doludur ol Ganî
Nerede istersen hazır bil sen Onu

On sekiz bin âlemde hükmü ulu
Onun emrin tutan zî-bahtlı

Utan ondan olma âsi ona
Kim nagehan ermeye hışmı sana

Buyruğun tut olası anın hası
Kim bulasın ahirette ihtisâsı¹²⁸

Her zaman sakın aldatmasın dünya seni
Öğüdüm budur işitirsen anı

Dünyada sen hükmine eğ boyun
Ahirette Cennet'e gir hayat oyun

Burada sen çek bu azıcık zahmeti
Kim bulasın yarın anda rahmeti

- 10 Dünyada ne istersen beka
Aklının yönünü döndür Hakk'a

¹²⁸ İhtisâs: Özel olma hâli.

Koma Allah'ı dilinden bir nefes
Ondan sonra kılma nesneye heves

Ver salavat Mustafa'ya şevk ile
Dinle şimdi bir gazavat zevk ile

Hoş gazavattır iş bu işitin
Bir dem şimdi dinler olun

Ki Mustafa yolun döndürdü Hakk'a
Dünyasın değiştirdi ol kân-i safâ

Bu fenâyı terk edip buldu beka¹²⁹
Sermedi mülke erişti mutlaka

Düştü firdevs uçağından ol
Lakin ashap içinde oldu firâk

Yaktı ashap için hicrana özü
Dillerinde kaldı ol Resul'ün adı

Ol Emirü'l-Müminîn kân-ı safâ
Katı ağıldı Aliyü'l-Murtazâ

Gece gündüz ravzasından¹³⁰ çıkmazdı
Ağlamaktan dünyaya bakmazdı

20 Beklemişti Mustafa'nın ravzasına
Yaslanıp yatarı daim sırtını

¹²⁹ bekâ: Ölümsüzlük, ebediyet, ebedilik

¹³⁰ Ravza: Hz. Muhammed'in mezarı

Türbeden çıkmazdı daim uyku ile
Daima meşgul idi onun ile

Ravza-i şerife kaçmıştı Ali
Düşünde gördü Mustafa'yı ol velî

Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Ali'nin gözün yaşın siler

Kalk ayağa ağlama ya Ali
Bir er oğlun doğarsa ya velî

Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola

Benim adımı ver ona ya Ali
Tez şimdi ağlama ya velî

Ben beşaret kılmağa geldim sana
Pes Muhammed Hanefî adın ver ona

Böyle deyince uyandı uykudan
Gönlü açıldı ol zaman kaygıdan

Sabah olunca zikr ü tesbîh eyledi
Tan vakti Fâtîma'ya söyledi

30 Ki düşüme girdi atan ya betûl¹³¹
Ağlama dedi bana ol Resul

¹³¹ betûl: Nâmuslu, iffetli kadın.

Muştuladı bana bir oğlan adı
Kim Muhammed Hanefi olsun dedi

Fâtıma'ya çün bu işi söyledi
İşitip ol dahi çok şükürler eyledi

Kayguyu bir dem yabana attılar
İki helâl bir döşekte yattılar

Ol veli sulbünden indi bir oğul
Ana rahmi eyledi anı kabul

Çün sıdka düştü ol dür¹³² tanesi
Hamilelik müddetini yetirdi anası

Dokuz aydan sonra doğdu bir kişi
Bir çocuk kim bulunmazdı eşi

Yüzü nurlu ay güzelliği kemal¹³³
Çehresinde görünür nûr-ı cemâl¹³⁴

Kirpiği oku ciğerden kan alır
Gözleri hışmı ciğerden can alır

Gün-be-gün artar cemâl-i tal'atı¹³⁵
Dem-be-dem işler kemâl-ı devleti

40 Müddet ile oldu oğlan on yaşar
Gözlerine bakanın aklı şaşar

¹³² dür: İnci

¹³³ kemal: Mükemmellik, tamlık.

¹³⁴ nûr-ı cemâl: Güzelliğin nuru, mükemmel güzellik, nurlu güzellik.

¹³⁵ cemâl-i tal'atı: Yüz güzelliği.

On yaşında ne kim var ilm-i hüner
Kamusunu hatırına cem eder

Çün Ali'nin işidir ceng-i gazâ
Başladı gazilerin adın yaza

Verdi Hasan eline bir ak alem
Çün çıkardı onu taşra bir adım

Gaziler anda derilir cem olur
Kefirin cemi dağılıp kat¹³⁶ olur

Tanrı'nın arslanı ol şîr-kâr¹³⁷
Düldül'e bindi takındı Zülfikâr

Çün Muhammed Hanefi gördü onu
Ağlar der birlikte al git beni

Ben dahi kâfir kırıp gazi olam
Sağ esen Allah getirirse gelem

Ali der ya oğul sen dön eve
Canın sıkılırsa bin git ava

Medine'nin dağların eyle aşikâr
Allah'ın yardımını sana olsun ey yâr

50 Sen tıfilsın sana olmaz farz cihât
Gayret edelim kılalım içtihat

¹³⁶ kat' olmak: Kesilmek.

¹³⁷ şîr-kâr: Arslan davranışlı.

Mustafa demişti zinhar oğlanı
Sakla kâfirler gözünden sen onu

Çün Muhammed Hanefi döndü eve
Gönlünü eğler çıkmaz taşraya

Ali gitti gazâya kırk gün tamam
Çıkmadı evde oturdu ol hüâm¹³⁸

Çün Muhammed Hanefi durmakla
Sıkıldı evde oturmakla

Ateşlendi gönlü nice yata yata
Kargıyı aldı eline bindi ata

Bağladı Ali kemendin beline
Karşı çıktı çün şehir otağ yoluna

Medine'nin gün doğusundan yana
Azm kıldı Hak Çalab yoldaş ana

Tanrı'nın adın okuyup kıldı senâ
Allah'ın avni olur ona ey yâra

Her canavar kim gözüne görünür ola
Çare yoktur kurtula ancak kuş ola

60 Seyrederken bir gazala¹³⁹ uğradı
Bilmedi kim fiil-i âle¹⁴⁰ ugradı

¹³⁸ hüâm: Çaba gösteren, gayretli kimse.

¹³⁹ gazal: Ceylan.

¹⁴⁰ fiil-i âl: Olumsuz, desise, hile dolu fiil, iş, eylem.

Avına düştü nagehan bir gazal
Tuhfe yaratmıştı ânı ol lâ-Yezâl¹⁴¹

Gözleri yakuttan cevherden yanağı
Dişleri mercandan laldan dudağı

Göbeği misk¹⁴² safrandan dudağı
Kuyruğa zebercetten ey ahi

Çün Muhammed Hanefi gördü onu
Çok şaşırdı andı Süphân'ı

Suphanallah der ne güzel sûretü'l-ula¹⁴³
Bu gazalı geçirsem der ele

Cehd edip bunu nice tutam
Medine şehrine hediye iletem

Kemendin tez aldı ol dem eline
Tepti atın ana kim yakın gele

Saldı kement üstüne geldi geyik
Sıçradı çıktı kementten ol geyik

Sürdü atın yine geldi üstüne
Saldı kement anı tutmak kastına

70 Ne denli kim atar kementten çıkar
Yakınına varıp ona bakar

¹⁴¹ lâ-Yezâl: Zeval bulmaz, bitmez, ebedi.

¹⁴² misk: Bir ceylân cinsinin erkeğinin karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde.

¹⁴³ sûretü'l-ula: Yaratılıştan üstün, güzel yaratılmış.

Yedi kez tepti atın kement attı ona
Ava düşmez ol geyik kaldı tana

Bu kez der sünüyle bakayım
Boğazlayıp at yanına takayım

Kovdu bu kez geyiği sağ sola
Akşam olunca çıktı bir dağa

Dağ başında ol gece ol Şehsuvar
Attan inip bir yerde kıldı karar

Bile yetti yakınında ol geyik
Çünkü gördü tana kaldı ol geyik

Muhammed Hanefi bindi tez atına
Çün yakın geldi geyiğin katına

Sıçradı durdu yerinden ol gazal
Gûla¹⁴⁴ benzer kim kılar halka âl¹⁴⁵

Şöyle vardı yine dürdü kemendi
Asla Muhammed Hanefi'yi terk etmedi

Yürüdü ardınca üç gün üç gece
Vardı bir sahraya erişince

80 Türlü çiçekler bezenmiş ol yazı
Gelincik gibi donanmış yüzü

¹⁴⁴ gul: Hayâlet, hortlak, kötü cin, şeytan.

¹⁴⁵ âl: Hile.

Benefşe nergis erguvan gül
Şakayık sular ve çayır çimen bülbül

Türlü kuşlar ol gülistanda öter
Ol gazal dağdan iner gider

Kendi yorulmuş atı çok açtı
Ol geyiği tutmadığına acıdı

Baktı gördü ol yerin otunu
Anda tez ota saldı atını

Dikti sünisin bir dem uyudu
Bir kâfirin korusı meğer buyudu

Bir ulu kâfirdir Tabut adı
Ol kuru seyrangâh onun idi

Çün uyudu seherde yumdu gözünü
Dinle şimdi nicesi olur sözünü

Ol korunun bir bucağında meğer
Bekler idi koruyu iki yüz er

İki yüz cümle demir donları
Ol kâfir Tabut koymuştu onları

90 Kim koruya kimse gelip düşmeye
Hem Müslüman dahi beri aşmaya

Sabah akşam ol kâfilerin işi
Koruyu beklemek idi daim işi

Gezdiler koruyu baştanbaşa
Ol yöreye geldiler bunlar ey paşa

Kendisi yatardı otlardı atı
Kendi üstünde var idi cenk âleti

Atı kişnedi uyandı uykudan
Gönlü açıldı şol dem kaygıdan

Ol dem uykudan kalkıp oturur
Bakınca ol kâfirleri görür

Tez tutar atın biner üstüne
Bir kâfir yaklaşır katına

Gördü kim bir ter-cevân¹⁴⁶ özi
İllâ od gibi yanar iki gözü

Bir ata binmiş sanasın bir cemâl
Heybetinden Rüstem-i Zâl

Dediler deli misin yoksa fuzûl
Niçin girdin koruya ey tıfıl

100 Tabut'undur bu kuru bilmez misin
Hışmından sen onun hazer kılmaz¹⁴⁷ mısın

¹⁴⁶ ter-cevân: Genç, taze, yakışıklı kişi.

¹⁴⁷ hazer kılmak: Korkmak, çekinmek.

İşte iki yüz kişi bekleriz bunu
Bu kuru içinde bulduk biz seni

Bizde yasak budur her kim bula
Koruya girse gerek beylik ola

Bir tıfıl oğlanımmışsın yalınız
Hele şimdi bana yakın geliniz

İn atından gel benimle
Öp beyimiz elin elimiz suçun dile

Atını donunu ver kurtar başını
Kıyamayız sana gel oğlan yaşını

İşte Muhammed Hanefi ol pehlivan
Eyitti ne herze söyler bu kaltaban¹⁴⁸

Tanrı arslanı Ali oğlu benem
Fâtımâtü'z-Zehra'dur benim anam

Ceddim adıdır Muhammed Mustafa
Ben Muhammed Hanefi'yim ey bî-vefâ¹⁴⁹

Hasan Hüseyin benim kardaşlarım
Atam ile gazâda yoldaşlarım

110 Herze söyleme yürü var işine
Yoksa sonra ip takarım dişine

¹⁴⁸ kaltaban: Hilebaz, yalancı, korkak kimse.

¹⁴⁹ bî-vefâ: Vefasız.

Çün kâfirler bu sözü işittiler
İki yüz kişiye haber ettiler

Budur bizim düşmanımız
Atası elinde yandı canımız

Ne zaman girdi ilimize bugün
Bunu öldürmek bize gayet düğün

Öldürüp burada asalım üleşini
Tabut'a armağan verelim başını

İki yüz er ortaya aldılar onu
Yani kim yıkıp tutalar oğlanı

Muhammed Hanefi ol şîr ü dîl
Onun sakalına yoktur kıl

Aldı süniyi verdi tekbir ve salavatı
Kâfirin içine sürdü atı

Nara vurdu hem kâfirin üstüne
Sürdü atın hem kâfirin kastına

Şöyle çabuk biniciydi harpte
On kâfiri yıkardı bir hamlede

120 İki yüz er başı vardı bir pehlivan
Cenk içinde uğradı ona hemen

Tez Muhammed Hanefi sünü havale kıldı ana
Sünü yarası çıktı göğsünü yara

Ol saat can verip düştü yere
Hay deyince ol iki yüz kâfiri kıra

Kara koruda komadı kimseyi diri
Andan kesti pehlivanın başını

At yanına getirip astı onu
İki yüz kâfirin kırdı yüzünü

Atına bindi kararlayıp gider
Yine Medine'ye üç günde irer

Asa kodı meydan içinde başı
Şaşırır kalır onu gören kişi

Ali üç ay içinde gazâdan erişir
Kamu ashaplar ile görüşür

Erdi Hasan Hüseyin ol dem bile
Gaziler durmuştu sağa sola

Ol başı meydan içinde gördüler
Bu ne baştır diye sordular

130 Ali der bunca kıldım ben gaza
Eyledim kâfir canına çok ceza

Kesmedim bunun gibi büyük başı
Ne güzel erdir bu başı kesen kişi

Dediler ya Ali ki oğlun ona
Muhammed Hanefi ol gazi şaha

Vardı üç (gün) eğlendi tamam
Bu başı kesmiş getirdi vesselam

Söylemedi hayr şer nesne bize
Bu ne baştır sorun diye size

Ali vardı koçtu öptü oğlunu
Bu ne baştır dedi ey canım canı

Yalnız nerede sataştın sen buna
Nice oldu sen haber ver bana

Çün Muhammed Hanefi şerh eyledi
Atasına ne kıldıysa söyledi

Tabut'ın korusuna vardığını
Onun yüz kişisin kırdığını

Pehlivanın başıdır iş bu baş
Cenk içinde nagehan oldum tarâş¹⁵⁰

140 Sünüyle bağrını çâk¹⁵¹ eyledim
Başını kestim tenini hâk¹⁵² eyledim

¹⁵⁰ tarâş: Yağma.

¹⁵¹ çâk: Yarmak.

¹⁵² hâk: Toprak.

Kim ki tanık isterse bu işe
Varıp görsün inanmayan başa

Ol koruda gövdeler nice yatar
Ey baba eksigi var sen yetir

Çün Muhammed Hanefi kıldı beyan
Çün sözü atası bildi ayan

Öptü onun gözlerini dedi ol
Koluna kuvvet cihan içre sağ ol

Velî zinhar oğul dahi böyle kılma
Kend'özini tehlikeye salma

Dünyada kâfirdir düşman bize
Kılmışım canlarına tez ceza

Nice kâfirler kanın dökmüşüm
Başların sünü ucuna takmışım

Sakın ele girmeyesin ansızın
Kim beni mahrum eder gensüzün¹⁵³

Ol Tabut'un çerisi çok durur
Yedi yüz binden dahi artık durur

150 Korusunda kırdınızsa iki yüz
Koymamıştır korusunu ıssız

¹⁵³ gensüz: İsteksiz, istemeyerek, ister istemez.

Ol bu işi anlamış bilmiş ola
Dahi anda çok çeri gelmiş ola

Zinhâr oğul ol koruya varmayasın
Varıp da başından olmayasın

Ol geyik kim gördüğün iblistir ayan
Ana uyma getirmesin sana ziyan

Şeytana uyan kişi pişman olur
Az sevindirir çok pişman olur

Ali der ol gün oğluna öğüt
İşitip kaldı kabul oldu sükût

Medine’de bir ay kıldılar karar
Gaziler kim yine oldular süvâr

Şâh-ı Merdân yine bindi Düldül’e
Giydi zırhını Zülfikâr aldı ele

Gaziler cümle yanında cem olur
Cümlelerin içinde kendi şem olur

Sancağ-ı İslâm götürerek yürüdü
Gaziler nusret bizim der idi

160 Leşkerin başı Aliyü’l-Murtezâ
Mağrîbe yöneldi ol Şîr-i Hudâ

Çün Muhammed Hanefi evde kalır
Ol gazalın nakşı gönlünde kalır

Bir nice günden eder acep
Bulamam mı ben anı kılsam talep

Zihî gönlünde idi ol gazal
Şöyle yaratmış anı ol lâ-yezal

Rengini gördüm sevdi anı canım
Bir dahi avıma düşe ol benim

Arzuladı yine bindi atına
Yine gark oldu cenk âletine

Geydi cevşen sünüsün mızrak aldı ele
Kimseye demedi kim gelin bile

Çün Muhammed Hanefi çıktı gelir
İşit şimdi Tabut'ın hâli nice olur

Çün işitti bu ahvâlleri
Tez buyurdu yedi yüz erleri

İki pehlivan bunlara baş kodu
Biri Davud birisi Rüstem adı

170 Geldi konu yedi yüz er koruya
Kim gelirse komayalar koruya

Rüstem der gelse ol oğlan yine
Gösteririm er nicedir görüne

Gürzüm altında yağır idem onu
Parçalandı kemiği var teni

Davud der sen bu sözü söyleme
Değmelere (sen) anı kıyas eyleme

Atasının işitirsin ününü
Ol yıkmıştır nicelerin evini

Üç bin felek sihrin kırmış durur
Bin eri bir araya sarmış durur

Nice devlerin kopardı kellesin
Yalınız aldı Selasil'in kalesin

Tanrı'sının bin bir adı var okur
Çekse kılıç içinde od şakır

Atasının eğer böyle olursa huyu
Arslan eniği yine arsalan soyu

Bu koruya gelir ol yine
Erliğin varısa göster oğlana

180 Bunlar bunda uş hizada dün ü günü
Çün Muhammed Hanefi giymiş cenk donu

Ol geyiği arzu kılmıştır katı
Yine koruya doğru sürdü atı

Dedi ancak korudadır ol geyik
Anda yavı¹⁵⁴ kıldı idi ol yavık

Sünüsün aldı tutup at gücüne
Yel gibi sıvışıp gitti korunun içine

Baktı gördü kim leşkeri
Yedi yüz saf saf olmuşlar geri

Daima onlar bunu izler imiş
Gözcüler dağlarda gözler imiş

Çün Muhammed Hanefi gördü bunu
Cenk için durmuşlar idi her biri

Eyitti Muhammed Hanefi olmaya kaçmak bize
Kılalım din aşkına bunda gazâ

Yalınızın yardımcısı Sübhân'dır
Arslan eniği yine arslandır

Salavat verdi Resul'e key katı
Tepti kâfirlere ol demde atı

190 Yıldırım vuruşlu elinde sünüsü
Ol kâfirler hamle kıldı kamusu

¹⁵⁴ yavı: Düşman,

Şol bir aç kurt gibi koyuna
Baktı aç ki erişe oyuna

Bir sünü ile Muhammed Hanefi
Kalbi kalbe vurur sâka sâkı¹⁵⁵

Düştü atladı önünde ki durur
Heybetine dayanmazdı değme er

Nara vurup yürüdü dört yanına
Katı bulaştı kâfirler kanına

Sabahtan ikindiye değin cenk tamam
Kâfirler ile cenk kıldı ol hümâm¹⁵⁶

Kâfirlerin yüzünü kırmış idi
Kendi dahi bir yara almış idi

Çıktı kâfirler arasından yine
Attan indi bir tepenin üstüne

Kim kıla ol bir lahza karar
Dinlene bir dem yine ola süvar

Ol kâfirler bir yere derildiler
Ne kılalım diyerek danıştılar

200 Rüstem der ahir var arımız
İş bu oğlan geçirir hep varımız

¹⁵⁵ sâk: Baldır

¹⁵⁶ hümâm: Himmeti çok, gayretli kimse.

Burada cümle varımız ölmek gerek
Yahut ol oğlanı ele geçirmek gerek

Kamu bir kez sünü üşürelim
Cehd edelim anı düşürelim

Attan düşünce buna kement atalım
Ola kim bunu düşürüp turalım

Çün kâfirler böyle danıştı işi
Hamle kıldı oğlana dört yüz kişi

Gün batıncaya değin kıldılar savaş
Atının inciğine dokundu taş

Kırk kemendi bir uğurdan attılar
Oğlanı ol dem giriftar ettiler

Saldı Rüstem Tabut'a bir muştucu
Eyitti oğlana kılmışım gücü

Bilmiş olsun kim biz tuttuk onu
Ne buyururlar ne edelim biz onu

Tabut'a erişti çünkü bu haber
Leşkerin alarak karşı çıkar

210 Çün Muhammed Hanefi kim tutulup
Kâfirlere bayram günü olup

Oğlanı bindirdiler bağı ata
Getirdiler anı kâfir Tabut'a

Leşkeri çün Tabut'a karşı gelir
Şâd olurlar onlara alkış kılar

Öfkelenip onlara yavlak pusat¹⁵⁷
Katı katı söverek eyler fesat

Bir ağaç diktirdi meydan içine
Asa koya cezasıdır suçuna

İlettiler darağacına oğlanı
Ol şehrin kavmi çün işitti anı

Bildiler ki (Tanrı) arslanı Ali
Bu oğlanın atasıdır ol velî

İşitirse ki bu dem oğlu öle
Zülfikâr'ı alarak Ali gele

Kökümüz kese bizi uçtan uca
Ne yiğit kala bu yerde ne koca

Feryat ederek Tabut'a çağrıştılar
Yalvararak ayağına düştüler

220 Dediler ki ey bizim sultanımız
Almagıl boynuna bizim kanımız

¹⁵⁷ pusat: Silah, zırh vb. savaş aletleri.

Sen Ali'yi sanma ki buraya gelmeye
Ali'ye kimse bunda mukabil olmaya

Oğlunu öldürürsen şimdi onun
Kim cenk yerine gelmeye senin

Ol gelip kılsa bizi helâk
Helâk olmak mıdır el hâk dilek

Öz elinle kıl bizi evvel fenâ
Ondan sonra eyle ziyân sen oğlana

Yoksa biz razı değiliz bu işe
Gerekse bize öfkelen ona kızma ey paşa

Tabut'un bir veziri vardı ulu
Dedi sizde makulu belü¹⁵⁸

İş bu oğlanı tedavi eyleyelim
Okşayıp buna hoş söyleyelim

Besleyelim katımızda oğlanı
Gide illeti ve güle benzeye teni

Verelim hilat at don kumaş
İçirelim süci olsun aklı fâş¹⁵⁹

230 Yalvaralım ki girsin bizim dine
Gelmezse hile edelim yine

¹⁵⁸ belü: Evet.

¹⁵⁹ fâş: Ortaya çıkma, açığa çıkma.

Verelim kızın Mine Hatun'ı ona
Yüzün gören kişi kalır tana¹⁶⁰

Eğer bu oğlan işitirse bu sözünü
Dinine girerse verelim kızını

Dinin ile kızını kılsın kabul
Atasının şerrini def ede ol

Eğer bitirirse atasının işini
Sonra oğlanın dahi keselim başını

Çünkü Tabut bu sözü kıldı kabul
Nice der isen eyle olsun ol

Bir tabip okuyup getirdiler
Oğlanın yarasına merhem vurdular

Giydiği kanlı donu çıkardılar
Hem tenini gül suyuyla yudular

Giydirdiler ana atlas donları
Oldu Muhammed Hanefi aydan arı

Aldılar Tabut katına geldiler
Ol gece ona saygı kıldılar

240 Kurdular bir kürsü altından oturur
Ne denli kâfir var ise karşı durur

¹⁶⁰ tana kalmak: Şaşırmak, hayrete düşmek.

Tabut der meclis âleti görün
Süci gelsin sohbet bünyâd edin¹⁶¹

Sohbetimde türlü sazlar çalınız
Sakiler siz câm ele alınız

İçin siz şimdi eylen silah
Türlü ziynetler kılın bugün salah¹⁶²

Çün şenlendi meclis saz ile
Sakiler vurur sazı naz ile

Çün doldurup câm kadeh getirdiler
Sağa sola yürüyüp yetirdiler

Döküldü mercimek hem bakla
Îlâhî afatından sen bizi sakla

Donuz yahnisi ve çoban kebabı
Ve hem Frengistan'ın kızıl şarabı

Şol kadar geldi ki yemek hesap olmaz
Müslüman olan onun birisinden yemez

Midye ve istiridye ve kurbağa gayet
Dediler ey kâfirler size olsun lanet

250 Sâki getirdi tolu altın kadeh
Tabut anı içip oldu ferah

161 bünyâd etmek: Kurmak

162 salah: Barış, huzur.

Eyitti doldurun siz ol câmı
Uslu âdemlerin budur hali

Bir dahi doldur ki oldur câm-ı cem
Kalmadı gönülde zerrece gam

Kadehi çünkü Tabut kıldı nûş
Hurrem¹⁶³ oldu hatırı hem gönlü hoş

Sağı solu Sakiler dest ettiler
Meclis ehlin kamusun mest ettiler

Katı gönüller süciden râm¹⁶⁴ olur
Çünkü sohbet vardı gonce germ¹⁶⁵ olur

Baktı Tabut sağına hem soluna
Meclis ehli dururlar ayağına

Çün ayağa durdı hâs u âm¹⁶⁶
Saki getirdi dolu altın câm

Aldı Tabut eline altın tası
Dedi Muhammed Hanefi ey yiğitler hası

Benim elimden bunu içmek gerek
Şâd olup gönlümü açmak gerek

260 Muhammed Hanefi süci haramdır içmem
Oda iman perdesini açmam

163 hurrem: Sevinçli, şen, gönül açıcı.

164 râm: Boyun eğme, itaat.

165 gonce germ: Mecezi anlamda kullanmış. Gönül açan, coşkun.

166 hâs u âm: Seçkin ve halk.

Bunu ol ceddin Muhammed içmedi
Atam Ali çevresinden geçmedi

İçmem ben bunu gel söyleme
Hasta vücuduma zahmet eyleme

Çok uğraştılar süci içmedi
Ol haram nesneye ağzın açmadı

Yine ki yalvardı bulmadı çare
İster idi anı dinden çıkara

Tabut der kırma benim sözümü
Varın okun deyin gelsin kızımı

Bir kızı vardı mahbûb-ı zaman
Almış Cennet hurisinden nişan

Giydiği ipek ve samur donları
Sözleri ağzında şeker hânları ¹⁶⁷

Doğuştan güzelliği sözü ser tâ-kadem ¹⁶⁸
Eyitti deyin meclise gelsin bu dem

Haber oldu kız durdu naz ile
Çağşaşurdu ayakta halhal ile

270 İnci cevhere gark olmuştu kız
Atasının sohbetine geldi tez

¹⁶⁷ hân: Yiyecek, sofrâ.

¹⁶⁸ ser tâ-kadem: Baştan ayağa.

İndi gökten sanki ol meclise ay
Baktı oğlan yüzüne ol gönlü bay

İman nuru yüzünde berk vurur
Çehresinde küfr-i imân fark vurur

Yumuşar kızın gönlü oğlan nuruna
Âşık oldu can-ı dilden özüne

Tabut der ey yiğitler serveri
Sen meleksin güzel kız huri

Tek benim elimden il bir kadeh
Dinime gir de beni eyle ferah

Gel bizim dinimizi eyle kabul
Mine hatun karavaş ben sana kul

Gir benim dinime al kızımı
Tek bu mecliste kırma sözümü

Bak yüzüne ta göresin huri sen
Bunun gibi görmedin huri sen

Muhammed Hanefi der ki ey paşa
Dünya için din terk etmem haşa

280 Kızın için dinimi terk etmem
Doğra yolu koyup eğri yola gitmem

Din Muhammed dinidir İslâm için
Vermeyem İslâm dinin bu can için

Öldürür(şen) bu sözünü tutmam
İslâm dinin dünyaya satmam

Kakıdı Tabut baş aşağı dikti başını
Yaktı aşk ateşi kızın içi dışını

Dedi Tabut ol dem oğlana
Dedi donun soyun iletin zindana

Ki layıktır kızma bu bed fiâl¹⁶⁹
Kim alaydı kızma bunca mâl

Zindan içinde bir kuyu var idi derin
Kırk kulaç var idi derinliği ol yerin

Ol kuyuya indirin oğlanı
Halk içinde çün rezil eyledi beni

Bir içim su gönde bir ekmek verin
Bu işin neye irer sonu görün

O zaman oğlanın donun soydular
Getirip onu kuyuya koydular

290 Kuyu ağzına koydular bir taşı
Gidermeye yerinden on kişi

¹⁶⁹ bed fiâl: Kötü işler, fiiller, ameller.

Bir kişi anda bekçi koydular
Zindanın kapısını örtüp gittiler

Kız atası meclisinden tez çıkar
Oğlanın aşkı içini dışını yakar

Derdi ki ne güzel dîn ne güzel itikâd
Kim benim yüzümü görüp olmadı şâd

Dinin sevdi cemalim sevmedi
Bu belayı öz başından savmadı

İçmedi atam elinden ol süci
Zehî erdir kendine etti güci

Kendi özüne beni kılmadı kabul
Ben kabul ettim ki şahım ola ol

Dinine girsem kabul etse beni
Kurtaraydım bu esirlikten onu

Verdi gönül ona arı kalmadı
Geceye değin kararı kalmadı

Çün karanlık olunca durdu nigâr
Vardı zindan kapsına ey yâr

300 Kesti zindancı başın içeri girdi
Geldi kuyu ağzına birdem kulak verdi

Kuyu dibinde Muhammed Hanefi
Hel Atâ sûresin okurdu

Âşık olmuştu kız onun yüzüne
Şaşı kalıp hayran oldu latif avazına

Kız kopardı kapı ağzından taşı
Şol taşı ki koymuştu on kişi

Eyitti tut yapış kemende ey canım
Kim feda olsun sana benim canım

Çün Muhammed Hanefi bildi kızı
Ol kemende yapışıp çıktı özü

Oğlanın yüzün kız gördü hemen
Parmağın götürdü getirdi iman

İki elin boynuna saldı onun
Eyitti karavaşın ki ben senin

Nicedir dedi bana n'etmek gerek
Muhammed Hanefi der babama gitmek gerek

Ol bize kılsın nikâh ol helâl
Zina kılmak bize yavlak bed fial

310 Ant içip birbirine dediler
Kavli muhkem eyledi ol dem bunlar

Emrinde yedi halayık var idi
Kim kamusu kendisiyle yâr idi

Dokuz atı hazır etmiş idi bu kız
Evdi¹⁷⁰ canı anda yürüdüler tez

Gittiler sâz ı silah cenk âleti
Bağlanıp her biri bindiler atı

Yel gibi şehirden çıkıp gittiler
Medine'den yana bunlar azm ettiler

Duydu ol melun kâfir bu işleri
Şöyle kakıdı yıkıldı kaşları

Çün ayan bildi ki etmiş bu işi
Saldı bunların ardınca bin kişi

Bin kâfir kuşluğa değin sürdüler
Nagâh bunların ardınca erdiler

Muhammed Hanefi der ey benim canım
Bunların istediği şimdi benim

Ben bunlara döneyim sen sür atı
Şol dağa erince durma git katı

320 Mine Hâtun der ey gözüm nuru
Sen sür atı ben kalayım geri

¹⁷⁰ evmek: Acele etmek.

Babamın yüz binden artıktır eri
Ardımızdan şimdi erişir varı

Ben bunları eğleyeyim az kadar
Sen babana sür atı eyle tez haber

Oğlan der Mine'ye ki ey canım
Yağıdan kaçmak değil işim benim

Benim atam hiç yağıdan kaçmadı
Yalan hem gerçeğe and içmedi

Eyitti şart ettik senin ile dün ü gün
Andımızı mürüvvet midir sımak bugün

Ne yüz ile seni koyup gideyim
Yağı yüzünden seni nice terk edeyim

Hayr şer senin ile olsam gerek
Ölmek olunca ölsem gerek

Hamle kılâyım bunları hem eğleyem
Tana değin sür atları katı hem

Arkamız ol dağa olsun duralım
Kâfire ölünce kılıç vuralım

330 Gitti Mine dağa kırnaklar ile
Durdu oğlanın sünüsün aldı ele

Kâfirin önünce gelenin aktarır
Sedd-i İskender gibi şöyle durur

Geldi kâfirler tek tek öldü bakar
Kefirin önünce geleni bir bir yıkar

Gördü kırmaktan tüketmez kâfiri
Yalınız anardı ol Kâdir'i

Eyitti (ol) dağa değin ben varayım
Mine Hatun katına dek ireyim

Gâh savaş gâh atın başın yıga
Mine Hatun şol dem geldi dağa

Ol dağa arka verip durdular
Kâfire bir lahza kılıçlar vurdular

Gâh meydana Muhammed kâh Mine
Şöyle ki aşkla girmişti dine

Din yolunda ikisi duruştular
Üç gün üç gece döğüştüler

Aldı kâfirler dağın dört yanını
Akıttılar gaziler kâfirler kanını

340 Gövdeler doldu meydanın içi
Tabut'un kanyla doldu hem içi

Nara ününden yüreği kan olur
Kakımadan gözleri dolu kan olur

Leşkerine hışm edip gayet süvâr
Aldı bir oğlan henüz ki on yaşar

Bir kız ile yalnız yaktı bizi
Nice size âdem diyem ben sizi

Sizde namus yok mudur ya arınız
Bir oğlan geçirdi kırdı varınız

Bu bir oğlanı getirmezsiniz ele
Ali gelirse hâliniz nice ola

Ol gelirse size hiç vermez aman
Yeğ imiş sizden bir torba saman

Ol saman bir aç davarı doyura
Bunca er mukâbil değilsiniz bir ere

Böyle dedi katı katı ağladı
Kâfir gayret kuşağın bağladı

Tuğ dibinden tepti Rüstem atını
Geldi Tabut katına övdü kendini

350 Eyitti ey şah sil yaşını ağlama
Gayret oduyla yüreğin dağlama

Bir söz edelim işitirsen beni
Ger sana tutup getirem oğlanı

Şâh Mine benim olsun der hemen
Vermeyim oğlana bir dem aman

Sana diri onu tutup getirem
Hacetin neyse şah yetirem

Tabut der ki sana verdim kızım
Yine sen dut iş bu sözüm

Eğer onu tutup getsen bana
Güveyimsin kızımı virdim sana

Çün bunu işitip Rüstem oldu şâd
At sürdü meydan içine dil-güşâd¹⁷¹

Muhammed Hanefi'ye çağırır gel beri
Seninle cenk edelim biz gayri

Mine der ben gireyim meydanına
Zahm dağın ben vurayım canına

Muhammed Hanefi çün durdu geri
Sürdü atın Mine geldi ileri

360 Hamle kıldı ikisi birbirine
Sen bak şimdi Tanrı'nın takdirine

¹⁷¹ dil-güşâd: Gönlü ferahlamış.

Çaldı altmış kez bu anı ol bunu
Dolmuştu Rüstem'in ol dem kanı

Bir sünü vurdu kız onun göğsüne
Ciğerden zahm erişti canına

Sancdı sünüyü yüreğinden öte
Yıkıldı Rüstem bak şimdi heybete

İndi kesti Rüstem'in ol dem başın
Gör ne kıldı Rüstem'in ol dem işin

Kardaşı var idi Rüstem'in kişi
Kardaşı gördü ki Rüstem'in bitti işi

Beşi dahi hamle kıldı ağlayu
Mine Hatun yemedi hiç gam kaygu

Her birine erdi vurdu bir kılıç
Her kim kılıç yedi deprenmedi hiç

Çünkü bu erliği Mine işledi
Kakıdı atası kolun dişledi

Başına toprak koyup ağladı
Eyitti bu cazı yüreğim dağladı

370 Kızım yola getireydim hemen
Ben yemezdim iş bu oğlanın gamın

Buna hiçbir er mukabil olmaya
Kimse bununla cenge gelmeye

Ana hamle kılıp iletin er
Siz kement ile beraber buna eyleyin hüner

Hamle kıldı ol kamu leşker varı
Gör Muhammed Hanefi ol serveri

Nara vurdu dahi tez sürdü atı
Hamle kıldı verdi hem salavatı

Kâfinin kalbine vurdu ol dem yüzün
Tabut melun araya aldı kızın

Kimi cenk etti kimi attı kement
Kimi atının ayağın kıldı bent

İnciğine hile ipin taktılar
Ta ki anda ol mahbubu yıktılar

Bağlayıp onu iletiler revan
Atası katına geldi keşân ber-keşân¹⁷²

Baktı Tabut gördü kızın oldu şâd
Eyitti koman oğlanı odur murad

380 Koman onu kaçmasan bağlan yolun
Bildireyim ben ona kendi hâlin

¹⁷² keşân ber-keşân: Çeke çeke.

Bağladılar ol dağı baştanbaşa
Bu kez yürüdü kâfir baştanbaşa

Muhammed Hanefi'nin ardın önün bağladılar
Yel gibi dört yanın çağladılar

Çün Muhammed Hanefi gördü bu işi
Yalnızca kaldı ıssız oldu başı

Üstüne oldu kâfirler çok kalaba
Muhammed Hanefi başladı yalvarmaya Hak Çalab'a

Ya İlâhî bilirsin hâlimi
Atama bildir benim ahvâlimi

Tehlikeye işte saldım başımı
Atam ile ver şimdi kardaşımı

Kâfir elinde esir oldu yârim
Onun içindir benim ah u zarım

Yalnızım yardımcım sensin bana
Başat olalım bulalım çare ana

Ona çare bulmazsam bu canım
Mine Hatun'a feda olsun bu canım

390 Böyle diyerek vurdu narayı
Tuttu kılıç ol kâfir üzre uğrayı

Kırdı beş yüz kâfiri ol gazi
Kan ile gövdeyle doldu ol yazı

Akşam oldu çıktı kâfirden yine
Artan indi ol dağın üstene

Yemişti on yedi yerden yara
Kanların sildirdi ol kırnaklara

Sardılar yarasın uçtan uca
Bağladılar anı kırnaklar ol gece

Tan vakti onu gül suyuyla yudular
Hem ana şeker şerbet içirdiler

İçti onu vücudu buldu safa
İşit imdi ol Muhammed Mustafa

Ali'nin düşüne girdi söyledi
Oğlanın hâlini malum eyledi

Ya Ali dur tez eriş oğluna
Yoksa nagâh acı düşer canına

Tabut'ın cengine düştü kıl medet
Ortaya aldılar onu bî-adet¹⁷³

400 Kesti kâfir dağ yolunun dört yanını
Seni ister derdinin dermanını

¹⁷³ bî-adet: Sayısız.

Ali çün gördü bu düşü
Hak kolay getir ver bu işi

Ol Ali mağribe varmış idi
Ol vilâyeti feth etmiş idi

Yolda gaziler ile gelir imiş
Medine'ye bir miktar kalmış imiş

Çünkü gördü Ali bu düşü
Cümle gazilere bildirdi bu işi

Malum oldu çün bu iş ol gaziye
Bindi sürdü Düldül'ü bir yazıya

Gaziler Ali ardından erdiler
Ferişteler yer tamarın dürdüler

Çün Muhammed Hanefi durmuş idi
Kâfirin cengine ol girmiş idi

Gün zevale erince hem cenk idi
Kâfir elinden katı teng¹⁷⁴ idi

Öyle vaktinde belirdi bir gubar¹⁷⁵
Medine yolunda oldu aşikâr

410 Toz içinde çıktı ol kan-ı kerem
Ali erişti ardınca muhterem

¹⁷⁴ teng: Güç, zor durum, sıkıntılı hal.

¹⁷⁵ gubar: Toz.

Erdi Hasan Hüseyin oğlanları
Karşıladı bir karavaş onları

Cenk içinde Mine tutulduğunu
Kâfir oğlana ne ki kıldığını

Ali önce erişip sordu haber
Ol karavaş hem dahi virdi haber

On yedi yerdedir oğlan yarası
Ya Ali der kalmadı hiç çaresi

Bun deminde hem eriştin sen bize
Katı müştak olmuş idik biz size

Ol Muhammed Hanefi daim sizi
Gele diye gözcü koymuştu bizi

Aliye verdi haber döndü yine
Cenk içinde muştuladı oğlana

Kim erişti atan ve kardaşların
Gaziler cümle bile yoldaşların

Ali bir kez nara vurdu k'ey katı
Sıçradı sahrada ol Düldül atı

420 Kâfir işitti Ali'nin avazın
Heybetinden niceler düştü yüzün

Nicesi ödü sındı korkudan
Nicesi attan yıkılıp verdi can

Nicesinin ödü koptu ol zaman
Nice kâfirler uyandı uykudan

Ali'nin avazın işitti Tabut
Beylerini devşirip verdi öğüt

Beylerine der dileyin aman
Mürüvvet sahibidir ol pehlivan

Cengi koyup bir yere derildiler
Gazilerin ayağına düştüler

Nara vurdu her birisi yer yerin
Eline aldı Ali Zülfıkar'ın

Çağırıp der ey kâfir-i lain
Zülfıkarla karnınızı yarayın

Nice kıydınız bu bir genç oğlana
Kim bulaştırdınız onu siz kana

Simdi sizin kanınızı dökeyim
Sünü ilen bentleriniz sökeyim

430 Ol Muhammed Hanefi başlu¹⁷⁶ idi
Kâfir elinden gözü yaşlı idi

¹⁷⁶ baş: Yara.

Çün işitti atasının avazın
Döndü andan yana tuttu yüzün

Geldi oğlu Ali'nin öptü elin
Ali gördü nicedir oğul halin

Pare pare olmuş ol nazik teni
Kızıl al kan olmuş giydiği donu

Öpdi koçtu oğlunu ol dem Ali
Eyitti şükür sağ salim buldum seni

Oğlan der kalmadı kaygım benim
Yüzünü gördüm sevindi bu canım

Lakin ol Tabut kızı Mine Hatun
Kim benim canımı aldı ol hatun

Kırk kulaç kuyu dibindedir yerim
Allah bilirdi ancak anda halim

Geldi ol kız gece nısfında meğer
Kesti zindancı başın kıldı haber

Açdı kuyı agzını saldı kement
Geldi imana benimle içti ant

440 Aldı dokuz atı ve yedi karavaşı
Sâz u silah virdi hem kumâşı

Değme erde görmedim savaşını
Cenk içinde kesti Rüstem başını

Ben yaralandım onu aktardılar
Alarak Tabut katına vardılar

Hal bunun gibi oldu ey ata
Koma ol hatunu ki orada yata

Çün Muhammed Hanefi dedi hâlini
Karavaşlar gelip öptü Ali'nin elini

Dört yanından gaziler girmiş idi
Kâfiri hem araya almış idi

Kast kıldı der ki sına kâfirleri pehlivan
Geldi Tabut acf diler aman el aman

Dediler aman dileriz ya Ali
Sen kerem-kânısın¹⁷⁷ hem ya veli

Kanımızı sen bize bağışlagıl
Ya Ali ne ki diler isen işlegil

Ali der verin üç yıllık haraç
Mine Hatun ile dahi taht-taç

450 Gazilere yedi yüz yük mâl
Elli bin koyun deve katır hem cemâl

¹⁷⁷ kerem-kân: Cömertlik madeni.

Yirmi bin miskal lal yakut
Türlü taş hem yanınca dahi bunca kumaş

Kamusu hazır eylen getirin
Üç güne değin eksiğin yetirin

Dahi ant içelim ki olmaya hilâf
Aramızda olmaya ceng-i muzâf¹⁷⁸

Yılda ol miktar malı veresiniz
Dîn-i İslâm yasağına giresiniz

Ta ki harbi cengi biz terk edelim
Sulh edip biz de ilimize gidelim

İçinizden siz seçin birin
Mühlet olsun hem size bugün yarın

Üç güne değin bu malı vermeğe
Kast kıldılar bu cehdi etmeğe

Vararak Tabut'a kıldılar ayân
Ali'nin sözün bildi beyan

Tabut der eli günü derelim
Bağlayıp kapıyı şehre girelim

460 Beylerine danışarak okudu¹⁷⁹
Elçiyi beyler katında kakıdı

¹⁷⁸ ceng-i muzâf: Tekrar savaş.

¹⁷⁹ okumak: Çağırarak.

Razı olmaz bunca malı vermeğe
Tebdir aldılar hisara girmeğe

Beyleri dedi ki ey Tabut Şâha
Eğer hisara girmeğe kılsak rehâ

Bu el-gün cümle şehre sığmaya
Cümle ülken gider yağmaya

Yağı çöke üstümüzden gitmeye
Kuvvetimiz yok ki ona karşı çıkmaya

İlimüz mülkümüz ola cümle harap
Kazancı nice olur yahut sevap

Beylik olmaz illâ el gün ile
İş bitmez daima gece-gün ile

Üç yüz altmış şehir ü kale ili gün
Kamusu hükmün altında bugün

Er başına ger bir altın vereler
Üstümüzden bu yağmayı salalar

Veresin yarısını yağı def ola
Yarısı sana kalır kâr ola

470 Bir kızın var ol da terk etti seni
Ver kızın şaha öldü say onu

Çünkü beyler böyle verdiler cevap
Bu sözü kâfir Tabut kıldı sevap

Mine Hatun bağlı zindanda idi
Gönlü canı oğlанда idi

Tabuta hükm etti kıldılar azat
Tahtı tacı teslim etti kıldı şâd

Mine giydi ol haslar hası donları
Oldu güneşten hem aydan arı

Gönüllü gönülsüz yaragın dizdiler
Hem yüz bin çeyizi yazdılar

Ol kalan malı davarı derdiler
Şâh-ı Merdân'a anı yetirdiler

Yedi günde kamusu bitti tamam
Humsını¹⁸⁰ aldı içinden ol İmâm

Gazilere kalanın bahş eyledi
Ve hem Muhammed Hanefi söyledi

Mine Hatun'u sana nikâh edelim
Sulh edip ilimize gidelim

480 İkisinden izin alp kıldı nikâh
Kâfir ile kıldılar sulh-ı salah

¹⁸⁰ Hums: Beşte bir.

Tabut yazdı Ali'ye bir hoş berat
Kim bu kavl kıldılar hem hoş sevap

Şimdi şart kavli muhkem eyledi
Malı hazineyi gazilere bahş eyledi

Destur aldı leşker-i İslâm yine
Azm edip geldi Medine şehrine

Medine kavmi kamu karşı çıkar
Teferrüç Mine Hatun'a bakar

Kırk katır yükü çeyizi hem kumaş
Kırk dahi aydan arı kul karavaş

Yüz devenin yükü hep çetre tâk¹⁸¹
Bârigâh çeşme vü tâk u revâk¹⁸²

Develer çekti kondu Tanrı Arslanı Ali
Resul'ün türbesine tuttu yolu

Bilesince ol sahabe geldiler
Mustafa kabrin ziyaret kıldılar

Okudular Kur'ân'ı hatm ettiler
Dua kılıp ol gaziler gittiler

490 Çün evine geldi ol Şîr-i Hudâ
Hakk'a çok şükr etti Aliyü'l-Murtazâ

¹⁸¹ çetr: çadır; tak: çardak.

¹⁸² tak u revak: Teras gibi yer

Hasan Hüseyin Muhammed Hanefî bunlar
Şâh-ı Merdân'ın libası bunlar

Medine şehri kamu şâd oldular
Ol gece bir araya geldiler

Ali ashabı ziyafet eyledi
Gazilerin kamusunu toyladı

Muhammed Hanefî ol hoş-nihâd¹⁸³
Mine Hatun'dan dahi aldı murad

Meclisin ışıyla şenlendi oldı visal¹⁸⁴
Din-i İslâm yerleşti ber-kemâl¹⁸⁵

Ol zamanda gaziler deriştiler
Kahr edip kâfir dinini açtılar

Garbı şarkı Hint Rûmî Yemen
Çin Harezmi Semerkand'ı ve Aden

Mısır Bağdat Horasan ve Hicaz
Deşt-i Bulgar ve Şiran Belh Hıraz¹⁸⁶

Müslümanlık ziyade oldu yere
Sancağ-ı İslam yürüdü âşikare¹⁸⁷

500 Yaptılar mescit yaktılar sirâc¹⁸⁸
Yıktılar kiliseyi aldılar haraç

¹⁸³ hoş-nihâd: Güzel, hoş yaratılmış.

¹⁸⁴ visal: Kavuşma.

¹⁸⁵ ber-kemal: Mükemmel.

¹⁸⁶ Hıraz Yemen'de bir dağ

¹⁸⁷ Âşikare: Aşikar, açıktan, belli.

¹⁸⁸ sirâc: Meşale.

Gaziler çektiler cefa kıldılar gaza
Din yolu şimdi gelir oldu bize

Erler baş ü can terk itdiler
Din için çalıştılar ol gaziler

Ki boyandı kanlar ile yazılar
Ol şehitler ki kana bulaştılar

Rahmet erişti onların canına
Gitti onlar bu fenadan bakiye

Layık oldu rahmet ile cennete
Savdı onlar geldi nöbet bizlere

Biz dahi nefis ile kılalım gaza
Ahiret için bulalım çok ceza

Düşmanımız odur aynelyakin¹⁸⁹
Nefsimize atalım lâhavle okun

Şeytanı kahr edelim tekbir ile
Ki bizi aldatmasın tezvîr¹⁹⁰ ile

Ey yârenler dünya fânidir ayan
Ahiret mülküdür mülk-i cavidân¹⁹¹

510 Bu fenayı ol bekaya sattılar
Koyup onu cümle anda gittiler

¹⁸⁹ aynelyakin: Görülerek elde edilen kesin bilgi.

¹⁹⁰ tezvîr: Yalan.

¹⁹¹ mülk-i cavidân: Ebedi mülk.

Erlerin aşkına tekbir verelim
Yazan için Fatıha okuyalım

Akil isen sen dahi kıl itibar
Dünya eşyasını eyle ihtisar¹⁹²

Erenlere çünkü baki kalmadı
Bu cihan kimseye vefa kılmadı

Kim bulaydı dünyadan kimse vefa
Baki kalaydı Muhammed Mustafa

Kim bunlardan itibar etmek gerek
Gitti onlar biz dahi gitmek gerek

Aç gözünü biçare Tursun Fakı
Bu öğüdü kendi nefsine oku

Kend'özünden ölümü sanma ırak
Gideceksin akıbet eyle silah

Yarag oldur ki iman yoldaş ola
Irak oldur ki bağrın taş ola

Mümin isen bağrını eyleme taş
Gönlünde şefkat olsun gözünde yaş

520 Söz dahi uzun burada oldu tamam
Ver salavat Habib'e sen vesselam

¹⁹² ihtisar: Azaltma, sadeleştirme.

Okuyanı dinleyeni yazanı yazdıranı
Rahmetinle yargıla ya Gani

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Bin günahı afv eder bir salavat

MESNEVİLER

GAZAVÂT-I KISSA-İ MUKAFFA

Bismillâhirrahmânirrahîm

Nale¹⁹³ kıl iy andelîb¹⁹⁴ itgil nevâ¹⁹⁵
Derdine senden durur çünkü devâ

Dahi yardan özge derman isteme
Özine yârden merhem derman isteme

Hemân ki ister isen var habîbi
Habîbindür heman derdin tabîbi

Yoksa bu âşufte¹⁹⁶ vü şeydâ gönül
Her havadan dem vuran rüsva gönül

Kendini âşıklara hem-zâr eylemez
Avcı istiğnâne¹⁹⁷ pervâz eylemez

Âlem-i bâlâya¹⁹⁸ itmez bir nazâr
İktizâ-yı nefis-ile eyler güzâr

Anı bilmez ki geçicidir kâinât
Pes hayatından nedir hâsıl memât¹⁹⁹

Çün vefâsızdur bu çarh-ı bî-aman
Söyle bir söz yadigâr olsun heman

Râvî der bir gün Sultan-ı Dîn
Fahr-i âlem rahmetü'l-âlemîn

10 Haymesi²⁰⁰ öninde oturmuştku ol
Geldi ensâr-ı muhâcir sağ sol

¹⁹³ nâle: İnleme.

¹⁹⁴ andelîp: Bülbül

¹⁹⁵ nevâ: Nağme, âhenk, ses

¹⁹⁶ âşufte: İşveli, sevdalı.

¹⁹⁷ İstiğnâne; işiğnalı, tokgözlü, tenezzül etmeyen.

¹⁹⁸ âlem-i bâlâ: Yüksekler, yüce âlemler.

¹⁹⁹ memât: Ölüm.

²⁰⁰ hayme: Çadır.

Pes karar tuttu ol meclis ol zaman
Pes çağırdı çadıra Şâh-ı cihân

Dedi var mıdır kızım hiçbir taam
Var ise getir yiyelim biz tamam

Dedi baba yoluna canım feda
Billâh evde yoktur hiçbir gıda

İllâ geldi bir tabak hurma temiz
Getireyim onu size yiyesiniz

Pes getirdi anı ol hayrû'n-nisâ
Kodu ashap önüne Mustafa

Sundu aldı her birisi birini
Ağzına ilette ki yiye onu

Tez bıraktı hurmasını elden ol
Feryat edip ağladı gayet Resul

Âh (u) feryâd eyledi dizin çöküp
Ol mübarek gözlerinden kan döküp

Hurmaların cümle elden saldılar
Bile ashap ah u zârı kıldılar

20 Hep figan ah (u) zâr ile heman
Sanasın kıyamet koptu anda ol zaman

Çok zaman ağlaştılar değdi Resul
Sildi yaşın çün feragat oldu ol

Dedi Abbâs ya Resulallah acep
Bunca feryada nedür bilsek sebep

Hiç seni böyle gamlı görmedik
Hem sebep nedir onu bilmedik

Ağlayarak döndü ona söyledi
Ya sahabem bilmiş olun siz dedi

Çünkü aldım ağzıma hurmayı ben
Geldi Cebrail dedi işrette sen

Yarın bir ümmet gele ahir-zaman
Ola onların kamu işi yaman

Anlamazsın sen onların hâlini
Demezsin nice olur ahvâlini

Ol Ebû Bekr'e hemandem söyledi
Ey benim yârim medet kıl sen dedi

Pes kıyamet günlerini göresin
Ümmetime nice yardım kılasın

30 Döndü Sıddık dedi anda ya Resul
Âcizim gelmez elimden nesne ol

İllâ yârin ümmetinin cürmünü²⁰¹
Boynuma alam getirem rub'ını²⁰²

Döndü anda Ömer'e baktı Resul
Bildi Ömer yüzü üzre düştü ol

Ağlayıp dedi Emirü'l-mümînin
Ben de alam boynama rub'ın hemîn

Dedi Osman'a dedi ki ya emîn
Sen ne dersin ümmetime ol demin

Döndi Osman'a dedi anda yâ Resul
Ben de alam rub'ını anda bil ol

Pes döniben Ali'ye kıldı nazar
Dedi göster ya Ali sen de haber

Şâh-ı Merdân dedi ey Şâh-ı cihân
Rub'ına ol dem anın bende-i zaman²⁰³

Döndü andan Seyyid-i Sultân-ı dîn
Haymeye kıldı nâgâh ol nâzenîn

Pes çağırdı dedi ki ya Fâtıma
Bir sözüm var tez erniş katıma

40 Geldi anda ol nigâr-ı dil-firib²⁰⁴
Dedi bana ne buyurdun ya Habîb

²⁰¹ cürm: Suç, günah.

²⁰² rub: Dörtte bir, dörtte birini.

²⁰³ bende-i zaman: Zamanın kölesi, esiri.

²⁰⁴ nigâr-ı dil-firib: Gönül aldatan sevgili, güzel.

Dedi kızım umarım senden medet
Ümmetimin suçu oldu bî-aded

Dedi baba kâilem ben de ana
Cümlesinin hatununu ver bana

Suçlarını boynuma yâr besleyem
Götürüp varam Hakk'a zâr eyleyem

İnşallah umarım ya Mustafa
Cümlesin bağışlaya bana Hudâ

Döndü andan yine dedi ol Resul
Var anan Âişe'ye gör ne der ol

Ol dahi gelsin söylesin
Her neye kâdir ise anı desin

Vardı andan Fâtıma girdi içeri
Gördü yoktur Âişe döndü geri

Dedi bunda yokdur anam yâ Resul
Ki demin burda idi kaybolmuş ol

Kalktı andan haymeye girdi Resul
Hayli baktı göremedi sağ sol

50 Bir zamandan sonra yerden bir niyaz
Geldi der ol kerîm-kâr-sâz²⁰⁵

²⁰⁵ kerîm-kâr-sâz: Dertlere çare bulan, derman olan. Tanrı.

Bu Cehennem neyler orada ilâh
Kaldır onu derdi ey padişah

Ol mübarek yüzlerini yerlere
Ağlayıp inler idi süre süre

Secdeye komuş başın yatmış idi
İki arşın toprağa batmış idi

Çünkü gördü öyle Peygamber onu
Tez çağırdı geldi Tanrı Aslanı

Dedi işitgil ya Ali yürü hemen
Görelim nerdedir Ümmü'l-Mü'minîn²⁰⁶

Başladı eşti Ali bile kodı Resul
Eşdiğince dahi yatıp gitti ol

Çağırıp feryat ederek derdi hemen
Tamuyu kaldır ilahe'l-alemîn

Pes mübarek elini sundu Resul
Dedi ya Âişe bir dem fâriğ²⁰⁷ ol

Dedi feryat edip Hakk'ın rahmeti
Dileyem Hak'tan yazıklı²⁰⁸ ümmeti

60 Ol zamanda geldi Cebrâ'il-i emîn
Muştuluk olsun der ey şah-ı güzîn

²⁰⁶ Ümmü'l-Mü'minîn: Müminlerin annesi, Hz. Ayşe.

²⁰⁷ Fâriğ: Vazgeçmek.

²⁰⁸ yazık: Günah.

Hak Ta'âlâ lutf edip kıldı kabul
Âişe ne dedi ise olsun ol

Ümmetinin cümlesin bağışladım
Âişe aşkına ihsan işledim

Tez haber verdi ona ol dem Resul
Hamd ü şükr edip yerinden kalktı ol

Ümmetisin bu yeter gayri sana
Eğer dilersen ağla önden sona

Kıl bizi ümmet ana sen ya İlâh
Yine kendi ahir hürmetine padişah

Çıktı geri haymesinden Mustafa
Geldi ashabın yanına bâ-safâ

Macerayı onlara şerh eyledi
Tanrı lütfunu anda bir bir söyledi

Cümlesi şâdan olup oturdular
Zikr-i şükr-i Hakk'a meşgul oldular

Râvi der anda Fahrü'l-alemîn
Otururken bile ashâb-ı güzîn

70 Gördüler pes anda geldi nagehan
Bir güzel nurlu kişi hem nev-civân

Pes selam verdi Resul'e ol yiğit
Ne der sözlerin bir bir işit

Aldı peygamber selamını heman
Ona ikram eyledi fahr-i cihân

Ol yiğit durdı hemen zârî kılıp
Ağlar iniler dert ile çok yakılır

Dedi Peygamber ona ki ey yiğit
Nedir ahvâlin sen bana eyit

Döndü yiğit ah ederek söyledi
Sen medet kıl ya Resulallah dedi

Bu benim hâlim acebdür yâ Resul
Bir babam var idi mümin oldu ol

Bu yakında ol dile gelmiş idi
Tanrı'yı bir seni hak bilmiş idi

Bir putumuz var idi bizim ulu
Kızıl altından be-gayet sevgili

Gece gündüz tapar idik ona biz
Dinle bir gün ne olur bize ey aziz

80 Bir gece vardık babamla ona
Yani kulluk edelim ta biz ona

Gece yarsı oldu çünkü ol gece
Çıktı bir korkulu ün puttan nice

Der ey kavm delâlet kılmayınız
Secde kılıp beni bilmeyiniz

Bâtıl iştir işiniz ey kavm-i dūn²⁰⁹
Kim bana taparsa olur ser-nigūn²¹⁰

Tanrı birdir yoktur zann-ı gümân²¹¹
Kim samimi kulluk ede bulur aman

Çünkü babam iştir iş bu sözü
Ah ederek toprağa vurdu yüzü

Tekbir eder parmağını kaldırır
Put-hâne içinde iman getirir

Aşkla lâ-ilâhe illa'llâh dedi
Hem Muhammedü'r-Resulullah dedi

Sıdk ile anda getirince iman
Bir kul işitmiş atamı ol zaman

Bir beyimiz var idi bizim ulu
Kızıl altından be-gâyet sevgili

90 Tez varır ol kul ona verir haber
Bahşış alıp türlü hilatler giyer

²⁰⁹ kavm-i dūn: Alçak, soysuz, sapkın kavim.

²¹⁰ ser-nigūn: Başı önde, başı eğilmiş, utanmış, baş aşağı.

²¹¹ zann-ı gümân: Şüphe, tereddüt, kuşkulu düşünce.

Kakımış bir deve dönmüş ol lain
Kanına girdi atamın ol lain

Öldürüp anda şehit etti onu
Muhannetle hem yetim etti onu

Bir gece ben rüyada nagahan
Atamı gördüm gelir bana heman

Der oğlum var Muhammet katına
Benden ilet çok selam hazretine

Ki gelsin çok hayır Hak'tan sana
Kim hayırlı yolu gösterdi bana

İlet iy oğul selam ana sor
Buldu canım cenneti huri vü kusûr²¹²

Uykudan çünkü uyandım ya Resul
İşte tuttum hazretine doğru yol

Çünkü peygamber işitti bu sözü
Ağladı ki yaşla doldu gözü

Sildi yaşın Allah'a hamd eyledi
Yönünü ashaba döndü söyledi

100 Sizlerden hiç var mı bilir ol yeri
Bir haber verin görelim Sarsar'ı

²¹² kusûr:..Köşk.

Durdu Halid yâ Resulallah dedi
Görürüm ol yeri bilirim ben dedi

Ol Mukaffa bir acayip kişidir
Günde bir arslan yemeklik işidir

Atamla görmüşüm ben ol yeri
Tacir idik gezer idik ser-seri²¹³

Bir gün uğradık ona biz yâ Resul
Kendi ava gitmiş idi ol fuzûl

Geldi bir arslan elinde nagahan
Yedi baştan ayağa ol kaltaban

Biz bu hâli seyrederken ol zaman
Halk içinde koptu gavgâ-yı figân

Bir ulu düşmanı var imiş meğr
İki bin çeriyle erdi şîr-i ner

Ol Mukaffa bindi ol dem atına
Hışm ile derdi çerisin katına

Hem dahi bir kızı var imiş güzel
Hüsn içinde yoğudu ona bedel

110 Çeşmi nergis zülfü sümbül yüzü gül
Kameti servi perçemi sümbül

²¹³ Ser-seri: baş başa, birlikte.

Dili tatlı sözü şirin bir melek
Görmemiştir mislini onun melek

Pehlivanlıkta benzeri yoktu
Kahraman gibi eseri çoktu

Bir demir giymiş ata olmuş suvar
Görse titrer Rüstem-i İsfendiyâr

Atını meydana sürerdi tez hemin
Kıldı cevelân ol nigâr-ı nâzenîn

Hayli cenk oldu hele sındı harbi
Başın aldı kaçtı gitti her biri

Biz dahi hem kalktık andan ya Resul
Tuttuk oradan hem Yemen semtine yol

İllâ kızın aşkı kâr etti bana
Gördüğüm budur haber verdim sana

Ol Resulullah tebessüm eyledi
Halid'e döndü yüzünü söyledi

Nâme al git bizden ona tezcek ol
Dedi Halid başım üzre ya Resul

120 Tez buyurdu nâme yaza ol Ali
Aldı Halid nâmeyi tuttu yolu

Gitti bir gün bir gece ol şîr-i dîn
Bir karınca gazâda erişdi der yakîn

Sağ yanımda geldi bir ün nagehan
Şöyle korktum kalmadı benzimde kan

Bir büyük arslan çıka geldi bana
Bir sarı öküz gibi nidem sana

Hamle kıldı kuyruğun kaktı heman
Kükreyip sürdü bana vermez aman

Hamle kıldım ben dahi ana tez
Kılıcım çektim hemen ol dem be-tez

Vardım Allah diye çaldım arslanı
Ortasından iki böldüm pes anı

Gittim andan erte on beş gün yolu
Çün göründü bana Mukaffa ili

Varıp girdim şehir içinde ol zaman
Doğru gittim şah sarayına ol zaman

Kapıcılar verdiler şaha haber
Geldi bir elçi veli sâhib-nazâr

130 Şâh dedi ki hani gelsin görelim
Neredendir gelişi soralım

Destur oldu girdim anda şâdmân²¹⁴

Verdim ona arifane bir selam

Çün selamım aldı ikram eyledi

Yanma otur yanma gel dedi

Pes oturdum söz açıldı ol demin

Dedi nereden gelişin ey emin

Ben dedim vardır gelişimden haber

Diyeyim anı size ey muteber

Ba'is²¹⁵ kevn ü mekândan²¹⁶ gelmişim

Server-i rûy-ı cihândan²¹⁷ gelmişim

Seyyid-i cümle imamdan kastım

Vecd ehl-i keremden kastım

Nâme saldı size şah-ı enbiyâ

Ta edesiniz Tanrı'ya siz iktidâ²¹⁸

Gördü kâğıdı hemandem kakıdı

Döndü ol dem hışm ile bana dedi

Öldürürdüm şimdi seni bî-gümân

Ne edeyim atan dostum idi her zaman

140 Ben dedim gelmez elinden bilirim

İnşallah sonra kızın alırım

²¹⁴ şâdmân: Sevinçli.

²¹⁵ ba'is: Haberci.

²¹⁶ kevn ü mekân: varlık, mevcudiyet.

²¹⁷ server-i rûy-ı cihandan: Yeryüzünün serveri, sultanı.

²¹⁸ iktidâ: Uymak, bağlanmak, teslim olmak.

Pes okudu kızın anda ol zaman
Tez buyurdu yazdı bir mektup heman

Yazdı anda ya Muhammed Mustafa
Her zamandan bizden selam olsun sana

Geldi elçin mektubunu okuduk
Sanma ki senin sözüne kakıdık

Ya Muhammed ger hakkısan sen bugün
Mücazatın bize göstersen bugün

Zira ki bunca nebiler geldiler
Her biri bir türlü mucize kıldılar

Eğer yoğışa sende mucizât –nişân
Yarağ eyle başına vardım heman

Çıktı der bize çeriler sağ-sol
Eğer atam varmaz ise hâcet değil

Ben ki mertlikte bugün bir taneyim
Ol Mukaffa kızı ki merdaneyim

Yazdı mektubu hemandem ol güzel
Verdi Halid eline dedi ki al

150 Aldı Halid nâmeyi ol pâk-i dîn
İlla kaldı gözü yüzünde kızın

Kendi üzerine dedi Halid pehlivan
İnşallah kız benimdir tez zaman

Pes aradan döndü yine yoluna
Sağ selamet geldi Seyrân iline

Görünce Halid'i Peygamber heman
Dedi hoş tut gönlünü ya pehlivan

Ol hatem bint-i Mukaffa'dır senin
Onun ile hoş ola canın tenin

Tez çıkardı nâmeyi anda ol
Verdi okudu anı zevcû'l-betûl

Pes Resulullah işitti bu sözü
Bir zaman fikre vardı kendi özü

Geldi Cebrail hemandem şâd-kâm
Hazret-i Hakk'dan getirdi ol selam

Ya Muhammed dedi şöyle bilesin
Ol Mukaffa iline sen varasın

Cümle ashabını hem al bile şah
Korkma size nusret eder ol ilâh

160 Cebrail bu vahyi çün kıldı tamam
Şâd olup ol dem sevindi imam

Döndü ashabından yana baktı Resul
Hoş beşaret eyledi onlara ol

Dedi varın yarag edin siz bugün
Kim sabahın gideyiz yarınki gün

Onların üstene seyr edelim
Küfr-i bâtil ehlini tagyîr²¹⁹ edelim

Ol dem ashabın kamasu derdiler
Dağılıp evli evine vardılar

Her biri giydi silah cevşenin
Çıktı evden yazıya tuttu yüzün

Evvelâ çıktı Resulullah heman
Durdu onlar gelince bir zaman

Geldi anda hem emr-i şehriyâr
Düldül'e binmiş takınmış Zülfikâr

Üstüne giymiş silah-ı âhenîn²²⁰
Bir demirden burca benzerdi hamin

Geldi Sıddık 'Ömer Osmân heman
Verdiler Peygamber'e çok çok selam

170 Pes getirdi nice sancak ol Resul
Her birini verdi bir merdâne ol

²¹⁹ tagyîr: Değiştirmek.

²²⁰ silâh-ı âhenîn: Demirden yapılmış silah.

Verdi Ebu Bekr eline evvel kadem
Yazılı innâ fethennâ bir alem

Bin sahabe koştu ona ol Resul
Aldı leşker bir yakada durdu ol

Verdi Ömer eline hem bir alem
Kırmızı rengi bin sahabe verdi hem

Bir alem Osman'a verdi hem yine
Aldı leşker ol da durdu bir yana

Bir alem verdi Ali'ye ki sarı
Hak Resul adı yüzünde yazılı

Pes döneldi yola ol Şâh-ı cihân
Yeri saf saf olup leşker heman

Gitti bir menzilde indi Mustafa
Bir mufarrah²²¹ yire kondı ol safâ

Böğürüp bir deve geldi gördüler
Geri durup ona yol verdiler

Verdi başıyla Resul'e hoş selam
İki gözünün yaşı akar tamam

180 Ki çıkarır dilini ol yalvarır
Gâh sürür yüzünü toprağa vurur

²²¹ Mufarrah: Açık, rahat, serinlemiş alan, saha.

Çöktü Resul önüne başın kakar
Cümle ashop derilip ona bakar

Dedi Peygamber ona ki sakın ol
Çünkü geldin kapımıza emin ol

Zira ki gelse kapımıza bizim
Kim mahrum olmaz anla sözüm

Nagehan on kulu ile bir koca
Çıka geldi işit imdi hâl nice

Ol deveyi arar idi ki bunlar
Gelerek pes anda anı buldular

Dedi Peygamber ki ya şeyh sen bunu
Çok zamandan işletirmişsin onu

Şimdi dilersin onu öldüresin
Kocalığında etini yiyessin

Bu deve senden şikâyet eyledi
Kendi hâlin bana bir bir söyledi

Dedi ol kişi neden bildin bunu
Ya neden bildin devenin hâlini

190 Böyle deyince deve geldi dile
Pes şhadet eyledi hoş dil ile

Ta ki lâ-ilâhe illa'llâh dedi
Hem Muhammedün Resûlullâhdedi

Gördü ol kişi onu hayran olur
Deveyi azat edip dine gelir

Bunlar dahi Müslüman oldular
Din-i İslâm devletini buldular

Göçtüler andan dahi çün gittiler
Bir susuz dereye yettiler

Ol dereye cümle ashop kondular
Her biri bir taş dibine indiler

Kim susuzluktan bunaldılar katı
Atlarının kalmadı hiç takati

Secdeye kodu başın Şâh-ı Cihân
Su diler ki içe kamu leşkerân²²²

Secdesi yerinde anın ol zaman
Bir güzel su çıktı oldu hem revân

İçtiler suyu hem andan gittiler
Ol varılacak yere yakın yettiler

200 Önlerine geldi bir dağ ki ulu
Bulmadılar aşmağa hiç bir yolu

²²² leşkerân: Askerler.

İndiler attan dibinde durdular
Yolu yok aşmaya âciz kaldılar

Mustafa'ya geldi Cebrail-i emîn
Dedi Hak sana selam etti hemin

Gam yemesin kıl işaret sen buna
Kim yol ola varmağa niyet ona

Pes işaret eyledi dağa Resul
Kudretiyle yarılıp dağ oldu yol

Geçti andan cümle asab-ı güzîn
Ali'ye baktı İmâmü'l-murselîn

Ali'ye dedi ki sen önce yürü
Var haberdar eyle bizden leşkeri

Şâh-ı merdân durdu oldu revan
Vardı kâfir şehrine erdi hemen

Vardı girdi içlerine ol heman
El kulağa vurdu ol Şâh-ı cihân

Nidâ kıldı dedi ya kavm bilin
Geldi Fahr-i du-Cihân bilmiş olun

210 Geldi şâh-ı murselîn-i enbiyâ
Geldi nûr-ı Muhammed sırr-ı Hudâ

Geldi bilin seyyid-i sâhib-cemâl
Geldi bilin seyyid-i sahib-kemâl

Geldi Şâh-ı Seyyîd-i Sultân bilin
Uş erişti hâfız-ı Kur'an bilin

Ol halayık çün işitti bu sözü
Hep Mukaffa'dan yana tuttu yüzü

Çünkü bu sözü işitti ol dilîr²²³
Emir kıldı bindi leşker ser-te-ser

Pes düzenledi leşkerini ol hemen
Sağ yana kolayca düzdü safların

Bir zamandan sonra İslâm leşkeri
Saf saf olup geldi yetti ol çeri

Cümle ensar ve muhacir geldiler
Dağ sahra cümle leşker doldular

Kondu İslâm leşkeri ol dem hemen
Düzdü bunlar dahi safın kolların

Sadr-ı âlem Hazret-i bend heman
Tekbîr-i tehlîl²²⁴ ile doldu cihan

220 Cümlesi meydan gözetip durudalar
Evvel Mukaffa sürdü atın gördüler

²²³ dilîr: Yürekli, cesur, yiğit.

²²⁴ tekbîr-i tehlîl: Kelime-i tevhit ile tekbir getirmek.

Sürdü bunlarınan oldu yakın
Çekti atın başını durdu hemen

Çağırıp dedi Muhammed gelsin uş
Vardır ona سوالim bilsin uş

Çün işitti Mustafa onu heman
Sürdü meydana Ukâbı ol zaman

Çünkü gördü Mustafa'yı ol hemin
Dedi sen misin Muhammed de yakîn²²⁵

Dedi benim de سوالin sen bana
Vereyim bir bir cevabını sana

Ol Mukaffa dedi iş bu dağı sen
Nice aşır buraya geldin sağ esen

Dedi Peygamber Huda hazırdır
Her ne işlersem bana nâzırdır²²⁶

Ol Çalabım yâri kıldı ben kula
Dağı dağıttım eriştim bu ile

Pes Mukaffa dedi seni bilmişim
Hem kitaplarda nişanın bulmuşum

230 Kim Medine'den çıkan bir resul
Varır nesliyle İbrahim'e ol

²²⁵ yakîn: Gerçekten, doğru mu?

²²⁶ nâzır: Bakan, gözleyen.

Ol Medine'den kılıp bir gün sefer
Leşker ile iş bu ile gelir

İş bu dağın adı ki Ikra'dır ol
Hiç kimse bulmamış ona yol

Ol geçersin bu dağı ey dede
Nice nice iş kılasın dünyada

Yüzü nurlu kendi devletli bir er
Hep çerisi olmuştur şîr-ner

Tutarsın âlemi baştanbaşa
Erişir hükmü hem taştan taşa

Dedi peygamber ona ki şimdi sen
Gelesin İslâm dinine ey merd-i fen²²⁷

Dedi ben putlarımı terk edemem
Onu koyup başka yola gidemem

Ben gazi hem orucu bilmezem
Hem şarapsız bir gece hiç olmazam

İş bu denli yaşarız kamu biz
Nicesi terkin edelim ey aziz

240 Eğer dilerseniz sana bizler uyalım
Can kulağına sizi ki koyalım

²²⁷ merd-i fen: Bilgili kişi.

Sen dahi Tanrı'nı göster bize
Kim tövbe edelim biz de size

Görmeyince Tanrı'nı biz yüze yüz
Bilmiş ol ki ana secde kılmayız

Görünerek bize Tanrın söylesin
Bu Muhammed Hak nebidir desin

Yok dersen işte meydan duralım
Birbirimize kılıçlar vuralım

Çün Resulullah işitti bu sözü
Gül gibi kızardı anda gül yüzü

Dedi ey pir tâbi ol gel sen bana
Kim şefaât eyleyem yarın sana

Pir işitti çün bu sözü söyledi
Kendine lâîk olanı söyledi

Gördü olmaz çekti kılıç Şâh heman
Sürdü lain üzerine ol zaman

Bunu gördü çünkü kâfir leşkeri
Saf saf olup dedi meydana varı

250 Bu yandan leşker-i İslâm dahi
Cümlesi meydana girdi ey ahi

İki leşker birbirine girdiler

Oynatıp atı kılıçlar vurdular

Ol Mukaffa çağırıp der ha durun
Şerefli Lat²²⁸ aşkına kılıç vurun

Akşama dek böyle oldu kâr-zâr
İki leşker ettiler ol dem karar

Gördüler ashaptan anda ol zaman
Dört kişi olmuş şehit ancak heman

İki yüz kâfir dahi ölmüş idi
Nice hem yaralı olmuş idi

Çün sabah oldu yine bağlandı saf
Birbirine karşı kıldılar güzâf²²⁹

Gördüler ki geldi meydana bir er
Kardaşı oğlu idi onun meğer

Pehlivan idi namlı hem cesur
Girdi devran eyledi ol hem cû-şîr²³⁰

Leşker-i İslam'a geldi yakın
Pes nidâ kıldı çağırdı ol hemin

260 Dedi gelsin Muhammed yahut Ali
Onlar için gelmişim bugün beli

²²⁸ Lat: İslamiyet'ten önce Arabistan'da Sakîf kabilesine ait putun adı.

²²⁹ güzâf: Boş söz, anlamsız lakırdı.

²³⁰ cû-şîr: Genç arslan

Birinin başın kesem iletem ana
Ta ki vere ammum kızını bana

Ol Mukaffa kardaşı oğlu benim
Biriniz gelin ki ulu düşmanım

Âşığım ol dilbere hayli zaman
İşte şimdi fırsatın buldum heman

Keserim başını elbette birinin
Ta ki erem vuslata ol hurinin

Çün işitti bu sözü anda Ali
Sürdü meydana hemandem Düldül'ü

Hazzâr oğlu Hâşim ol şah-ı cihân
Ammusı oğlu Resul'ün bî-gümân

Sürdü atın vardı Şâh ol cesur
Dedi sana bir sözüm var ya emir

Ol Resul'ün alnı nuru hakkı için
Bana ver meydanı server bugün

Şâh dedi ki ammum oğlu varma
Pehlivandır anı sen hor görme

270 Gayret etti zırhını çıkardı ol
Çıplak yalıncaak sürdü atın tuttu yol

Dedi niçin onlar geri kaldılar
Erlik adın nite yere saldılar

Dedi çok söyleme hamle kıl bana
Sen ne itsin ki Ali gele sana

Hamle kıldı birbirine iki er
Oynatırlar atlarını tozlar kopar

Hayli cenk etti ol iki pehlivan
Toz içinde oldular atlar nihân²³¹

Cenk uzadı oldu Peygamber melul
Kaldırıp elin dualar kıldı ol

Bir zamandan yüz yarıldı der heman
Gördüler yıkmış laini pehlivan

Kesti başın kargıya kaldırdı ol
Onı gördü aferin kıldı Resul

Şâh-ı Merdân dedi Hâşim ya Resul
Atasına benzedi erlikte ol

Ol Mukaffa kızı gördü bu işi
Kim kesildi ammusı oğlu başı

280 Ah u feryat eyleyerek ağladı
Canını hasret oduna dağladı

²³¹ nihân: Gizli, görünmez olmak.

Maşuku oduna yandı ki katı
Çekti kılıç sürdü meydana atı

Geldi yetti ateş-i suzan gibi
Sürdü atın Hâşim'e arslan gibi

Bi-tekellüf hamle kıldı ol Nigâr
Hâşim'e eylediler kâr u zar

Gördü Hâşim üstüne şiddetin
Açtı başın kaldırıp örtüsün

Gördü Hâşim onu gitti ihtiyâr²³²
Canı ile aklı oldu tarumar

Vurdu göğsünden hemandem kız onu
Çün şehit etti orada tez onu

Gördü İslâm leşkeri onu hemen
Ağlaşarak kıldılar ah-ı hazîn²³³

Hem Resulullah dahi oldu melul
Ammusu oğluydu zira ki ol

Kıldı cevalân göstererek heybeti
Sürdü Ömer ibn Habib ona atı

290 Anı dahi kıldı şehit ol cesur
Kıldı cevalân gösterüp hayli hüner

²³² ihtiyârı gitmek: İradesini, kontrolünü kaybetmek.

²³³ ah-ı hazîn: Hüzünlü bir âh, inleme, feryat.

Pes Resullullah buyurdu Halid'e
Sürüp atını ol kıza hamle ide

Tepti atın girdi meydana heman
Kıza hamle kıldı merdâne heman

Doğru tuttu şebdizin²³⁴ sürdü kız
Karşıladı Halid'e darbe vurdu tez

Tuttu Halid ona tezcek kalkanın
Karşı verip darbesin savdı onun

Bu kez aldı ele tîğ-i abdâr²³⁵
Hamle kıldı yine ol dem nigâr

Akşamadek böyle oldu kâr-zâr²³⁶
Bu ana dek ol buna kıldılar güzâr²³⁷

Oldu akşam gördü Halid pehlivan
Gayretinden kollarını dişler heman

Oldu aciz indi atından ol cesur
Kız ardından yapıştı nerre-şîr²³⁸

Doladı saçını muhkem koluna
Zor eder muhkem yapıştı beline

300 Yıktı atı çekti aldı ol kıızı
Döndü leşkerden yana tuttu yüzü

²³⁴ şebdiz: Yağız at.

²³⁵ tîğ-i abdâr: Keskin kılıç.

²³⁶ kâr-zâr: Savaş.

²³⁷ güzâr kılmak: Zaman geçirmek.

²³⁸ nerre-şîr: Erkek arslan.

İndi geldi ol Resul'ün yanına
Davet etti anı kendi dinine

Kız dedi ki eğer dilersen sen beni
Kim kabul edem bu İslâm dinini

Ger haksan bana göster mucizât
Ta ki hallola gönülde müşkülât

Pes Resulullah dedi Halid seni
Yıktığı dem çünkü gördüm ben onu

Gönlün içinden dedindi sen heman
Nola alsa beni iş bu pehlivan

Kız tebessüm eyleyip saldı başın
Ki taaccüp kıldı bu mucize işin

Dedi telkin eyleyiniz şimdi bana
Hem beni ver yâ Resulullah ona

Sıdk ile oldu Müslüman ol nigar
Pes sürdü aldı Halid nâm-dâr

Pes Resulullah oluban şâd-mân
Yahşi düğün etti onlara heman

310 Bu yana geldik Mukaffa der heman
Gördü kızın eyledi ah u figan

Tepti atın kasd-ı meydan eyledi
Çağırıp haykırdı devran eyledi

Geldi yakın çekti atın ol hemen
Ya Muhammed dinle sözüm bu benim

Var mıdır bir pehlivan gelsin ol
Dinde erlik kimdir görsün ol

Pes Resul dedi kikimdir er
Ki vararak ona göstere hüner

Dedi ensardan hemandem bir yiğit
Dedi Peygamber ki kimsin bana eyit

Dedi Ömer ibn Cebin bendeniz
Oğluyum dün atamı öldürdü bu kız

Ta ki destur ver ona varayım
Kızının kinini andan alayım

Verdi destur pes Resulullah ona
Sürdü zevk ü şevkle atın ona

Ol Mukaffa geldi gördü bir civan
Kendine hasım olamaz sürdü heman

320 Dedi dön kavmine var git geri
Bir ulu kimse var ise gelsin beri

Döndü çağırdı Mukaffa'yı Resul
Hani Halid cenk edelim gelsin ol

Dedi Peygamber Aleyhi's-selam pes heman
Güveyidir dahi Halid pehlivan

Ana izzet edelim dursun dilir²³⁹
Sen anun bugün yerine cenge gir

Çadırından Halid işitti bunu
Giydi zırhı bindi ol dem atına

Geldi dedi ya Resulallah bana
Ver icazet varayım ondan yana

Pes Resulullah tebessüm eyledi
Döndü andan sana destur var dedi

Sürdü Halid meydana atın heman
Dedi vardım ya Mukaffa dur dayan

İşte geldi karşına kadar er
Eğer var ise sende erlik kıl hüner

Çün Mukaffa Halid'i bildi hemin
Çekdi kılıç atını sürdü lain

330 Erdi kılıçla ana bir darbu vurur
Halid ana kılıcın karşı verir

²³⁹ dilir: Cesur.

Kırıldı Halid kılıcı düştü heman
Bu kez aldı süngüsün pehlivan

Süngüsünü aldı attı bir yana
Kaldı Halid gücüne onun tana²⁴⁰

Çekti kılıç yürüdü ol ki nazar
Tuttu onun darbesine Halid siper

Kesti kalkanını atın düşürür
Sıçradı Halid yayan hem kurtulur

Ol Mukaffa dahi indi ol zaman
Yani tuta anı bağlaya heman

Döndü Halid baktı Ali'den yana
Yani ki kaldım medet eyle bana

Nagehan bir nara vurdu ol Ali
Tutmaz oldu ol Mukaffa'nın eli

Sanasın gönlü yarıldı yerlere
Düştü heybet dört yana erenlere

Erdi Halid katına ol pehlivan
Bağladı yolun Mukaffa'nın heman

340 Halid'i kurtardı andan ol cesur
Ol Mukaffa gördü onu hem cû-şîr

²⁴⁰ tana kalmak: Şaşırmak.

Aklı gitti ne edeceğini bilemez
Şaşırp kaldı kendi özünü veremez

Döndü dedi ya yiğit nedir adın
Kim gelip bu resme heybet eyledin

Şâh-ı Merdân dedi ben ol serverim
Ammusı oğlu Resul'ün Haydar'ım

Ol Mukaffa çünkü anı bildi der
Leşkerinden yana yüzün döndü der

Dedi tez ol arslanı alın gelin
Kim bu yavuz yağıdır agâh olun

Kim meğer küçükten kenine yardım ede
Gelse bir düşman ona karşı gide

Bir sarı arslan imiş ol der heman
Pes getirdiler anı tezcek heman

Tanrı aslanını çünkü gördü ol
Kükreyip üstene saldı ol

Nara vurup sürdü ana ol dilir
Sağ eliyle tuttu onu hem çu şîr

350 Sürdü andan Mukaffa yetdi heman
Sol eliyle tuttu vermedi aman

İkisini dahi tuttu ol İmam
Tekbir etti yüce ün ile tamam

Çünkü gördü anı İslâm leşkери
Tekbir ve tahlil getirdi ol çeri

Aldı geldi pes Resulullah'a ol
Anı gördü aferin kıldı Resul

Pes işaret eyledi arslana ol
Dedi ben kimim dedi sensin Resul

Dedi Peygamber ona utanmadın
Hak'tan odlu olacağını bilmedin

Hamle kıldın sen Ali'nin üstene
Ammum oğlu Hak Çalab'ın dostuna

Tanrı Aslanı der olasın dağ iti
Beklemedin ey edepsiz hürmeti

Koydu arslan başını ol dem yere
Özür dileyip yalvarır Peygamber'e

Ol Mukaffa çün bu hâli gördü der
Şaşırmaktan aklını yitirdi der

360 Ya Muhammed dedi bu arslanı ben
Yavru iken dağda buldum onu ben

Kanda bilir bu sözü deyin bana
Kim bu hâle kalmışım katı tana

Pes Resulullah döniben söyledi
Müşkülün var ise de desün dedi

Döndü dedi ya arslan söyle ayan
Bu Muhammed hak mıdır yoksa yalan

Dedi arslan ya Mukaffa bilmiş ol
O mübarek arkasın açsın Resul

İki dalı ortasında bil heman
Gör nübüvvet mührün anda bî-gümân

Ol Mukaffa dedi açın göreyim
Onu görüp emin olayım

Pes Resulullah mübarek donunu
Açtı nâgâh Mukaffa gördü onu

Kendi özünü attı onun üstüne
Şöyle ki canını vermek kastına

Ta ki onun gözlerin kapladı nur
Kaldırarak parmağın kıldı sürûr²⁴¹

370 Ta ki lâ-ilâhe illa'llâh dedi
Hem Muhammedün Resûlullâhdedi

²⁴¹ sürûr: Sevinmek, mutlu olmak.

Ol Mukaffa bindi yine atına
Çekti kılıcı geldi kavmi katına

Dedi bilin ya nebi gizli heman
Ben getirdim iş bugün Hakk'a iman

Hem Muhammed padişahımdır ayân
İki dünyada bilin pîr ü civân²⁴²

Siz dahi iman getirin tez Hakk'a
Yoksa kırdım sizi cümle mutlaka

Çünkü gördüler onu kavmi heman
Cümle bir kezden getirdiler imân

Yedi bin er cümlesi döndü Hakk'a
Çıksın ol gün anlara yavuz baka

Ol Mukaffa hanesin açtı bu kez
Ol çeriye varını saçtı bu kez

Cümle doydu ehl-i İslâm ol zaman
Hem Resul'e verdi yüz deve tamam

Yüz dahi virdi ana kul karavaş
Yüz devenin yükü kıymetli kumaş

380 Cümlesin verdi Ali'ye ol Resul
Halid'e verdi ol dahi eri bol

²⁴² pîr ü civân: Yaşlı ve genç

Pes gazâ tükendi oldu iş tamam
Ol Mukaffa döndü ya imam

Çün yaşım erişti yüze ya Resul
Bitti maksudum cihanda adı bol

Hasseten ki gördüm mübarek yüzünü
Hem işittim bal ü şeker sözünü

Diledim şimden geri ki ya Habîb
Kim beni katına okusun Muhîb

Dedi Peygamber Huda hazırdır
Her ne dersin işitir onu görür

Geldi ol dem anda Cebrail-i emin
Öyle vakti olunca bil hemin

Ya Muhammed ol kişi der can vere
Vara andan Hazret'e yüzün göre

Öyle vakti oldu çün anda yakın
Ol Mukaffa oturur bir gün hemin

Yanı üzre ol zaman yıkıldı der
Parmağın kaldırdı teslim oldu der

390 Çünkü Peygamber onu gördü hemin
Gusl tekfin eyledi kazdırdı sin

Çünkü koydu onu anda ol İmam
Bak Hudâ'nın lütfuna sen ey hümmâm

Yüz yaşında putlara tapan kişi
Akıbeti gör ki hayır oldu işi

Yâ İlâhî lütfuna yok güft ü gû²⁴³
Lutf edip dedin bize lâ taknatû²⁴⁴

Pes oradan göçtü gitti Mustafa
Cümle leşker bilesince hoş safâ

Söz öküştür bir nice gün gittiler
Çün Medine'ye yakınacak yetdiler

Râvî der anda ol gün ol Resul
Ol Ebû Bekr'i sorucu koydı ol

Bir yiğit var idi anda nev-civân
Ehl-i ensar idi gayet pehlivan

Bir karıcık anası vardı onu
Çok mu çok hem severdi oğlunu

Pes gazâya gitmeli oldu heman
Aldı Ebû Bekr getirdi ol zaman

400 Yalvarıp ısmarladı oğlun ona
Sağ selamet veresin oğlum bana

²⁴³ güft ü gû: Söylenecek söz.

²⁴⁴ lâ taknatû: Ümidinizi kesmeyin (Zümer suresi 53. ayet)

Bu gazâda çünkü varı öldü ol
Hikmetullah anda şehit oldu ol

Çün Medine'ye yakınacak geldiler
Her birisi müjdeciler saldılar

Sıddık'ın hatırına düştü ol
Ağlayıp oldu gayet de melul

Dedi şimdi anası karşı gele
Bulmaya oğlunu çok gam-gîn ola

İş bu fikirle giderken ol emin
Ağzına aldı mübarek sakalın

Zira gam-gîn olsa bir kişi
Sakalın ağzına almaktır işi

Erdi bir at sesi ol dem sem'ine²⁴⁵
Nagehan döndü baktı ardına

Gördü ol oğlan dirilmiş geldi ol
Baktı hayran oldu ana ol Emîr

Dedi oğlum nicedir hâlin senin
Niye erdi iş bu ahvâlin senin

410 Dedi orada ben şehit olmuş idim
Cennet'e varıp Hakk'ı bulmuş idim

²⁴⁵ sem: Kulak.

Şimdi Rabbim bana ferman eyledi
Yine ruhum bana ihsan eyledi

Geldi ol demde Resul'e Cebrail
Ya Muhammed çok selam etti Halil

De Ebû Bekr'e işitsin ey ahi
Almasan sakalın ağzına dahi

Yoksa Âdem'den beri ölmüşleri
İzzetim hakkı kılırım hep diri

Ol nice sultan imiş gördün mü sen
Nice rahmet bulsun Ona buğz eden

Çünkü şehre yakın geldi ol İmâm
Cümle karşı geldiler mîr gulâm

Ol Resulullah'ı çünkü gördüler
Elin öpüp yere yüzler sürdüler

Hem karıcık dahi aldı oğlunu
Öpe koça eve ilette onu

Hem bu meclis burada oldu tamam
Ol Resul'ün ruhuna yüz bin selam

420 Okuyanı dinleyeni yazanı yazdıranı
Rahmetinle yarlıgagıl ya Ganî

Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât
Bin günahı 'afv ider bir selavât

“Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminin idrak eden Tursun Fakih, yalnızca bir din âlimi değil; yeni doğan bir devletin fikrî, hukukî ve manevî temellerini atan öncü şahsiyetlerden biridir. Şeyh Edebalı’nın damadı ve öğrencisi olarak aldığı ilmi mirası, Anadolu’da şekillenen Osmanlı teşkilatının kurumsal yapısına aktarmış; ilmi ve irfanıyla devletin kuruluş sürecine yön vermiştir.

Türkistan’dan Anadolu’ya taşınan ilim geleneğinin temsilcilerinden biri olan Tursun Fakih, 1299 yılında Karacahisar’da Osman Gazi adına okuduğu ilk cuma hutbesiyle Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna meşruiyet kazandırmıştır. Osmanlı’nın ilk kadısı ve müftüsü olarak hukuk düzeninin teşekkülünde belirleyici rol oynamış, adaletin tesisi ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde etkin bir görev üstlenmiştir.

Edebî alanda kaleme aldığı gazavatnameler, Batı Türkçesinin erken örnekleri arasında yer almakta; yalnızca tarihî hadiseleri aktarmakla kalmayıp dönemin inanç, ahlak ve değer dünyasını da yansıtmaktadır. Bu eser, Tursun Fakih’in hayatını, ilmi ve fikrî şahsiyetini ortaya koyarken, onun kaleme aldığı mesnevileri de günümüz okuyucusu için daha anlaşılır kılmayı amaçlamakta; metinlerin tarihî, edebî ve düşünsel bağlamını açıklayarak okuyucuya kapsamlı bir rehber sunmaktadır.

Böylece okuyucu, bir yandan Osmanlı’nın kuruluşunda önemli rol oynayan bir âlimin hayatına tanıklık ederken, diğer yandan onun kaleminden çıkan gazavatnameleri günümüz dil sadeliğinde anlama imkânı bulacaktır.”

Ağustos 2026

